

Kirsi Kylmäniemi

Oikeus palata turvallisesti ja arvokkaasti

Bosnian pakolaisten paluu ja siihen liittyvät ihmisoikeusloukkaukset vuosina 1996 – 2004

Pro Gradu-tutkielma
Yleinen historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Heinäkuu 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Kirsi Kylmäniemi	
Työn nimi – Title Oikeus palata turvallisesti ja arvokkaasti Bosnian pakolaisten paluu ja siihen liittyvät ihmisoikeusloukkaukset vuosina 1996 - 2004	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu - tutkielma
Aika – Month and year 07/2011	Sivumäärä – Number of pages 79 (1 liite)
Tiivistelmä – Abstract Monikulttuurisuudella on pitkät perinteet Bosnian historiassa. Sijainti idän ja lännen välissä aiheutti sen, että eri hallitsijat, valtiot ja kansat kävivät taistelua alueen hallinnasta. Bosniaan muodostui asunpaikka usealle eri etniselle ryhmälle, joista suurimpina olivat serbit, muslimit ja kroaatit. Myös etnisten ryhmien sisälle muodostui omia kulttuureita ja tunnusomaista Bosnialle oli jakautuminen pienempiin yhteisöihin. VäkivaltaisuuDET etnisten ryhmien välille alkoivat toisen maailmansodan aikana ja olivat vaikuttamassa Jugoslavian hajoamiseen ja Bosnian sodan (1992 – 1995) syttymiseen. Sodan aikaiset etniset puhdistukset ja pakkosiirrot saivat aikaan pakolaisongelman, kun 2 miljoonaa ihmistä joutui lähtemään kodeistaan. Tämän työn tarkoituksena on tutkia Bosniassa käydyn sodan aikana pakolaisiksi joutuneiden paluumuuttoa ja heihin kohdistuneita ihmisoikeusrikkoksia Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raporttien pohjalta vuosina 1996 - 2004. Työssä selvitetään mitkä olivat pakolaisten paluumuuton ongelmia ja miten paikallinen lainsäädäntö ja siinä tapahtuneet muutokset vaikuttivat paluumuuttoon sekä millaisia ihmisoikeusrikkoksia paluumuuttajat joutuivat kokemaan ja miten niihin reagoitiin. Esille tulee myös kansainvälisen yhteisön toiminta ja sen vaikutukset ihmisoikeuksiin ja paluumuuttoon. Työssä käsitellään sekä ulkomaille pakolaisiksi lähteneitä että ns. sisäisiä pakolaisia. Päälähteinä on käytetty ihmisoikeusjärjestö Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raportteja, julistuksia, vetoamuksia, uutisia, kirjeitä ym. sekä UNHCR:n raportteja ja tilastoja. Vuosiraporteista, artikkeleista ja julkilausumista tulee esille ihmisoikeusrikkomukset, joita paluumuuttajat ovat joutuneet kokemaan. Väkivalta, uhkailut ja omaisuuden tuhoaminen olivat hyvin yleisiä paluumuuttajiin kohdistuneita ihmisoikeusloukkauksia sodan jälkeisinä vuosina ja erityisesti vähemmistöpalaaajien ihmisoikeuksia loukattiin. 2000-luvulla väkivaltaisuuDET vähenivät ja vähemmistöt joutuivat syrjityiksi esimerkiksi työhaussa, koulutuksessa ja sosiaalisten etujen saamisessa. Suurimmat esteet paluumuutolle olivat asuntojen puute ja paikallisviranomaisten haluttomuus edistää vähemmistöjen paluumuuttoa. Kansainvälisen yhteisön painostuksesta Bosniaan saatiin esimerkiksi lakimuutos, joka antoi mahdollisuuden saada sodan aikana menetetty koti takaisin tai korvaus menetetyistä omaisuudesta.	
Asiasanat – Keywords Bosnia-Hertsegovina, pakolaiset, sisäiset pakolaiset, ihmisoikeudet, paluumuutto, monikulttuurisuus, etniset puhdistukset	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	3
1.1. Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset	3
1.2. Ihmisoikeudet ja pakolaisuus	4
1.3. Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	10
2. Syitä ja seurauksia	14
2.1. Monikulttuurisuuden taustaa	14
2.2. Jugoslavian hajoaminen ja sotavuodet 1992 – 1995	19
2.3. Daytonin rauhansopimus ja ihmisoikeudet	25
3. Bosnian valtiollinen kehitys sodan jälkeen	30
3.1. Sisäinen kehitys	30
3.2. Omaisuuslaki	36
3.3. Kansainvälisen yhteisön vaikutus	40
4. Sisäiset pakolaiset	46
4.1. Enemmistö- ja vähemmistöpaluun ongelmia	46
4.2. Viranomaisten vaikutus	53
4.3. Ihmisoikeusloukkauksia ja sosiaalista syrjintää	57
5. Ulkomaille lähteneet pakolaiset	65
5.1. Pakolaiset EU-maissa	65
5.2. Pakolaiset entisen Jugoslavian alueella	72
6. Päätelmät	75
Liite 1	80
LÄHDELUETTELO	81

1. Johdanto

1.1. Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset

Jugoslavian hajoaminen 1990-luvulla ja sitä seuranneet sodat ovat paljon tutkittuja aiheita. Hajoamisen syitä ja sotatapahtumia, erityisesti Bosnia-Hertsegovinassa (tämän jälkeen Bosnia¹), on tutkittu eniten. Esille ovat tulleet sodan aikana tehdyt julmuudet kuten esimerkiksi kansanmurhat ja joukkoraiskaukset. Sodan jälkeistä tapahtumista eniten on tutkittu pakolaisten muuttamista takaisin Bosniaan, kansainvälisten avustusten vaikutusta sekä entisen Jugoslavian päämies Slobodan Milosevicia ja hänen oikeudenkäyntiään kansainvälisessä tuomioistuimessa Haagissa, jossa häntä syytettiin mm. vastuusta kansanmurhiin.

Itse kiinnostuin Bosniasta käytyäni sen pääkaupungissa Sarajevossa kesällä 2010. Talojen seinissä näkyi edelleen kranaattien jälkiä ja viheralueet olivat täynnä hautoja. Paikalliset kertoivat elämästään sodan aikana ja millaista oli nyt. Kun aloin miettiä Pro Gradun aihetta, Bosnian tapahtumat tuntuivat luonnolliselta valinnalta. Sodan aikaisia tapahtumia ja syitä sotaan oli tutkittu hyvin paljon, joten kiinnostuin sodan jälkeisistä tapahtumista. Ihmisoikeusrikokset ovat olleet Bosnian sodan aikana hyvin paljon julki-suutta saaneita aiheita, mutta miten ihmisoikeusasiat ovat kehittyneet sodan jälkeen? Erityisesti pakolaiset ja paluumuuttajat joutuivat ihmisoikeusrikkomusten kohteiksi, joten aihe vaikutti sellaiselta, että lähteitä löytyy.

Tämän työn tarkoituksena on tutkia Bosniassa käydyn sodan (1992 - 1995) aikana pakolaisiksi joutuneiden paluumuuttoa ja heihin kohdistuneita ihmisoikeusrikkoksia Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raporttien pohjalta vuosina 1996 - 2004. Työssä selvitetään mitkä olivat pakolaisten paluumuuton ongelmia ja miten paikallinen lainsäädäntö ja siinä tapahtuneet muutokset vaikuttivat paluumuuttoon sekä millaisia ihmisoikeusrikkoksia paluumuuttajat joutuivat kokemaan ja miten niihin reagoitiin. Esille tulee myös kansainvälisen yhteisön toiminta ja sen vaikutukset ihmisoikeuksiin ja pa-

---

¹ Kuitenkin mukaan lukien Hertsegovina.

luumuuttoon. Työssä käsitellään sekä ulkomaille pakolaisiksi lähteneitä että ns. sisäisiä pakolaisia.

Aikarajaus on valittu siten, että se kattaa heti sodan päättymisen jälkeisen ajan sekä vilkkaimmat palumuuttovuodet sekä tilanteen vilkkaimpien muuttovuosien jälkeen. Aikaväli on tarpeeksi pitkä, jolloin muutokset mm. lainsäädännössä, sisäisessä tilanteessa sekä kansainvälisen yhteisön toiminta ja niiden muutokset näkyvät. Ajanjaksolla näkyy myös miten pakolaisten ja palumuuttajien ongelmat muuttuvat.

1.2. Ihmisoikeudet ja pakolaisuus

Ihmisoikeudet tarkoittavat ihmisten perusoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille ja ovat yleisiä ja luovuttamattomia. Perusteena on, että ihmiset syntyvät tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Ihmisoikeuksien periaatteet voidaan löytää eri kulttuureista, uskonnoista ja filosofisesta perinteestä². Ihmisoikeudet käsitteenä on vakiintunut toisen maailmansodan jälkeen, vaikka ihmisoikeuteen liittyviä asiakirjoja on ollut kautta historian. Ihmisoikeuksien historiaa on käsitelty lähinnä selostuksena erilaisista sopimuksista, joita on tehty eri aikoina eri valtioissa. Niihin on sisältynyt oikeuksia eri ryhmille, kuten Englannissa vuonna 1215 tehty Magna Charta, joka takaa feodaaliaatelistolle tiettyjä oikeuksia.³ Ihmisoikeuksien sisältö voi vaihdella eri aikoina ja eri maissa. Tiettyinä aikoina on haluttu korostaa eri oikeuksia ja samalla sopimuksella on voitu tarkoittaa eri aikana eri asiaa⁴. Aikaisempia ihmisoikeuksia käsitteleviä sopimuksia on ollut mm. Kansainliiton vähemmistöjä suojelevat sopimukset ja Kansainvälisen työjärjestön eräät sopimukset. Ihmisoikeuksien suojeleminen alkoi varsinaisesti Yhdistyneiden Kansakuntien perustamisen jälkeen vuonna 1945.⁵

---

² Levin 2001, 17; Scheinin 1994, 2.

³ Nieminen 1988, 12.

⁴ Yhdysvaltain perustuslaki määritteli 1800-luvulla orjuuden sallituksi, mutta 1960-luvulla korkein oikeus tulkitsi perustuslakia niin, että rotusyrjintää pyrittiin poistamaan. Nieminen 1988,12..

⁵ Nieminen 1988, 18; Scheinin 1994, 15.

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus vuodelta 1948 oli toisen maailmansodan diktatuurien hirmutekojen ja laajamittaisten ihmisoikeuksien loukkauksien jälkeen yritys estää vastaavat tapahtumat⁶. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus sisältää 30 artiklaa, joissa on määritelty ihmisten perusoikeuksia. Oikeudet jaetaan yleensä kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin, joihin kuuluvat mm. oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen, oikeus vapauteen orjuudesta ja kidutuksesta, yhdenvertaisuuteen lain edessä, suojelemaan mielivaltaisilta pidätyksiltä, vangitsemiselta tai maanpakoa vastaan, oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, omistusoikeuden, ajatuksen-, omantunnon-, ja uskonnonvapauden. Toisena ryhmänä on taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet, joihin kuuluvat mm. oikeus työhön, riittävään elintasoon ja koulutukseen. On selkeästi nähtävissä, että julistuksen taustalla on länsimainen käsitys demokratiasta, poliittisesta vapaudesta ja yksilön ja valtion suhteesta.⁷ Ihmisoikeuksien julistus ei ole oikeudellisesti sitova sopimus, mutta sen periaatteita on alettu pitää normeina ympäri maailmaa. Useat valtiot ovat sisällyttäneen julistuksen pääperiaatteita omiin perustuslakeihinsa ja sitä kautta voidaan sanoa, että julistuksella on oikeudellisesti velvoittavaa vaikutusta. Jugoslavian sosialistinen kansantasavalta pidättäytyi äänestyksestä ja julistuksen allekirjoituksesta vuonna 1948.⁸ Jugoslavia kuitenkin sisällytti ihmisoikeudet perustuslakiinsa ja ne siirtyivät Bosnian lakeihin itsenäistymisen jälkeen 1992.⁹

YK:n ihmisoikeussopimukset puolestaan ovat muodoltaan yleissopimuksia ja ne on tarkoitettu laajemmalle valtiojoukolle kuin vain niille, jotka ovat osallistuneet niiden tekkoon. Allekirjoittaneet maat ovat velvollisia toimimaan sopimusten mukaan, sillä ne ovat oikeudellisesti sitovia. Tällaisia yleissopimuksia ovat TSS-sopimus eli taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja KP-sopimus eli kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus vuodelta 1966. TSS-sopimusta voidaan kuitenkin määritellä eri tavalla maasta riippuen. Kehitysmaille on annettu mahdollisuus itse päättää missä määrin sopimusta noudattava.¹⁰ Lisäksi YK:lla on useita muita sopimuksia, julistuksia ja suosituksia, jotka

---

⁶ Scheinin 1994, 2; Levin 2001, 19.

⁷ Levin 2001, 22; Nieminen 1988, 22.

⁸ Levin 2001, 24; Scheinin 1994, 15.

⁹ Pajic 1998, 130.

¹⁰ Levin 2001, 25; Nieminen 1988, 23 – 27.

käsittelevät tarkemmin TSS- ja KP- sopimusten oikeuksia. Tällaisia sopimuksia ovat mm. yleissopimus joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemisestä (1951), sopimus naisten syrjinnän poistamisesta (1981) ja yleissopimus lasten oikeuksista (1989). Julistuksilla ja suosituksilla ei kuitenkaan ole oikeudellista voimaa, kuten yleissopimuksilla, vaikka ne koskevat kaikkia jäsenmaita.¹¹ Jugoslavian sosialistinen kansantasavalta allekirjoitti sekä TSS- että KP- sopimuksen¹².

Kansalaisjärjestöt ovat olleet tärkeä osa ihmisoikeuksien edistämisessä. Ne toimivat lisätäkseen kansalaisten tietoisuutta omista oikeuksistaan, tekevät tunnetuksi ihmisoikeussopimuksia ja auttavat nopeuttamaan niiden allekirjoituksia sekä auttavat ihmisoikeusrikosten uhreja saamaan apua ja oikeutta. Yksi tärkeimmistä tehtävistä on olla mukana uusien kansainvälisiä ihmisoikeuksia säätelevien normien kehittämisessä ja turvaamassa niiden toteuttamista. Ihmisoikeusjärjestöt käyttävät tehokkaasti avukseen mediaa, jonka avulla he tekevät tunnetuksi omia julistuksia ja vetoamuksia. Lisäksi ne voivat lähettää maihin, joissa rikotaan ihmisoikeuksia tutkimusvaltuuskuntia ja – komissioita paljastaakseen ihmisoikeusrikokset.¹³ Ihmisoikeusjärjestöillä on usein helpompi liikkua alueilla, joissa loukataan ihmisoikeuksia sillä, eri valtioilla ja valtioiden välisillä virallisjärjestöillä on usein rajoituksia, joita järjestöillä ei ole. Kriittikinä ihmisoikeusjärjestöjä vastaan on sanottu, etteivät ne anna objektiivista tietoa ja järjestöjen kesken puuttuvat yhtenäiset havaintokriteerit.¹⁴

Yksi tunnetuimmista kansainvälisistä kansalaisjärjestöistä on Amnesty International (tämän jälkeen AI). AI on toiminut vuodesta 1961 ja on saanut Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 1977. AI on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jolla on yli 2,2 miljoonaa jäsentä ja tukijaa yli 150 maassa. Sen toiminta perustuu yksittäisten ihmisten jäsenyydelle. Järjestö sai alkunsa englantilaisen lakimiehen Peter Benensonin lehtiartikkelista ”The Forgotten Prisoners” (Unohdetut vangit), jossa kerrottiin mielipiteensä vuoksi vangituista ihmisistä. Artikkelissa kehoitettiin lukijoita mukaan työskentelemään puolueettomasti ja rauhanomaisesti vankien vapauttamiseksi. Ihmiset tulivat mukaan keräämällä tietoa tapauksista, julkaisemalla niitä ja ottamalla yhteyttä hallituksiin. Vähitellen

---

¹¹ Levin 2001, 36.

¹² Helminen 1988, 332, 356

¹³ Helminen 1988, 309 – 310; Levin 2001, 85.

¹⁴ Helminen 1988, 310 – 311.

AI:n toiminta laajeni ja sen toiminnan puolueettomuus ja riippumattomuus vahvistettiin. Tavoitteeksi tuli maailma, jossa YK:n ihmisoikeusjulistuksessa lausutut oikeudet ja vapaudet toteutuisivat kaikkialla maailmassa.¹⁵

Human Rights Watch (tämän jälkeen HRW) on perustettu vuonna 1978 Helsinki Watch nimellä tarkoituksenaan tuoda esille Neuvostoliitossa ja itäblokin maissa tehtyjä ihmisoikeusloukkauksia. Toiminta alkoi ”naming ja shaming” -periaatteella, joka tarkoittaa, että ihmisoikeusloukkaukset tuodaan esille mediassa ja pyritään vaikuttamaan suoraan esim. poliitikkoihin. Järjestön toiminta laajeni ympäri maailmaa ja nimi vaihtui Human Rights Watchiksi vuonna 1988. Myös HRW on saanut Nobelin rauhanpalkinnon. Järjestö oli mukana perustamassa maamiinoja kieltävää kampanjaa (International Campaign to Ban Landmines) ja se palkittiin vuonna 1997. Järjestön tavoitteeksi on tullut edistää ihmisoikeuksia ja oikeudenmukaisuutta ympäri maailmaa.¹⁶

Molemmat ihmisoikeusjärjestöt ovat voittoa tavoittelemattomia ja hallituksista riippumattomia. Järjestöjen rahoitus perustuu yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen lahjoituksille. Valtioiden tukea ei oteta, ettei vaarannettaisi toiminnan itsenäisyyttä. Toiminnassa on mukana asiantuntijoita, tutkijoita, lakimiehiä, toimittajia, tiedottajia, koordinaattoreita jne. Työntekijöitä on eri kansallisuuksista ja erilaisista taustoista. Zoran Pajic pitää ihmisoikeusjärjestöjä tärkeinä, sillä ne voivat keskittyä enemmän käytännön töihin, kuten tiedottamiseen ja lisätäkseen ihmisten tietoisuutta ihmisoikeuksista. Erittäin tärkeänä Pajic pitää sitä, että ihmisoikeusjärjestöt voivat neuvoa paikallisia lakimiehiä, jotta he voisivat edistää ihmisoikeuksia.¹⁷

Pakolaisuutta on ollut yhtä kauan kuin sotia ja ihmisten vainoamista. Kansainvälisen pakolaisongelman katsotaan alkaneen viime vuosisadalla, jolloin keskitetyt kansainväliset toimet pakolaisten auttamiseksi on aloitettu.¹⁸ YK:n pakolaissopimuksen (1951, täydennys 1967 ja lisäpöytäkirja 1968) mukaan pakolainen on ihminen, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai

---

¹⁵ Amnesty Suomi: <http://www.amnesty.fi/mita-teemme/tieoa-amnestysta/historia>.

¹⁶ Human Rights Watch: <http://www.hrw.org/en/node/75134>.

¹⁷ Pajic 1998, 137.

¹⁸ Hakovirta 1988, 137.

poliittisen mielipiteen johdosta, eikä hänellä ole mahdollisuutta saada suojelua omassa maassaan. YK:n mukaan sota, köyhyys, nälänhätä tai luonnonkatastrofit eivät ole syitä saada pakolaisasema, vaan vainon täytyy olla henkilökohtaista, yksilökohtaisesti pakolaista koskevaa.¹⁹ Pakolaismääritelmä voidaan kuitenkin käsittää suppeammin tai laajemmin. Eri maat soveltavat pakolaissopimusta ja määrittävät pakolaisuuden eri lailla, joten ei ole yhdentekevää mistä maasta pakolaisstatusta haetaan. Pakolaismääritykset voivat muuttua ajan myötä ja erilaiset kriisit sekä hätään joutuneiden määrä aiheuttavat muutoksia määrittelyssä.²⁰ Pakolaisuuden tärkein sääntö on palauttamiskielto, joka estää valtiota palauttamasta tai karkottamasta alueelle, jossa pakolainen voi joutua vainon kohteeksi²¹.

Jugoslavian hajoamisen seurauksena käytyjen sotien jälkeen useat Euroopan maat ottivat käyttöön tilapäisen suojelun käsitteen. Se antoi mm. Bosnian pakolaisille mahdollisuuden siirtyä Euroopan maihin siksi aikaa, kunnes on turvallista palata kotimaahan. Tilapäiseen suojeluun perustuvat oleskeluluvat olivat eri maissa eripituisia. Esim. Ruotsi myönsi Bosniasta tulleille pakolaisille pysyvän oleskeluluvat, kun taas esim. Norjan oleskeluluvat olivat 3-5 vuotta ja sen jälkeen pakolaiset olivat velvollisia palaamaan kotimaahansa.²² Ongelmana tilapäisessä suojelussa oli, kuinka määritellään turvallinen paluu. Pakolaisten vastaanottajamaat arvioivat tilanteen yleensä niin, että oli turvallista palata, vaikka pakolaiset itse pitivät paluuta kotimaahan turvattomana.

Englannin kielessä käytetään termejä ”displaced person” tai ”internally displaced person”(AI käyttää lähteissään, lyhennettä IDP). Hakovirta kääntää termit ”asunsijoiltaan oman maansa rajojen sisäpuolella poissiirtyneiksi henkilöiksi”²³, joka kuvaa täsmällisesti mitä termit tarkoittavat, mutta on hankala käyttää. Pentikäinen ja Scheinin puhuvat kotimaassaan pakolaiseksi joutuneista tai valtion sisäisten väestönsiirtojen kohteiksi joutuneista²⁴. Stefanovic ja Summa käyttävät suomennosta hätäpakolaiset²⁵. Itse käytän

---

¹⁹ Vartiainen-Ora 1996, 11.

²⁰ Hakovirta 1989, 7 -10, Vartiainen-Ora 1996, 11.

²¹ Pentikäinen ja Scheinin 1994, 259.

²² Stefanovic ja Summa 1995, 24.

²³ Hakovirta 1989, s. 11 – 12.

²⁴ Pentikäinen ja Scheinin 1994, 260.

²⁵ Stefanovic ja Summa 1995, 77.

työssä ”sisäiset pakolaiset”- määritelmää, jota Levin²⁶ on käyttänyt teoksessaan, termin selkeyden ja lyhyden takia. Pakolaisilla tarkoitetaan ulkomaille lähteneitä pakolaisia. Varsinaisesti YK:n sopimukset eivät pidä sisäisiä pakolaisia pakolaisina, eivätkä tarjoa apua heille. Käytännössä pakolaisjärjestöt (myös YK:n alaiset) kuitenkin toimivat myös sisäisten pakolaisten auttamiseksi.

Pakolaisuuden välittömiä syitä ovat sodat ja kansalaisten oikeuksien polkeminen ja riistäminen sekä luonnonkatastrofit ja nälänhätä. Jälkimmäiset syyt ajavat ihmiset pakolaisiksi yleensä naapurimaihin ja paluu tapahtuu kun olosuhteet kotimaassa paranevat.²⁷ Välilliset tekijät eli taustasyyt selittävät miksi joudutaan sotiin tai väkivaltaan. Taustatekijöitä ovat mm. poliittinen epävakaisuus, taloudellinen epävakaisuus (köyhyys), kansallisuus, uskonnot ja johtajien valtataistelut.²⁸

Vuonna 1951 perustettu YK:n alainen UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) on ehkä merkittävin pakolaisjärjestöistä. Järjestön tärkeimmät tehtävät ovat: 1. pakolaisuuden estäminen, eli sellaiset toimenpiteet, jotka ennaltaehkäisevät pakolaisuutta aiheuttavien olosuhteiden syntyä, 2. kansainvälisen suojelun tarjoamista ihmisille, jotka kaikesta huolimatta joutuvat pakolaisiksi sekä 3. pakolaisten paluumuuton tukeminen takaisin omaan kotimaahansa.²⁹ Paluumuuton onnistumiseen vaikuttavat kuinka nopeasti olot kotimaassa rauhoittuvat ja onko paluulle riittäviä edellytyksiä, kuten onko esimerkiksi asuntoja, riittävä taloudellinen ja sosiaalinen turva sekä millainen on poliittinen tilanne.³⁰ UNHCR:n toiminnan ongelmina ovat mm. rahan ja tarvikkeiden puute, pakolaisia vastaanottavien maiden kanssa tehtävä yhteistyö (otetaanko pakolaisia vastaan ja kuinka paljon) sekä pakolaistilanteen äkillinen muuttuminen, joka vaikeuttaa suunnittelua³¹.

Ihmisoikeudet ja pakolaisuus ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Ihmisoikeuksien loukkaaminen, kuten esimerkiksi laittomat pidätykset, liikkumisvapauden rajoitukset,

---

²⁶ Levin 2001, 55.

²⁷ Hakovirta 1989, 44 – 55; Vartiainen-Ora 1996, 21.

²⁸ Hakovirta 1989, 56 – 72; Vartiainen-Ora 1996, 22.

²⁹ Vartiainen-Ora 1996, 15.

³⁰ Hakovirta 1989, 103 – 105.

³¹ Hakovirta 1988, 92 – 99.

pakkosiirrot, väkivalta, massamurhat ja kidutus ajavat ihmiset pakolaisiksi. Vainotoimiin syyllistyvät usein hallitukset, niiden alaiset organisaatiot sekä epäviralliset ryhmät, joita hallitukset tukevat suorasti tai epäsuorasti. Laajasti käsitettynä ihmisoikeuksiin voidaan lukea kaikki mitä hallitukselta voidaan odottaa, kuten koulutus, terveyspalvelut ja sosiaaliturva, mutta näiden puute ei ole tärkeimpien kansainvälisten pakolaissopimusten mukaan hyväksyttävä syy pakolaisuuteen, vaan ainoastaan vainon kokeminen.³²

1.3. Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus

Päälähteinä on käytetty ihmisoikeusjärjestö Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raportteja, julistuksia, vetoamuksia, uutisia, kirjeitä ym. sekä UNHCR:n raportteja ja tilastoja. Molemmat ihmisoikeusjärjestöt seurasivat Bosnian tilannetta jo sodan alusta lähtien ja kiinnittäneet huomiota pakolaisten ja paluumuuttajien ongelmiin. Vuosiraporteista, artikkeleista ja julkilausumista tulee selkeästi esille ihmisoikeusrikkomukset, joita paluumuuttajat ovat joutuneet kokemaan. Lisäksi lähdeaineistoista tulee esille mitkä olivat suurimmat esteet paluumuutolle ja etenkin pysyvälle muutolle.

AI on tehnyt puolivuositain raportteja huolenaiheista eri maissa, joten vuosina 1996 – 2004 raportteja on yhteensä 18. Niissä on kerrottu sisäisestä kehityksestä esimerkiksi vaaleista, lainsäädännön muutoksista ja kansainvälisen yhteisön toiminnasta. Pakolaisten paluumuutto oli aiheena koko ajan, muutosta kerrottiin esimerkiksi paluumuuttajien määriä, heitä kohdanneista ongelmista ja viranomaisten suhtautumisesta muuttoon. AI:n raportteja on 29, kaikki eivät suoranaisesti liity pakolaisuuteen, mutta kaikissa on kerrottu ihmisoikeuksien loukkaamisesta. En ole käyttänyt sellaisia raportteja, jossa käsitellään esimerkiksi yhden henkilön tai perheen katoamista tai oikeudenkäyntejä, joita AI pitää epäoikeudenmukaisena (7 kpl). Osa raporteista on hyvin perusteellisia. Niissä on yksityiskohtaisia esimerkkitapauksia paluumuutosta ja ihmisoikeusloukkauksista, joita pakolaiset joutuvat kokemaan. Muita pakolaisia ja ihmisoikeusasioita käsitteleviä lähteitä ovat lehdistöjulkaisut, toimintaan pyytävät julkaisut ja uutiskirjeet, joita on kaikkiaan 24. Julkaisut ja uutiskirjeet käsittelevät asioita lyhyesti, yleensä keskittyen yhteen asiaan

---

³² Hakovirta 1988, 139 – 140.

kerrallaan. Ne ovat usein vetoamuksia esim. paikallishallinnolle, kansainväliselle yhteisölle tai tietyille vastuussa olevalle henkilölle.

HRW:n julkaisuista on käytetty lähinnä vuosiraportteja vuosilta 1997 - 2005. Raportit on julkaistu seuraavana vuonna. HRW:n julkaisuja, kirjeitä ja selostuksia aiheesta on huomattavasti vähemmän, 20 kappaletta, joista suurimmassa osassa on käsitelty sotarikollisten saamista tuomittavaksi (14 kpl). Ongelmana on, että HRW:n pakolaisia käsittelevät julkaisut ovat painottuneet 1990-luvulle, joten loppuaika jää vuosiraporttien varaan. UNHCR:n lähteistä on käytetty tilastoja, joista on kerrottu jo edellä, sekä kolme uutiskirjettä, joissa on tietoa Bosniaan tulleista pakolaisista.

UNHCR on pitänyt tilastoa Bosnian paluumuuttajista. Tilastoissa on eritelty ulkomailla olevien pakolaisten määrä, heidän muuttonsa sekä sisäisten pakolaisten määrä ja heidän määränsä. Lisäksi on eritelty vähemmistömuuttajat eli ne jotka ovat ennen olleet asuinalueellaan enemmistönä, mutta sodan seurauksena ovat nyt alueillaan vähemmistöä. Lisäksi lähteenä on käytetty Daytonin rauhansopimusta (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina), joka löytyy OHR: n (Office of the High Representative and EU Special Representative) internet sivustolta.

Ihmisoikeusjärjestöjen julkaisuja on kritisoitu liiallisesta subjektiivisuudesta, kuten aiemmin on todettu. Ei ole kuitenkaan syytä epäillä että lähteet olisivat väärennettyjä. Ihmisoikeusjärjestöt tuovat esille yksilöiden hädän, toisinaan jopa aggressiivisesti. Myös kritiikki esim. rauhanturvajoukkoja ja paikallisia viranomaisia kohtaan on varsin kovaa. Tarkoituksena on ollut herättää huomiota varsinkin kansainvälisessä yhteisössä. Nämä toimintatavat kuuluvat ihmisoikeusjärjestöjen tapoihin ja se tulee ottaa huomioon lähteitä tutkiessa. Itse pidän tärkeänä, että työssä käytettyjen ihmisoikeusjärjestöjen toiminta on kansainvälisesti tunnustettua ja hyväksyttyä. Molemmilla järjestöillä on asiantuntijoita ja tutkijoita, joita he käyttävät. Lähteet käsittelevät ihmisoikeusrikkomuksia Bosniassa melko tasapuolisesti. Kaikki osapuolet serbit, kroaatit ja muslimit ovat joutuneet uhreiksi ja kaikkien rikkomuksista on raportoitu.

UNHCR:n tilastoja voi pitää melko luotettavina. Ongelmana on ollut paluumuuton tilastointi, sillä paikalliset viranomaiset eivät ole välttämättä pitäneet rekisteröintiä ajan tasalla. On epävarmaa ovatko kaikki pakolaiset rekisteröity, sillä ns. spontaania paluuta ei

ole aina rekisteröity. Lisäksi pakolaiset voivat olla rekisteröityneenä kahdessa paikassa, siellä missä asuvat ja siellä mihin ovat uudelleen rakentamassa entistä kotiaan. Tilastoissa ei ole huomioitu niitä, jotka ovat muuttaneet ennen sotaa oleviin koteihinsa, mutta ovat jonkun ajan kuluttua muuttaneet pois. UNHCR:n tilastot ovat kuitenkin kaikista kattavimpia, puutteista huolimatta. Tilastoja on tehty työn kattavalta ajanjaksolta, joten niistä näkyy selkeästi pakolaisten paluun määrät ja niissä tapahtuneet muutokset.

Ihmisoikeuksia käsittelevää kirjallisuutta on lähinnä ihmisoikeuksien julistukseen ja ihmisoikeussopimukseen ja niiden soveltamiseen kirjoitettuja teoksia, kuten *Ihmisoikeudet: Sata kansainvälistä asiakirjaa* ja *Ihmisoikeudet: Kysymyksiä ja vastauksia*. Teoksessa *Kansainväliset ihmisoikeudet* käsiteltiin ihmisoikeuksia monipuolisesti. Tässä työssä käytettiin Niemisen kirjoittamaa artikkelia ihmisoikeuksien historiasta ja Hakovirran kirjoittamaa artikkelia ihmisoikeuksista ja pakolaisuudesta sekä Helmisen käsittelemää artikkelia kansainvälisten järjestöjen asemasta.

Bosnian historian yksi perusteoksista on Noel Malcolmin *Bosnia A Short History*. Teoksessa käydään läpi Bosnian historiaa Rooman ajoilta sotaan 1992 - 1995 asti. Teoksessa perehdytään miten maasta on tullut monikansallinen ja miten eri kansallisuudet ovat vaikuttaneet maan historiaan. Näkökanta ei ole mitään kansallisuutta syyllistävä tai ihannoiva. Bosnian historiaa käsittelevästä kirjallisuudesta on selvästi havaittavissa erilaisia näkökantoja miten monikansallisuus ja eri uskontojen vakiintuminen on muodostunut. Finen ja Donian teos *Bosnia and Herzegovina A Tradition Betrayed*, pyrkii selkeästi murtamaan myyttejä Bosnian historiasta, kuten Bosnian kirkon vaikutuksen, konfliktit etnisten ryhmien välillä jne. Johnstonen teos *Jugoslavia ja NATO* taas selkeästi hyökkää vastaan mielikuvaa serbien syyllisyydestä sotaan. Hän kiinnittää huomiota erityisesti Slovenian ja Kroatian pyrkimykseen päästä omiksi valtioiksi. Suomenkielisistä teoksista Laitisen *Veljeys ja epäsovu* perustuu paljolti Malcolmin, Finen ja Donian kanssa samanlaiseen näkökulmaan Bosnian historiasta, mutta erojakin löytyy.

Pakolaisten paluumuuttoa on varsinkin tieteellisissä julkaisuissa käsitelty runsaasti. Tässä työssä on käytetty esimerkiksi Tuathailin artikkeleita Bosnian paluumuuttajista. Toisessa (tehty yhdessä Dahlmanin kanssa) on tutkittu kahden eri kaupungin (Zvornik ja Jajce) paluumuuttajista ja toisessa (tehty yhdessä O'Loughlinin kanssa) paluumuuttoa kymmeneltä vuodelta sodan jälkeen lähinnä etnisen puhdistuksen oikeutuksen ja kan-

sainvälisen yhteisön toiminnan kautta. Teoksessa *New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society* on käsitelty paluumuuttajien sopeutusta ja ongelmia uusilla paikkakunnilla. Esille tulevat erot kaupunkilaisten ja maalaisten välillä sekä miten esimerkiksi Sarajevon asukkaiden etnisyysepohja on muuttunut.

Sodan jälkeistä poliittista ja taloudellista tilannetta on käsitelty mm. Bideleuxin ja Jeffriesin teoksessa *The Balkans: A Post-Communist History*. Siinä perehdytään kattavasti Bosnian sisäisiin muutoksiin ja erityisongelmiin sodan jälkeen. Gadjanovan tutkimuksessa *The State of Local Democracy in the Western Balkans* tulee esille erityisesti paikallistason ongelmat: Avoimuuden ja oikeudenmukaisuuden puute sekä korruptio ja järjestäytynyt rikollisuus. Merkittävin yksittäinen lainmuutos oli laki, joka takasi pakolaisille oikeuden vaatia takaisin ennen sotaa menetetyn omaisuuden. Tätä lakimuutosta on käsitellyt Rhodi C. Williams artikkelissaan ”*The Significance of Property Restitution to Sustainable Return in Bosnia and Herzegovina*”. Hän keskittyy erityisesti siihen miten lakiin suhtauduttiin ja miten se vaikutti pysyvään paluuseen.

2. Syitä ja seurauksia

2.1. Monikulttuurisuuden taustaa

Bosnian monikulttuurisuuden muodostumiseen on vaikuttanut sen sijainti idän ja lännen välissä, jonka takia eri valtiot, hallitsijat ja kansat ovat käyneet valtataistelua alueen hallinnasta pitkällä aikavälillä. Rooman valtakunta jakautui vuonna 395 Itä- ja Länsi-Roomaan. Raja kulki niin, että nykyinen Slovenia, suurin osa Kroatiaa ja Bosniaa jäivät Länsi-Rooman vaikutuksen alaiseksi. Kun Länsi-Rooma kukistui vuonna 476, jatkoivat frankit ja paavi taistelua Bysantin kanssa saadakseen valtaa Balkanin alueella. Slaavit tulivat Bosniaan 500- ja 600- luvuilla. Kroaatit ja serbit, joita pidetään mahdollisesti iranilaisina heimoina, tulivat Bosniaan 600-luvun loppupuolella. Uudet heimot kuitenkin slaavistuivat ja voidaan sanoa, että Bosnian asukkaat ovat samaa alkuperää ja heitä voidaan kutsua slaaveiksi.³³

Bosnian alue oli 900-luvulta 1180-luvulle useiden valloittajien hallitsema. Valloittajia olivat mm. Kroatia, Bulgaria, Unkari ja Serbia. Valloitukset olivat kuitenkin lyhytikäisiä ja kulkuyhteydet olivat huonot, joten valloittajien vaikutukset paikalliseen väestöön jäivät vähäisiksi. Kristinusko tuli Bosniaan kun Rooma ja Bysantti alkoivat tehdä lähetystyötä Balkanilla. Bosnia oli 1200-luvulla nimellisesti paavin vaikutuksen alla.³⁴ Keskiajalla Bosniaa hallitsi kolme vahvaa hallitsijaa: Ban³⁵ Kulin hallitsi 1180 – 1204, ban Stjepan Kotromanic hallitsi 1322 - 1254 ja kuningas Tvrtko hallitsi 1353 - 1391. Kotromanicin ja Tvrtkon hallituskauden alussa Bosnia oli Länsi-Balkanin vahvin valtio. Se kattoi lähes saman alueen kuin nykyinen Bosnia. Bosnia valloitti Humin³⁶ (Etelä-Bosniassa), jossa oli ortodokseja. Heidän kirkollisiin instituutioihinsa ei puututtu, vaan ortodoksit saivat jatkaa oman uskonnon harjoittamista. Bosnian keskiosassa vaikutti

---

³³ Laitila 1997, 13; Donia ja Fine 1997; 13 – 14, Malcolm 1996, 2, 6 – 7.

³⁴ Donia ja Fine 1997, 14 – 17; Malcolm 1996, 9 – 12.

³⁵ Hallitsijaa kutsuttiin baniksi. Ban on kroatialainen arvonimi.

³⁶ Lähes nykyinen Hertsegovinan alue.

Bosnian kirkko³⁷, jonka paavi katsoi kerettiläiseksi, vaikka kirkolla oli katolinen tausta. Länsiosissa ja pohjoisessa oli katolilaisia.³⁸ Bosnia sai siis keskiajalla kristinuskon eri muodot alueelleen.

Bosnia on maantieteellisesti vuoristoista aluetta, joten yhteisöt olivat melko eristyneitä toisistaan. Paikalliset erityispiirteet pysyivät pitkään ja kulttuurien sekoittuminen oli vähäistä. Läheisten kylien tavat saattoivat poiketa toisistaan hyvinkin paljon. Uskonto oli ennen kaikkea merkki siitä, että kuului tiettyyn yhteisöön. Henkilö saattoi vaihtaa uskontoa jos yhteisö liittoutui toisen uskonnon edustajien kanssa.³⁹ Termi bosnialainen oli jo käytössä keskiajalla, mutta sitä käytettiin harvoin. Ihmiset määrittelivät itsensä pieniin maantieteellisiin alueisiin, eikä käsitystä omasta valtiosta ollut.⁴⁰

Islaminusko tuli Bosniaan kun ottomaanit valtasivat sen vuonna 1463. Kääntyminen islamiin ei tapahtunut kerralla vaan asteittain. Islamiin kääntymiseen oli monia syitä. Tärkein syy oli, että Bosniassa ei ollut vahvoja kirkollisia organisaatioita, joten kääntymisen valloittajien uskontoon, jolla oli vahva organisaatio, oli helppoa. Sosiaaliset ja poliittiset paineet lisäsivät islamin mielenkiintoa, verohelpotukset ja sosiaalinen hyväksyntä helpottivat kääntymistä. On kuitenkin merkittävää, että myös ortodoksisuuteen ja katolilaisuuteen käännettiin. Ottomaanit suosivat ortodoksisuutta, sillä patriarkka asui Konstantinopolissa ja oli helpommin ohjailtavissa kuin paavi.⁴¹ Näiden syiden takia Bosnian uskontokuntien suhteet muuttuivat. Keskiajalla katolilaisia oli eniten, mutta Ottomaanien aikana muslimien ja ortodoksien määrät menivät katolisten ohi. 1800-luvulla ortodoksien määrä ylitti muslimien määrän.⁴² Ottomaanien valtakunnan aikana eri uskontokuntiin kuuluvat ryhmät sekoittuivat ympäri Bosniaa. Selkeitä muslimi-, ortodok-

---

³⁷ Bosnian kirkolla sanottiin olevan suuri merkitys Bosnian historiassa. Merkitystä on kuitenkin liioiteltu, sillä kirkolla ei ollut kunnollista organisaatiota ja vaikutus tavalliseen kansaan oli vähäistä. Donia ja Fine 1997, 22 – 23.

³⁸ Donia ja Fine 1997, 18 – 26; Malcolm 1996, 13 – 20.

³⁹ Laitila 1997, 12; Donia ja Fine 1997, 17 – 18.

⁴⁰ Lehti 1999, 29.

⁴¹ Donia ja Fine 1997, 35 – 39; Laitinen 1997, 119; Lehti 1999, 30; Malcolm 1996, 54 – 58.

⁴² Laitila 1999, 60.

si- tai katolilaisalueita ei ollut. Huomioitavaa on kuitenkin, että uskonnot säilyivät kylittäin. Samassa kylässä oli yleensä vain yhden uskonnon edustajia.⁴³

Itävalta-Unkari valloitti Bosnian vuonna 1878. Muslimiyläluokka sai jatkaa hallinnossa, sillä oli helpompaa tukeutua niihin, joilla on kokemusta hallinnosta, kuin perustaa kokonaan uutta hallintoa. Islamilainen identiteetti korostui ja Itävalta-Unkari tuki muslimeita, sitoakseen heidät paremmin valtioon sekä vastapainoksi Serbian ja Kroatian nousevalle nationalismille, joka vaikutti myös Bosnian serbeihin ja kroaatteihin. Tavoitteena oli luoda bosnialainen identiteetti, jolla estettäisiin naapurivaltioiden laajentumispyrkimykset ja vahvistettaisiin Bosnian asukkaiden lojaalisuutta kaksoismonarkia kohtaan. Bosnialaista identiteettiä ei kuitenkaan saatu syntyään, sillä bosnialaisten identiteetti perustui edelleen vahvasti paikallisiin ja uskonnollisiin yhteisöihin.⁴⁴

Donia ja Fine korostavat erityisesti, että eri kansallisuudet ovat taistelleet ennen kaikkea valtaapitäviä vastaan. Eri uskontokunnat liittoutuivat toisiensa kanssa hallitsijoita vastaan, niin ottomaanien aikana kuin Itävalta-Unkarin ajanakin. Tyytymättömyys ja erimielisyydet toisia kohtaan koskivat sukuja, eivät uskontoja.⁴⁵ Vasta ensimmäisen maailmansodan aikana alkoivat väkivaltaisuuDET toisia etnisiä ryhmiä kohtaan, jolloin Bosnian serbit joutuivat sortotoimien kohteeksi. Heitä esimerkiksi vangittiin ja lähetettiin leireille, joissa heitä kohdeltiin huonosti ja heitä kuoli nälkään ja sotilaat tappoivat heitä väärin perustein.⁴⁶

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen 1918 perustettiin Jugoslavian kuningaskunta. Jo alusta lähtien eteläslaavien keskuudessa oli erilaisia käsityksiä mitä Jugoslavia merkitsi. Serbit näkivät kuningaskunnan kaikkia serbejä yhdistävänä valtiona. Kroaatit odottivat vallanjakoa serbien kanssa, tämä ei toteutunut, joten erimielisyydet serbien kanssa todella alkoivat. Slovenia ja Bosnian muslimit halusivat turvata oman asemansa kuningaskunnassa, eivätkä puuttuneet serbien ja kroaattien kiistoihin. Muslimit luovivat serbien ja kroaattien välillä ja liittoutuivat niiden kanssa, jotka takasivat heille parhaimmat mahdollisuudet säilyttää oma kulttuuri. Koko ensimmäisen Jugoslavian aikana poliitti-

---

⁴³ Lehti 1999, 31.

⁴⁴ Donia ja Fine 1997, 96 – 100; Laitila 1999, 62 – 64; Malcolm 1996, 147 – 150.

⁴⁵ Donia ja Fine 1997, 112; Laitila 1999, 60.

⁴⁶ Donia ja Fine 1997, 118; Laitila 1997, 19.

nen tilanne oli epävakaa. Eri kansallisuuksien väliset kiistat saivat aikaan sen, että kuningas ”kaappasi vallan” vuonna 1929 ja tämän jälkeen toimi käytännössä diktaattorina vuoteen 1934.⁴⁷ 1930-luvulta lähtien Jugoslavia yritti pysyä puolueettomana suurvaltojen kiistoissa. Se oli kuitenkin taloudellisesti hyvin riippuvainen Saksasta, joten puolueettomana pysyminen oli hankalaa. Lisäksi sisäiset kiistat serbien ja kroaattien välillä aiheuttivat ongelmia. Käytännössä yhtenäistä eteläslaavien valtiota ei ollut, vaan se muodostui ainakin seitsemästä erilaisesta osasta, joissa oli oma kulttuuri, omat tavat ja oma kieli. Lisäksi alueet olivat poliittisesti ja taloudellisesti erilaisia ja erilaisessa asemassa keskenään.⁴⁸

Toisen maailmansodan alussa Jugoslavia yritti edelleen säilyttää puolueettomuutensa, mutta Bulgarian liittyttyä akselivaltoihin Jugoslavian johtajat allekirjoittivat Hitlerin kanssa liittosopimuksen 25.3.1941. Serbit vastustivat sopimusta ja kaappasivat vallan. Saksa hyökkäsi Belgradiin ja Jugoslavia antautui.⁴⁹ Saksan tuella syntyi Riippumaton Kroatian valtio NDH (Nezavisna drzava Hravatska), johon liitettiin myös Bosnia. Ainoaksi sallituksi puolueeksi tuli Ustasha⁵⁰ ja Kroatia liittyi akselivaltoihin. Ustasha hallinnon kovaotteisuus tuli esille erityisesti Bosniassa. Siellä kroaatit surmasivat n. 200 000 – 300 000 serbiä, hävittivät ortodoksisia kirkkoja ja luostareita, serbejä pakkokäännytettiin katolilaisuuteen sekä pakkosiirrettiin Serbiaan. Kansallismieliset serbitaistelijat tsetnikit taistelivat Ustashaa vastaan ja surmasivat n. 75 000 Bosnian muslimia, ilmeisesti kostoksi muslimien lojaalisuudesta Kroatian hallitukselle.⁵¹ Erityisesti Ustashan, mutta myös tsetnikien väkivaltaisuuDET tuotiin uudelleen esille 1990-luvulla ja niiden avulla lisättiin kansallisuuksien välistä vihaa⁵².

Sodan alussa partisaaneilla ei ollut suurta poliittista merkitystä. Partisaanit olivat kommunisteja, joiden tavoitteena oli luoda kommunistinen Jugoslavian liittovaltio, jossa kaikki kansat olisivat tasa-arvoisia. Partisaanit taistelivat saksalaisia miehittäjiä vastaan,

---

⁴⁷ Donia ja Fine 1997, 121 – 124; Laitila 1997, 166 – 177.

⁴⁸ Laitila 1997, 163 – 166.

⁴⁹ Donia ja Fine 1997, 133 – 134; Laitila 1997, 186 – 187.

⁵⁰ Ustasha oli Kroatian vallankumouksellinen vastarintaliike, joka perustettiin 1929. Ustasha mm. salamurhasi Jugoslavian kuninkaan Aleksandarin vuonna 1934.

⁵¹ Donia ja Fine 1997, 139 – 142; Laitila 1997, 192 – 193.

⁵² Glenny 1999, 629; Laitila 1997, 193.

mutta myös tsetnikejä vastaan. Tsetnikien tavoitteena oli luoda Suur-Serbia ja ajaa Bosnia kroatit ja muslimit pois. Molemmat ryhmät taistelivat myös Ustasha-joukkoja vastaan. Partisaanit lopulta voittivat kun Italian tuki tsetnikeille loppui ja liittoutuneet autoivat partisaaneja. Partisaanien johtajasta Josip Broz Titosta tuli 1945 marraskuussa pidettyjen vaalien jälkeen Jugoslavian johtaja.⁵³

Vuonna 1946 Jugoslaviasta tuli Jugoslavian liittokansantasavalta, vuodesta 1963 Jugoslavian sosialistinen liittotasavalta. Titon tavoitteena oli luoda valtio, jonka kansalaiset olivat uskollisia sosialismille. Hän hylkäsi ajatuksen valtion perustamisesta kansalliselta pohjalta. Hän pyrki hallitsemaan poliittisia ja taloudellisia päätöksiä, antoi kansallisuuksille kulttuurisen autonomian sekä erotti valtion ja uskonnon. Tasavalloille ja autonomisille alueille annettiin valtaa yhä enemmän. Näin hän pyrki estämään nationalismin ja kommunismin vastustajat.⁵⁴ Bosnia tunnustettiin ensimmäistä kertaa itsenäisenä valtiolisena kokonaisuutena vuoden 1946 perustuslaissa, tosin Bosnian muslimit pääsivät kansojen joukkoon vasta 1970-luvulla.

Bosnia oli ainoa tasavalloista, jolla ei ollut enemmistökansallisuutta eikä kansallismieä. Tito piti Bosniaa koekenttänä, jossa eri kansallisuudet elivät yhdessä ja näyttävät muille maille, että Jugoslavia osaa hoitaa eri kansallisuuksien erimielisyydet rauhanomaisesti. Käytännössä Bosnia toimi serbien ja kroaattien välisenä puskurina, etteivät he olisi käyneet toistensa kimppuun. Bosnian jakaminen Kroatian ja Serbian kesken tai liittäminen toiseen olisi lisännyt ongelmia, toinen olisi saanut suhteettoman suuren vallan liittotasavallassa.⁵⁵ Tasapainoillessaan Serbian ja Kroatian välillä Tito joutui vahvistamaan Bosnian muslimien asemaa. Vuonna 1971 hyväksyttiin muslimi-termi kuvaamaan kansallisuutta.⁵⁶ Muslimien nostoa kansaksi kritisoitiin, sillä heitä pidettiin edelleen serbeinä tai kroaatteina, jotka oli käännytetty islamiin⁵⁷. Kommunistinen puolue halusi muslimien nimeämisellä kansaksi korostaa muslimien omaa kulttuuria, ei niin-

---

⁵³ Donia ja Fine 1997, 146 – 156; Laitila 1997, 193 – 197.

⁵⁴ Johnstone 2007, 158; Laitila 1997, 199 – 201.

⁵⁵ Donia ja Fine 1997, 161; Laitila 1997, 208 – 210.

⁵⁶ Taustalla oli myös Titon pyrkimys lisätä Jugoslavian vaikutusta muslimimaissa. Johnstone 2007, 189.

⁵⁷ Serbi- ja kroaattioppineet pitivät muslimeita slaaveina ja tätä kautta joko serbeinä tai kroaatteina. Laitila 1997, 222.

kään uskontoa. Puolue ja maallistuneen muslimit ohjasivat muslimien ei-uskonnollista liikettä.⁵⁸

Bosniassa eri kansallisuudet sekoittuivat eniten keskenään. Etnisten ryhmien välisiä seka-avioliittoja solmittiin n. 15 - 18 %, kun muualla Jugoslaviassa seka-avioliittojen osuus oli 12 %. Bosnian maaseudulla avioliitot solmittiin edelleen oman etnisen ryhmän kesken, vain suuremmissa kaupungeissa seka-avioliitot olivat yleisempiä. Esimerkiksi vuonna 1980 kaupungeissa seka-avioliittojen osuus oli 30 % ja vuonna 1990 osuus oli 40 %. Maaseudun ja kaupunkien välinen ero kasvoi ja tätä pidetään yhtenä syynä Bosnian sotaan. Maaseudun asukkaat olivat halukkaampia pitämään kiinni omista perinteistään ja olivat ennakkoluuloisempia toisia etnisiä ryhmiä kohtaan, kuten jo keskiajalta lähtien. Heitä oli helpompi saada väkivaltaisuuksiin mukaan näiden ennakkoluulojen takia.⁵⁹

2.2. Jugoslavian hajoaminen ja Bosnian sota

Titon kuoltua vuonna 1980 alkoi Jugoslavia hajota vähitellen. Tasavaltojen omat pyrkimykset korostuivat, kansallisuudet alkoivat vahvemmin erottua muista ja liittovaltion merkitys väheni. Jugoslavian taloudelliset ongelmat ja nationalismin nousu ajoivat tasavallat riitaan keskenään. Serbien vahva asema sai muut tasavallat vastustamaan serbien pyrkimyksiä lisätä omaa valtaansa. Pelkistäen Jugoslavia hajosi siihen, että eri tasavaltojen ja autonomisten alueiden ja liittovaltion etuja, sekä kansallisia identiteettejä ja jugoslaavista identiteettiä ei voitu yhdistää.⁶⁰ Vuonna 1983 Bosniassa ryhmää muslimeja syytettiin kansalliskiihkoilusta ja vangittiin, joukossa tuleva Bosnian presidentti Alija Izetbegovic. Ääri-islamilaisestä fundamentalismista pelottelulla tuli myöhemmin ase serbien oikeudelle hyökätä Bosniaan. Serbit sanoivat puolustavansa kristinuskkoa islamia vastaan. Todennäköisesti äärimuslimeja ei ollut Bosniassa paljoa. Useimmat Bosnian

---

⁵⁸ Laitila 1997, 220 – 222; Malcolm 1996, 200.

⁵⁹ Donia ja Fine 1997, 186 – 187; Malcolm 1996, 222; Laitila 1997, 15 – 16.

⁶⁰ Johnstone 2007, 159; Laitila 1997, 247 – 248.

muslimit eivät pitäneet itseään uskovaisina vuoden 1985 tehdyn mielipidetutkimuksen mukaan.⁶¹

1980-luvulta lähtien Serbian kommunistisen puolueen ja Slobodan Milosevicin politiikka, pyrki saamaan Serbialle määräävän aseman Jugoslaviassa ja yhdistämään serbit samaan valtioon. Tämä tarkoitti mm. Vojvodinan ja Kosovon autonomioiden lopettamista ja liittämistä Serbiaan. Milosevic järjesti mielenosoituksia Kosovossa ja Vojvodinassa, tarkoituksenaan lopettaa em. alueiden itsehallinto ja saada liittohallitus hyväksymään serbien uusi politiikka. Liittohallitus vastusti Milosevicin toimia, mutta ei voinut estää Serbian toimia. Vojvodina ja Kosovo liitettiin virallisesti Serbiaan vuonna 1990. Serbiassa oli hallussaan presidenttineuvoston kahdeksasta äänestä kolme. Lisäksi Serbiassa oli Montenegron ja Makedonian tuki, sillä molemmissa tasavalloissa oli Milosevicia kannattava johto.⁶²

Kosovo yritti erota Serbiasta ja julistautui itsenäiseksi Kosovon albaanien järjestämän kansanäänestyksen jälkeen 19.10.1991. Serbien nimittämä yleinen syyttäjä julisti tasavallan itsenäisyysjulistuksen laittomaksi. Julistuksessa mukana olleet joutuivat pakenemaan maasta. Slovenian korkein neuvosto hyväksyi vuonna 1989 lain, joka asetti Slovenian lait Jugoslavian lakien edelle. Vuonna 1990 Slovenian kommunistinen puolue erosi kommunistien liitosta ja Slovenia ilmoitti pitävänsä vaalit ja siirtyvänsä monipuoluejärjestelmään. Kroatiassa kehitys oli samankaltaista Slovenian kanssa. Monipuoluejärjestelmä hyväksyttiin 1989 ja se toteutettiin seuraavan vuoden vaaleissa. Vaalien voittajaksi nousi Franjo Tudjmanin johtama Kroatian demokraattinen yhdistys, HDZ (Hrvatska demokratska zajednica). Bosniassa 1990 vaalien voittajaksi nousivat vahvasti kansalliset puolueet, vaikka virallisesti etnisten puolueiden perustaminen oli kielletty. Serbien demokraattinen puolue SDS (Srpska Demokratska Stranka), HDZ ja muslimien Demokraattisen liikkeen puolue, SDA (Stranka Demokratske Akcije) saivat enemmistön parlamenttiin, skupstinaan. Puolueiden kannatus johti käytännössä siihen, että Bosnia jakautui selkeästi eri etnisten ryhmien kesken. Myös muiden tasavaltojen oli uskotavuuden vuoksi pidettävä monipuoluevaalit. Vaalit vahvistivat entisestään tasavaltojen

---

⁶¹ Laitila 1997, 255 – 256.

⁶² Glenny 1999, 627 – 628; Laitila 1997, 270 – 278.

omia pyrkimyksiä sekä nationalismia ja johtivat lopulta Jugoslavian hajoamiseen ja sotiin.⁶³

Erityisesti Milosevic ja Tudjman käyttivät propagandassaan nationalismia, toisiaan vastaan (Ustasha vastaan tsetnikit) ja Bosnian kohdalla. Kroatian ja Belgradin televisiot lähettivät ohjelmia, joissa käsiteltiin toisen maailmansodan tapahtumia. Lisäksi Milosevic ja Tudjman tapasivat kahden kesken maaliskuussa 1991 ja sopivat salaa jakavansa Bosnian Serbian ja Kroatian kesken. Serbia ja Kroatia pyrkivät estämään Bosnian itsenäistymisen ja käyttivät Bosnian serbejä ja kroaatteja hyväkseen edistääkseen tavoitteitaan.⁶⁴

Slovenia ja Kroatia julistautuivat itsenäisiksi 25.6.1991, minkä jälkeen Jugoslavian kansanarmeijan joukot hyökkäsivät Sloveniaan ja Kroatiaan. Sloveniaa vastaan sotaa käytiin kesä-heinäkuussa 1991, kun Kroatia sen sijaan kävi sotaa kauemmin, kesäkuusta 1991 tammikuuhun 1992. Kroatian sota levittäytyi myös Bosniaan, jossa Serbia käytti Bosniaa tukikohtanaan ja Kroatia torjui Serbien hyökkäyksiä Bosnian alueella. Slovenian ja Kroatian itsenäisyydet tunnustettiin vuoden 1992 alussa. Tämä johti siihen, että Bosnian itsenäisyyttä alettiin valmistella, sillä muuten se olisi jäänyt Tynkä-Jugoslavian ja serbien vallan alle.⁶⁵

Bosnian serbit olivat perustaneet loppuvuodesta 1991 Serbi tasavallan, Republika Srpskan (RS). SDS oli järjestänyt serbialueilla kansanäänestyksen, jonka tulos oli, että Serbialueet julistautuivat autonomiseksi. Jugoslavian kansanarmeijan joukot tulivat ”suojelemaan” RS:n rajoja. Heinäkuussa 1992 Bosnian kroaatit perustivat oman Herzeg-Bosnan tasavallan⁶⁶ Nämä omat ”valtiot” lisäsivät entisestään Bosnian jakaantumista eri etnisten ryhmien välillä ja helpottivat Serbian ja Kroatian omia nationalistisia pyrkimyksiä.⁶⁷

---

⁶³ Donia ja Fine 1997, 210 – 212; Laitila 1997, 278 - 281, 297 – 298.

⁶⁴ Donia ja Fine 1997, 213 – 214; Glenny 1999, 629 - 630, 633; Laitila 1997, 299.

⁶⁵ Laitila 1997, 294 – 297; Malcolm 1996, 227 – 230.

⁶⁶ Kroaatit olivat perustaneet kaksi omaa yhdyskuntaa vuoden 1990 lopulla, Savajoen laakson yhdyskunta ja Herzog-Bosnan yhdyskunta. Laitila 1997, 299.

⁶⁷ Karjalainen ja Valta 2000, 94; Laitila 1997, 299; Malcolm 1996, 227 – 228.

Bosniassa pidettiin kansanäänestys 29.2. – 1.3.1992, joissa kysyttiin ”kannatatko riippumatonta ja itsenäistä Bosnia-Hertsegovinaa, valtiota, jossa tasa-arvoiset kansalaiset sekä muslimit, serbit, kroaatit ja muut kansat asuvat?” Karadzic ja SDS estivät kontrolloimillaan alueilla serbejä äänestämästä. Alueilla, jossa serbit pääsivät äänestämään, suurin osa heistä oli itsenäisen Bosnian kannalla. Väestöstä n. 63 % äänesti eli lähes kaikki, paitsi serbit. Virallisten tietojen mukaan hyväksytyistä äänistä 99,4 % kannatti itsenäisyyttä. Äänestyksen aikana alkoivat väkivaltaisuuudet muslimien ja serbien välillä ja ne levisivät nopeasti ympäri Bosniaa.⁶⁸

Huhtikuun alussa 1992 Euroopan yhteisö, Kroatia ja Yhdysvallat tunnustivat Bosnian itsenäisyyden. Sarajevossa järjestettiin 6.4.1992 mielenosoitus rauhan puolesta, johon osallistui kymmeniä tuhansia muslimeita, serbejä ja kroaatteja. Serbien puolisolitaalliset joukot tulittivat mielenosoittajia surmaten ja haavoittaen kymmeniä. Tapauksen jälkeen alkoivat sotatoimet monien eri muslimi-, serbi- ja kroaattiryhmien välillä, Sarajevon piiritys sekä etniset puhdistukset. Vihollisuudet levisivät nopeasti ympäri Bosniaa. Bosnian sotaan osallistui useita ryhmiä ja joukkoja: Jugoslavian eli Serbian kansanarmeija, Kroatian armeija ja Bosnian armeija sekä puolisolitaalliset ja äärinationalistiset joukot.⁶⁹

Erityinen osuus sodassa oli puolisolitaallisilla joukoilla, joita oli kaikilla osapuolilla. Niitä johti yleensä karismaattinen johtaja esim. Arkan (oikealta nimeltään Zeljko Raznjatovic) johti Tiikereitä, joka oli yksi pahamaineisimmista serbiryhmistä. Joukkomurhat, raiskaukset, uskonnollisten paikkojen tuhoaminen ja terrorihallinto olivat usein juuri puolisolitaallisten ryhmien tekoja. Varsinaiset armeijat seurasivat heidän tekojaan. Tarkoituksena oli herättää paniikkia ja saada muut etniset ryhmät pakoon alueelta. Serbit pyrkivät puhdistamaan RS:n alueelta muslimit ja kroaatit, kroaatit ajoivat Herzog-Bosnan, Savajoen laaksosta ja Keski-Bosnian alueilta muslimit ja serbit pois sekä muslimit tyhjensivät mm. Länsi-Bosniasta serbit.⁷⁰

Etnisten puhdistusten alkaminen sai aikaan pakkomuutot ja pakolaisongelman. Vain muutama viikko vihollisuuksien alkamisesta, serbien raju hyökkäys sai aikaan pakolais-

---

⁶⁸ Laitila 1997, 299 – 300; Malcolm 1996, 230 – 231.

⁶⁹ Donia ja Fine 1997, 238 – 240; Laitila 1997, 300; Malcolm 1996, 235 – 238.

⁷⁰ Banac 2006, 31, 34; Donia ja Fine 1997, 245 – 247; Laitila 1999, 77.

virran. UNHCR raportoi huhtikuussa 1992 pakolaisia olevan 370 000. Syksyyn 1992 mennessä noin kaksi miljoonaa bosnialaista oli joutunut pakolaiseksi. Noin miljoona jäi Bosniaan, osa pakeni Kroatiaan ja Serbiaan ja osa hyväksyttiin Euroopan muihin maihin pakolaisiksi. Pakolaisten tilanne oli huono Bosniassa ja sen naapurimaissa. Riittävän ruuan ja perustarvikkeiden saaminen oli vaikeaa.⁷¹

Sodan alussa serbit valloittivat nopeasti alueita ja pian heillä oli hallussaan 60 – 70 % Bosniasta. Yksi päätavoitteista oli vallata Sarajevo, mutta se ei onnistunut. Serbit piirittivät myös muita muslimienemmistöisiä kaupunkeja, kuten Gorazdea ja Srebrenicaa. Serbeillä oli maaliskuussa 1994 hallussaan suurin osa Bosniaa. Kroaatit ja muslimit taistelivat aluksi yhdessä serbejä vastaan, kunnes keskinäiset taistelut alkoivat keväällä 1993. Erityisesti Mostarin kaupungista käytiin taistelua kroaattien ja muslimien välillä. Kaikkien etnisten ryhmien väliset taistelut jatkuivat aina helmikuuhun 1994, jolloin muslimien ja kroaattien vihollisuudet loppuivat äkillisesti. Syynä oli Kroatian uhkaaminen taloudellisilla pakotteilla jos jatkaisivat Bosnian kroaattien tukemista. Maaliskuussa osapuolet kirjoittivat sopimuksen yhteisestä federaatiosta.⁷²

Kansainvälinen kriisinhallinta ei onnistunut Bosnian sodassa. Kroatian sotaan lähetetyt YK:n rauhanturvajoukot siirtyivät Bosniaan, jossa niiden tehtäväksi jäi lähinnä humanitaarisen avun turvaamiseksi perille. NATO:n rooli korostui 1994 lähtien, jolloin Sarajevon torilla tapahtunut siviilien pommitus sai aikaan sen, että sovittiin ilmaiskujen käytöstä. NATO aloitti ilmaiskut Bosnian serbejä kohtaan YK:n pyynnöstä. Serbia lopetti tukensa Bosnian serbeille 1995, jolloin sodassa tapahtui selkeä muutos. Kroaatit ja muslimit saivat voittoja ja valloittivat alueita serbeiltä. Samaan aikaan käytiin neuvotteluja rauhan saamiseksi Yhdysvaltojen erityislähettiläs Richard Holbrookin johdolla. Neuvotteluiden tuloksena oli aselepo ja myöhemmin rauha.⁷³

Sodan uhreista on hyvin erilaisia arvioita. Kuolleiden määrät liikkuvat n. 25 000 – 60 000 ja n. 150 000 - 200 000 välillä. Pakolaisiksi oli joutunut n. 2 – 2,3 miljoonaa

---

⁷¹ Donia ja Fine 1997, 244 – 245.

⁷² Donia ja Fine 1997, 251 – 256; Glennly 1999, 641; Visuri 1999, 17.

⁷³ Donia ja Fine 1997, 268 – 275; Visuri 1999, 18 – 20.

bosnialaista.⁷⁴ Sodan aikaiset pakkosiirrot muodostuivat ongelmaksi sodan jälkeen. Kroatia ja muslimi alueilta karkotetut serbit muuttivat asumaan serbien karkottamien muslimien ja kroaattien asuntoihin. Vastaavaa tapahtui kroaattien ja muslimien valtaamalla alueilla. Taloja tuhottiin asumiskelvottomiksi ja pakolaiset joutuivat asumaan erilaisissa leireissä tai kommuuneissa, joita oli perustettu esimerkiksi jäljelle jääneisiin tehdasrakennuksiin ja entisiin kouluihin.

Sodan syyt olivat yksi keskeisistä asioista, joka aiheutti ristiriitoja Bosnian etnisten ryhmien välillä ja jonka avulla pidettiin yllä keskinäistä vihaa ja epäluuloa. Myös kansainvälisesti pidettiin yllä tiettyjä käsityksiä sodan syistä ja syyllisistä. Yleinen käsitys on, että Serbian ja erityisesti Milosevicin nationalistinen politiikka ovat syitä Jugoslavian hajoamissotiin. Johnstone teoksessaan Jugoslavia ja NATO Narrien ristiretki korostaa erityisesti, että Slovenian halu erota Jugoslaviasta taloudellisten syiden takia ja Kroatian nationalistinen politiikka sekä Slovenian ja Kroatian itsenäistyminen olivat syynä Jugoslavian hajoamiseen. Johnstonen mielestä Milosevicista oli tehty syntipukki, jopa turhaan. Johnstonen mielestä Milosevicin ja hänen puolueensa politiikka ei ollut nationalistista. Ainoa virhe, jonka Milosevic teki, oli käyttää Kosovon tilannetta politiikassaan. Tämä virhe leimasi Milosevicin ääri-nationalistiksi.⁷⁵

Toinen yleinen käsitys on, että sodat olivat seurausta vuosisatoja kestäneestä vihasta etnisten ryhmien välillä ja ne puhkesivat sodaksi Titon aikakauden jälkeen. Donian ja Finen mukaan sodat olivat yksittäinen poikkeus Bosnian historiassa⁷⁶. Heidän mielestään syitä sotaan olivat Jugoslavian kansanarmeijan muuttuminen Serbian nationalistien työvälineeksi, Kroatian ja Serbian laajentumispyrkimykset sekä kansalliskiihkoilijoiden halukkuus käyttää etnisiä puhdistuksia kampanjoissaan, joihin alueelliset armeijat osallis-

---

⁷⁴ Donia ja Fine 1997, 277 – 278 sekä Malcolm 1996, 252 arvioivat kuolleiden määräksi 150 000 – 200 000, Sen sijaan Johnstone 2007, 74 arvioi kuolleiden määräksi 25 000 – 60 000. Hän perustelee määrää Punaisen Ristin ja CIA:n ja Yhdysvaltojen tiedustelu- ja tutkimusosaston havaintoihin. Pakolaisten määrä arvioidaan useimmiten 2 miljoonaksi. 2,3 miljoonaksi määrän arvioi Maailman Pankki, Bideleux ja Jeffries 2007, 353.

⁷⁵ Johnstone 2007, 18 - 20, 35 – 36, 39 – 42.

⁷⁶ Donia ja Fine ovat teoksessaan *A Tradition Betrayed* jatkuvasti korostaneet, että etnisten ryhmien välillä ei ollut vihamielisiä yhteydenottoja, jotka olisivat johtuneet pelkästään etniseen ryhmään kuulumisesta. Poikkeuksena olivat toisen maailmansodan tapahtumat. Donia ja Fine 1997, 118.

tuivat. Lisäksi kansainvälisen yhteisön toiminta ylevine tavoitteineen pakotti osapuolet valitsemaan separatistiset tavoitteet.⁷⁷ Myös Malcolm on sitä mieltä, että sodan syy ei ole vuosien takaisessa vihanpidossa etnisten ryhmien kesken. Hänen mielestään median, erityisesti Belgradin television propaganda, sai aikaan sen, että tavallinen serbi tunsu olonsa uhatuksi muiden kansanryhmien taholta.⁷⁸

Sotien syyksi ei voida nimetä vain yhtä tekijää tai yhtä henkilöä tai ryhmää. Taustalla vaikuttivat useat asiat. Laitila kokoaa merkittävimmät asiat teoksessaan *Veljeys ja epä-sopu* mielestäni hyvin. Taustalla olivat taloudelliset syyt, joita ei voitu ratkaista ja johtivat eri ryhmien väliseen valtataisteluun. Jugoslavian alueella on ollut aina taistelua paikallis- ja keskushallinnon välillä ja ne ovat usein johtaneet keskushallinnon romahtamiseen, jolloin on taas käyty valtataistelua (yleensä serbien ja kroaattien välillä). Näiden taistelujen kautta on luotu myytti, jonka mukaan asiat on selvitetty ”aina” taistelemalla. Kun keskusvalta ei ole pystynyt yhdistämään kansoja, ne ovat pysyneet toisistaan erillään ja muodostaneet oman identiteetin uskonnon, kielen ja kansallisen historian kautta. Toista kohtaan tunnettu pelko ja epäluulo ovat voimistuneet ja antaneet selityksen oman kansan ongelmiin. Toisten syyttelystä ja kansojen välisten erojen etsimisestä tuli niin hallitseva tekijä, että yhtenäisyyttä ei löydetty, eikä haluttu, vaan Jugoslavia hajosi. Lisäksi Slovenian ja Kroatian nopea tunnustaminen nopeutti ja lisäsi hajoamisen väkivaltaisuutta, koska yhteisen liittovaltion tai valtioliiton ajatus ei ollut enää mahdollista hyväksyä jos vaihtoehtona on itsenäisyys.⁷⁹

2.3. Daytonin rauhansopimus ja ihmisoikeudet

Sodan aikana käytiin useita neuvotteluja rauhan saamiseksi ja ihmisoikeuksien suojelemiseksi. Erityisen tärkeäksi aiheeksi katsottiin ihmisoikeudet, joita loukattiin sodan aikana paljon. Ensimmäinen rauhanneuvottelu Euroopan Yhteisön rauhankonferenssi koskien Jugoslaviaa (kutsutaan Carringtonin konferenssiksi”, puheenjohtajan mukaan) käytiin jo ennen Bosnian sotaa syyskuussa 1991, jolloin sodassa olivat Slovenia ja

---

⁷⁷ Donia ja Fine 1997, 220 – 221.

⁷⁸ Malcolm 1996, 252.

⁷⁹ Laitila 1997, 309 – 312.

Kroatia. Tämän neuvottelun peruslähtökohdat ihmisoikeuksiin ovat nähtävissä myös Daytonin rauhansopimuksessa. Etniset puhdistukset huomioitiin neuvotteluissa elokuussa 1992. Bosnian työryhmä, puheenjohtajanaan Martti Ahtisaari, piti erityisen tärkeänä ihmisoikeuksien toteutumista. Työryhmä teki ehdotuksen miten ja millä tahoilla ihmisoikeuksia voitaisiin suojella. Vance-Owen-suunnitelma keväällä 1993 yritti saada aikaan sopimuksen rauhasta ja ihmisoikeuksista, joka tyydyttäisi kaikkia osapuolia. Bosnian serbit hylkäsivät suunnitelman. Suunnitelma sisälsi myös kohdan, jossa pakolaisten paluu mahdollistetaan. Kolmen osapuolen sopimuksen epäonnistuttua, neuvotteluja alettiin käydä kahden osapuolen välisinä. Bosnian muslimien ja kroaattien välille saatiin sopimus helmikuussa 1994, jolloin sovittiin alustavasti muslimien ja kroaattienhallintoalueesta (Bosnia-Hertsegovinan federaatio).⁸⁰

Daytonin rauhansopimus⁸¹ julistettiin 21.11.1995 ja allekirjoitettiin Pariisissa 14.12.1995. Sopimusta edelsivät neuvottelut, jotka kestivät 1.-21.11.1995. Neuvotteluiden osapuolina olivat Bosnia-Hertsegovina (edustajana presidentti Alija Izetbegovic), Jugoslavia (edustajana presidentti Slobodan Milosevic) ja Kroatia (edustajana presidentti Franjo Tudjman). Lisäksi neuvotteluissa oli mukana Euroopan Unionin edustajat sekä viisi edustajaa Bosnian kontakti ryhmän valtioista (Yhdysvallat, Venäjä, Ranska, Saksa ja Iso-Britannia).⁸²

Länsivallat ajoivat rauhansopimuksessa kantaa, jonka mukaan Bosnian Jugoslavian aikaiset rajat säilytetään, niitä pidettiin pyhinä ja loukkaamattomina. Lisäksi Bosnia pyrittään pitämään, edes muodollisesti yhtenä valtiona. Tällä ajattelumallilla oli muslimien tuki.⁸³ Rauhansopimus jakoi Bosnian kahteen hallintoalueeseen Bosnia-Hertsegovinan federaatioon (Federaatio), jota hallinnoivat kroaatit ja muslimit ja Republica Srpskaan (RS), jota hallinnoivat serbit. Yhdessä Federaatio ja RS muodostavat Bosnia-Hertsegovinan tasavallan. Lisäksi Federaatio on jaettu kymmeneen kantoniin. Federaatio sai Bosnian alueesta 51 % ja RS 49 %. Jakoa pidettiin epäedullisena Federaatiolle, jonka väkiluku oli 2,5 miljoonaa kun taas RS: n väkiluku oli 1 miljoona. Federaation

---

⁸⁰ Donia ja Fine 1997, 260 – 262; Malcolm 1996, 247; Glenny 1999, 639 – 640; Szasz 1996, 301 – 303.

⁸¹ Rauhanneuvottelut käytiin Wright-Pattersonin lentotukikohdassa lähellä Daytonia, josta sopimus saanut nimensä.

⁸² Glenny 1999, 651 – 652; Malcolm 1996, 268.

⁸³ Lehti 1999, 21 – 22.

alueelle jäivät kuitenkin merkittävimmät kaupungit, rannikko ja alankomaat, joilla on paremmat taloudelliset mahdollisuudet.⁸⁴

Ihmisoikeuksien loukkaukset sodan aikana saivat paljon julkisuutta, joten pidettiin tärkeänä, että rauhansopimukseen kirjattaisiin ihmisoikeudet ja niiden loukkaamattomuus. Tärkeimpiä kohtia ihmisoikeuksien kannalta ovat liitteen 1 Perustuslaki, II artikla, jossa ”Bosnia-Hertsegovina ja molemmat hallintoalueet takaavat korkeimmalla tasolla kansainvälisesti tunnustetut ihmisoikeudet ja perusvapaudet” sekä liite 6 Sopimus ihmisoikeuksista, jossa mm. kielletään syrjintä sukupuolen, rodun, värin, kielen, uskonnon, poliittisen tai muun mielipiteen, kansallisuuden tai sosiaalisen alkuperän perusteella. I artikla sisältää perusoikeudet ja vapaudet, artikkelit II - XII määrittelevät mm. mitkä tahot valvovat ihmisoikeuksien toteutumista ja mitä oikeuksia niillä on. Lisäksi XIII artiklassa käsitellään ihmisoikeusjärjestöjen asemaa.⁸⁵

Ihmisoikeuksia huolehtimaan Bosniassa rauhansopimus (6. liite) määräsi erilaisia oikeusistuimia, virastoja ja hallinnollisia elimiä, jotka toimivat yhteistyössä Federaation ja RS:n kanssa. Perustuslaillinen oikeus (Constitutional Court) huolehti, että laki on yhteensopiva Euroopan ihmisoikeussopimuksen (European Convention 1950) kanssa. Siihen kuului neljä tuomaria (kaksi Federaatiosta ja kaksi RS:sta) ja vähintään viideksi vuodeksi valitut kolme tuomaria, jotka eivät saaneet olla Bosnian naapurimaista. Oikeusasiamiehen (Ombudsman) tehtävänä oli ottaa vastaan väitetyt syytökset ihmisoikeusloukkauksista, jotka on määritelty rauhansopimuksessa. Oikeusasiamiehellä on täysi vallinnan vapaus päättää mitkä syytteet tutkitaan ja mitkä ovat etusijalla tutkimuksissa. Hänellä on myös oikeus saada tietoa erilaisista lähteistä, kuulustella ihmisiä ja pyytää keneltä tahansa luovuttamaan tietoja tutkimuksissa. Hän voi siirtää syytteet ihmisoikeustuomioistuimelle (Human Rights Chamber). Ihmisoikeustuomioistuimen tehtävät ovat samat kuin oikeusasiamiehen. Tuomioistuimen jäseniä on neljätoista: Federaatiosta neljä, RS:sta kaksi ja Euroopan Neuvoston ministeri komitean nimittämät kahdeksan jäsentä, jotka eivät voi olla Bosniasta tai sen naapurimaista. Lisäksi rauhansopimuksessa määriteltiin yhteistyö kansainvälisten järjestöjen kanssa. Näillä tarkoitettiin mm.

---

⁸⁴ Bideleux ja Jeffries 2007, 51 – 353.

⁸⁵ Dayton Peace Agreement: http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380, liite 1, artikla 6; Szasz 1996, 301, 305, 307.

UNCHR:a (United Nations Commission on Human Rights), Etyj (Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö) ja ICTY:a (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). Järjestöille tuli antaa esteetön pääsy Bosniaan tarkkailemaan ja raportoimaan ihmisoikeuksista sekä auttamaan heidän toiminnassaan.⁸⁶

ICTY perustettiin vuonna 1993. Se on YK:n alainen tuomioistuin, jossa käsitellään entisen Jugoslavian hajoamissotien sotarikollisten oikeudenkäyntejä. Syytteinä ovat kansanmurhat, sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan. Rauhansopimuksessa sovittiin myös kansainvälisen poliisivoimien (IPTF, International Police Task Force) perustamisesta. Myös IPTF on YK:n alainen. Sen tarkoituksena oli auttaa Federaation ja RS:n poliisivoimia luomaan turvallinen ympäristö kaikille bosnialaisille, ottamalla huomioon ihmisoikeudet kansainvälisten standardien mukaan. IPTF:n henkilökunnalla ei ollut varsinaista vastuuta puuttua ihmisoikeusloukkauksiin, mutta jos he näkivät ihmisoikeuksia loukattavan, heillä oli velvollisuus ilmoittaa niistä ICTY:lle.⁸⁷

Pakolaisten paluumuuton mahdollisuus määriteltiin liite 7:ssä. Kaikilla pakolaisilla ja sisäisillä pakolaisilla on oikeus vapaasti palata alkuperäisiin koteihinsa. Heidän omaisuutensa pitää palauttaa tai omaisuus mitä ei voi palauttaa on korvattava. Osapuolien on taattava pakolaisten turvallinen paluu ilman häirintää, uhkailua, vainoa tai syrjintää. Artiklat I - VI määrittävät mm. pakolaisten oikeudet, velvoitetaan luomaan edellytykset paluumuutolle ja olemaan yhteistyössä kansainvälisten pakolaisjärjestöjen kanssa sekä antamaan armahduksen pakolaisille ja sisäisille pakolaisille, jotka palaavat. Armahdusta ei tarkoitettu kuitenkaan niille pakolaisille, jotka ovat syytettyinä vakavista ihmisoikeusrikoksista. Artiklat VII – XVI sisältävät Sisäisten pakolaisten ja pakolaisten komission (Commission for Displaced Persons and Refugees) perustamisen, kokoonpanon, toiminnan ja rahoituksen sekä rahaston (Refugees and Displaced Persons Property Fund) perustamisen, jonka avulla menetetty omaisuus on mahdollista korvata.⁸⁸

Rauhansopimus herätti kysymyksiä heti julkaisemisen jälkeen. Miten kaksi erillistä hallintoaluetta, joilla on oma parlamentti, hallitus, poliisivoimat ja armeija, voivat muodos-

---

⁸⁶ Szasz 1996, 308 – 310.

⁸⁷ Szasz 1996, 311.

⁸⁸ Dayton Peace Agreement: http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380, liite 7; Szasz 1996, 312 – 313.

taa yhtenäisen valtion? Miten yhteinen hallinto voi toimia jos sille on jätetty vain vähän päätettäviä asioita: rahapolitiikka, ulkopoliittika, ulkomaan kauppa, tulli ja maahanmuutto? Muut tärkeät asiat kuten koulutus on jätetty hallintoalueille. Koulutuksen jääminen hallintoalueiden päätettäväksi on nähty virheeksi. Koulutuksen avulla olisi ollut mahdollista yhtenäistää Bosnian kansoja ja saavuttaa sovinto kansojen välillä. Lisäksi kritiikkiä tuli siitä, että ihmisoikeusasiat on jätetty paikallishallinnon virkamiesten hyväntahdon varaan. Ihmisoikeus tuomioistuimella ja ihmisoikeuskomissiolla oli vain valtaa tutkia, mutta päätösvalta jätettiin paikallisviranomaisille. Kansainväliset poliisivoimat olivat vain neuvoja ja ohjeita antava taho, todellista valtaa puuttua asioihin ei ollut.⁸⁹

Huhtikuussa 1996 ilmestyneessä artikkelissa *The Protection of Human Rights the Dayton/Paris Peace Agreement on Bosnia*, Paul C. Szasz kiinnittää huomiota siihen, että rauhansopimuksen ihmisoikeusehdot eivät syntyneet Bosnian oman lainsäädännön kehityksen pohjalta. Ulkopuoliset määrittelivät ehdot, koska sodan osapuolet eivät kyenneet tekemään niitä itse. Rauhanneuvotteluihin osallistui edustajia useasta maasta sodan osapuolien lisäksi. Muiden maiden edustajat tahtoivat rauhaa, mutta eivät olleet valmiita sitoutumaan suoriin lakiin määrättyihin toimenpiteisiin. Tämä johti siihen, että rauhansopimuksen yksityiskohdista tuli niin väljiä.⁹⁰

Amnesty International kritisoi rauhansopimusta siitä, että se oli liian epämääräinen, eikä sisältänyt tarkkoja toimenpiteitä siitä miten pakolaisten paluumuutto järjestetään. Lisäksi sopimus pakottaa valitsemaan paluumuuton ja korvausten välillä (Liite 7, artikla XI⁹¹). AI:n mielestä jokaisella on oikeus palata koteihinsa ja saada korvausta jos asunto on tahallisesti tuhottu. Toinen vika rauhansopimuksessa on, että osapuolia ei velvoiteta luovuttamaan sotarikollisia ICTY:lle, eikä rauhanturvajoukkoja ei velvoiteta etsimään sotarikollisia, ainoastaan pidättämään tavattaessa. Nämä puutteet antavat sotarikollisille mahdollisuuden olla joutumatta vastuuseen teoistaan.⁹²

---

⁸⁹ Malcolm 1996, 269 – 270.

⁹⁰ Szasz 1996, 314 - 315

⁹¹ "Claims may be for return of the property or for just compensation in lieu of return." Vaatimukset voivat olla omaisuuden palauttamista tai vain korvaus paluun asemasta.

⁹² AI index: EUR 63/030/1995, 1.

3. Bosnian valtiollinen kehitys sodan jälkeen

3.1. Sisäinen kehitys

Sodan aikana n. 2 miljoonaa bosnialaista oli joutunut pakolaisiksi. Pakolaisten asuttaminen takaisin koteihinsa oli yksi suurimmista ongelmista rauhan jälkeen. Paluumuuton onnistuminen vaikuttaisi suuresti Bosnian sisäiseen kehitykseen ja rauhan säilymiseen. Bosnian hallinnon järjestelyiden monimuotoisuus ja hallintoalueiden erilaisuus vaikuttivat paljon paluumuuttoon, sen onnistumiseen ja ongelmiin. Nuori valtio tarvitsi myös huomattavaa apua kansainväliseltä yhteisöltä rauhan ylläpitämiseen, lainsäädännöllisiin uudistuksiin ja talouden kehittymiseen, jotka kaikki vaikuttivat myös pakolaisten paluumuuttoon merkittävästi.

Bosnian perustuslaki antaa hallintoalueille (Federaatiolle ja Republika Srpskalle) mahdollisuuden itse päättää paikallishallinnon järjestelmästä. Molemmilla hallintoalueilla on oma järjestelmänsä. Federaation järjestelmässä on kolme tasoa: Hallintoalue, kantonit (10 kpl) ja kunnat (80 kpl). Kantonit perustettiin rauhanneuvotteluissa Daytonissa. Kaikilla kantoneilla on omat lainsäädäntönsä, perustuslakinsa, hallintonsa ja ministerinsä. RS:n hallintojärjestelmässä on kaksi tasoa: Hallintoalue ja kunnat (63 kpl). Kunnat ovat samoja kuin ennen sotaa.⁹³

Kartta 1. RS ja Federaation kantonit ja hallitseva etninen ryhmä.

Lähde: <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>

⁹³ Gadjanova 2006, 62 – 63.

Käytännössä Bosniassa on yksitoista eri paikallishallinnon järjestelmää. Federaation kymmenen kantonia ja RS:n hallintoalue. Järjestelmien välillä on huomattavia eroja mm. päätäntävallassa, velvollisuuksissa ja lainsäädännössä. Kuntatasolla avainpalvelut ovat samoja: koulutus, sosiaaliturva, asuttaminen jne., mutta käytännöt eroavat eri kuntien välillä. Monikansallisilla alueilla tasapainoillaan eri etnisten ryhmien intressien välillä. Esimerkiksi Mostarin kaupungissa oli muslimi ja kroaatti paikallishallinto sekä kaksi pormestaria. Kunnat ovat hyvin riippuvaisia kantonien ja RS:n hallintoalueen rahoituksesta ja kunnalliset viranomaiset ovat usein vain ylemmän tahon päätösten toimeenpanijoita.⁹⁴

Rauhan tulon jälkeen Bosniassa pidettiin parlamentti- ja presidentinvaalit syyskuussa 1996. Amnesty International ilmaisi huolensa, että vaalit lisäisivät väkivaltaisuuksia vähemmistöjä kohtaan ja Human Rights Watch kritisoi vaalien järjestämistä oloissa, joissa esimerkiksi liikkumisvapaus oli rajoitettu, sotarikoksista epäillyt olivat johtavissa asemissa ja lehdistön sananvapautta on rajoitettu.⁹⁵ Sisäisille pakolaisille annettiin kolme vaihtoehtoa äänestää. He voivat äänestää siellä missä ennen asuivat, missä nyt asuivat tai missä haluaisivat asua. Nämä eri vaihtoehdot antoivat mahdollisuuden vaikuttaa sisäisiin pakolaisiin pakottamalla heidät äänestämään siellä missä se oli edullisinta eri etnisille ryhmille. Tämä taas edistäisi entisestään Bosnian jakautumista etnisten ryhmien välillä.⁹⁶

Vapaaehtoisjärjestöt kritisoivat Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön päätöstä pitää vaalitulosta virallisena. Järjestöjen tarkkailijoiden mukaan vaalien aikana ei pystynyt liikkumaan vapaasti ja äänestämään omilla kotipaikoillaan, osa äänestäjistä joutui uhkailun kohteiksi, vaalirekistereitä manipuloitiin jne. RS:n viranomaiset syyllistyivät räikeimpään vaalien aikaiseen rikkomukseen pakottamalla RS:n alueella olevat serbit äänestämään RS:ssa eikä omilla kotipaikoillaan Federaatiossa. Näiden syytösten takia paikallisvaaleja lykättiin heinäkuulle 1997.⁹⁷

---

⁹⁴ Gadjanova 2006, 65.

⁹⁵ AI index: EUR 63/16/1996, 2; HRW Publications Vol.8, No. 8(D). HRW:n raporteissa ja julkaisuissa ei ole käytetty sivunumeroita.

⁹⁶ Bideleux ja Jeffries 2007, 362.

⁹⁷ AI index: EUR 63/01/1997, 3; HRW World Report 1997; Bideleux ja Jeffries 2007, 359.

Muslimien politiikan ongelmaksi muodostui suhtautuminen monikulttuurisuuteen. Vaihtoehtona oli hyväksyä Bosnian monikulttuurisuus ja pyrkiä vahvistamaan sitä tai pyrkiä serbien ja kroaattien tavoin muodostamaan etnisesti yhtenäisiä alueita. Monikulttuurisuuden vahvistaminen tarvitsisi pitkän tähtäimen suunnitelmaa ja sen tulisi kiinnostaa myös Bosnian serbejä ja kroaatteja. Riskinä olisi joutua taistelemaan nationalisteja vastaan, joilla oli vaikutusvaltaa monilla alueilla ja lisäksi Kroatian ja Serbian tuki. Oman kulttuurin vahvistamisessa riskinä oli mini-Bosnian muodostuminen. Kroaatit ja serbit olisivat liittyneet omien alueiden myötä Kroatiaan ja Serbiaan ja jäljelle jääneet alueet olisivat muodostaneet oman valtionsa. Kumpikaan vaihtoehto ei päässyt vallalle kansainvälisen yhteisön vahvasta vaikutuksesta.⁹⁸

HRW raportoi kaikkien etnisten ryhmien puolueiden jatkavan integraation vastustamista. Bosnian parlamentissa erityisesti serbipoliitikot boikotoivat yhteisten instituutioiden kokouksia. Kroaattien pyrkimyksenä oli perustaa kroaattien oma hallintoalue. Paikallistasolla viranomaiset suosivat omien kansallisuuksien paluuta ja pyrkivät estämään muiden ryhmien paluumuuttoa. Poliittiset päätökset olivat suurelta osin etnisesti perusteltuja ja yhteistyö ryhmien välillä vaikeaa.⁹⁹

Paikallisvaalit pidettiin syyskuussa 1997. Nyt oli mahdollisuus äänestää joko siellä missä oli asunut ennen sotaa tai missä asui kesäkuun 1996 jälkeen. Tarkoituksena oli, ettei äänestyslistoja pystyittäisi manipuloimaan. Uudistuksen johdosta 89 % äänestäjistä rekisteröityi äänestäjäksi entisellä kotiseudullaan. Esimerkiksi Mostarissa ja Srebrenicassa karkotetut saivat enemmistön paikallishallinnossa. Kroaattien HDZ ja serbien SDS uhkasivat boikotoida vaaleja, mutta peruivat uhkauksen. RS:ssa serbinationalistit eivät saaneet niin paljoa ääniä kuin oli oletettu. Tätä pidettiin yleisesti ottaen hyvänä merkinä Bosnian tulevaisuudelle. HRW muistutti, että edistyksestä huolimatta käytännössä vähemmistöjen edustajat eivät voineet työskennellä paikallishallinnossa uhkailujen ja fyysisen väkivallan takia.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Banac 2006, 36.

⁹⁹ HRW World Report 1997; HRW World Report 1998.

¹⁰⁰ HRW World Report 1998; HRW World Report 1999; Bideleux ja Jeffries 2007, 368 – 369; Gadjanova 2006, 80 – 81.

Vuosien 1996 ja 1997 vaalien jälkeen saatiin aikaan useita muutoksia. Bosnia sai oman rahayksikön (konvertibilna mark) käyttöönsä kesäkuussa 1998. Sen arvo oli sama kuin Saksan markalla. Korkein edustaja Carlos Westendorp määräsi käyttöön uuden lipun toukokuussa, koska sen ulkonäöstä ei päästy yksimielisyyteen. Passi uudistettiin ja sitä oli saatavilla heinäkuussa 1998. Postipalveluita yhtenäistettiin molempien hallintoalueiden välillä. RS:n pääministeri Milorad Dodik irtisanoi korruption takia useita virkamiehiä mm. tullista, poliisista ja energialaitoksista. Hän oli myös vaikuttamassa siihen, että RS hyväksyi yhteisen passin, valuutan, rekisterikilvet ja yhtenäisti poliisivoimia kroaattien ja muslimien kanssa. Hänen uudistuksensa saivat kannatusta länsivaltioissa ja EU myönsi 6,7 miljoonan dollarin lainan, jolla voitiin maksaa palkkoja ja päästiin takaisin töihin. Uudistuksista huolimatta Dodik ei pystynyt takaamaan lupaamaansa turvallista paluuta 70 000 pakolaiselle vuonna 1998.¹⁰¹

Vaalit pidettiin myös vuonna 1998, mutta ne eivät tuoneet poliittiseen kenttään suuria muutoksia, kansallismieliset puolueet jatkoivat johdossa. RS:n presidentiksi valittiin Nikola Poplase, joka oli ääri-nationalisti. Korkein edustaja Westendorp erotti Poplasevirastaan maaliskuussa 1999. Erottamisen syynä oli yhteistyökyvyttömyys ja rauhansopimuksen ehtojen rikkominen. Westendorp totesi Poplasevirastaan erottamisen jälkeen, että serbejä ei enää johdettu Belgradista käsin vaan he itse saivat päättää asioistaan. AI ja HRW pitivät Poplasevirastaan erottamista hyvänä asiana, mutta olivat huolissaan, koska RS:lla ei ollut virallista presidenttiä ja päätösten teon laillisuudesta oli epäselvyyttä.¹⁰²

Vuoden 2000 parlamenttivaalien jälkeen ensimmäistä kertaa ei-nationalistinen puolue sai eniten paikkoja Bosnian parlamenttiin. Monikansallinen Sosiaalidemokraattinen Puolue (SDP) sai kannatusta erityisesti SDA:n kustannuksella. Huomattavaa oli, että pienet puolueet saivat paljon kannatusta. Kroaattien ja serbien hallitsemilla alueilla nationalistisilla puolueilla oli edelleen enemmistö paikallishallinnoissa, mutta ero muihin puolueisiin oli pienentynyt.¹⁰³

---

¹⁰¹ HRW World Report 1999; Bideleux ja Jeffries 2007, 370 – 371.

¹⁰² AI index: EUR 01/02/1999, 15; AI index: EUR 01/02/1999, 13; HRW World Report 2000; Bideleux ja Jeffries 2007, 374 – 375; Karjalainen ja Valta 2000, 95.

¹⁰³ AI index: EUR: 01/001/2001, 21; HRW World Report 2001; Bideleux ja Jeffries 37 2007, 5 – 377.

Kroaattien nationalistiset pyrkimykset huipentuivat helmikuussa 2001, kun Ante Jelavic (kroaattien edustaja presidenttineuvostossa ja HDZ:n johtaja) ilmoitti kroaattien eroavan Federaatiosta. Mostariin perustettiin Kroatian kansankongressi ja se vaati mm. kroaatteja jättämään työnsä Federaation armeijassa, poliisivoimissa ja julkisissa palveluissa sekä perustaa oma kroaattien hallintoalue. Silloinen korkein edustaja Wolfgang Petritsch laittoi viralta Jelavicin ja muita korkeita kroaatti virkamiehiä. Petritsch julisti, että Jelavic ei ajatellut tavallisten kroaattien etuja vaan puolueen. HDZ:n ja rauhanturvaajien välille syntyi aseellisia yhteenottoja huhtikuussa. Hercegovacka Banka oli tukenut kapinallisia, mutta SFOR-joukkojen vallattua pankin ja estettyä palkkioiden maksun kapinallisille, kroaattien erillispyrkimykset kuivuivat kokoon.¹⁰⁴

Vuoden 2002 parlamentti- ja presidentinvaalit olivat ensimmäiset, joissa valittiin edustaja neljäksi vuodeksi ja joita ei valvonut Ety-järjestö. Vaaleissa nationalistiset puolueet saivat jälleen paljon kannatusta. Presidenttineuvoston kaikki jäsenet olivat nationalistisista puolueista ja pelättiin, että yhteistyö ei tulisi onnistumaan. He kuitenkin näyttivät pystyvänsä yhteistyöhön ja ottamaan huomioon tavallisen kansan tarpeet ja asettamaan ne nationalististen tavoitteittensa edelle. Taustalla taloudellisille uudistuksille oli myös tavoite päästä EU:n jäseneksi. HRW toi esille, että uudistuksista huolimatta, paljon oli vielä tehtävä, että Bosniasta tulee vakaa demokratia, joka aidosti kunnioittaa ihmisoikeuksia.¹⁰⁵

Sodan aikana oli tuhoutunut n. 45 % teollisuuslaitoksista, jäljelle jääneet laitokset toimivat vain 5 – 6 % teholla. Sähköntuotannosta 78 % oli epäkunnossa ja hiilivoima toimi 10 % teholla. Kotimainen ruuantuotanto oli laskenut ja n. 80 % Bosniasta oli ulkomaisen ruuantuotannon varassa. Maailmanpankki arvioi joulukuussa 1995, että Bosnian jälleenrakentamiseen kului rahaa 4,9 miljardia dollaria. Maailman Pankki ja EU myönsivät Bosnialle vuoden 1996 alussa jälleenrakennusohjelmiin vuosille 1996 - 1999 rahaa 5,1 miljardia dollaria. Tarkoitus oli myös tukea talouden kaikkia alueita. Vuoteen 2000 mennessä suurin osa infrastruktuurista oli rakennettu sotaa edeltävälle tasolle.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ AI index: EUR 01/003/2001, 18 – 19; HRW World Report 2002; Bideleux ja Jeffries 2007, 378 – 380.

¹⁰⁵ AI index: EUR 01/002/2003, 13; HRW World Report 2003; Bideleux ja Jeffries 2007, 384 – 386.

¹⁰⁶ Bideleux ja Jeffries 2007, 355 – 356; Effron ja O'Brien 2004, xi.

Bosnian bruttokansantuote alkoi nousta, vaikkakin hitaasti. Federaation puolella taloudellinen kehitys oli nopeampaa kuin RS:n puolella. Vuonna 1996 Federaation BKT nousi 35 %, kun taas RS:n BKT nousi vain 2 – 3 %. Yhteenlaskettu BKT oli noin kolmannes ennen sotaa olevasta BKT:sta. Vuoteen 1998 asti nousu oli n. 25 %, mutta sen jälkeen noin 5 %.¹⁰⁷ Bosnian parlamentti hyväksyi kesäkuussa 1997 IMF:n ja EU:n laatiman ”nopean alun” - paketin. Se sisälsi mm. keskuspankin perustamisen, yhteisen valuutan, tulliliiton ja ulkoisten tariffien hyväksymisen. Tarkoituksena oli hillitä inflaatiota ja lisätä Bosnian kauppaa ja rahoituslaitoksia.¹⁰⁸

Yleisesti ottaen Bosnian taloudellinen tilanne parani. Maailman Pankki arvioi, että erilaisten projektien rahoitus oli suunniteltua ja niillä saatiin tyydyttäviä tuloksia. Bosnian talouden kehitys ja markkinatalouteen siirtyminen oli kuitenkin hidasta ottaen huomioon kuinka paljon rahaa Bosnialle oli annettu. Ainoastaan fyysiseen rakentamiseen voitiin olla tyytyväisiä. Käytännössä Bosnian talous oli muualta tulevan avun varassa. Tämä ei taas kannustanut omaehtoisuuteen paikallisella tasolla.¹⁰⁹

Taulukko 1

Ulkopuolinen apu Bosnialle v. 1996 – 2002, USD miljoonaa

<u>1996</u>	<u>1997</u>	<u>1998</u>	<u>1999</u>	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>yht.</u>
<u>844,8</u>	<u>861,9</u>	<u>905,2</u>	<u>1040,3</u>	<u>737,1</u>	<u>639,2</u>	<u>587,4</u>	<u>5615,9</u>

Lähde: Effron ja O’Brien 2004, 46.

Ulkopuolinen apu Bosnialle nousi tasaisesti vuosina 1996 – 1999, jonka jälkeen avun määrä on laskenut. Laskun syynä ovat olleet ulkomaisten sijoittajien mielenkiinnon väheneminen, sillä rahaa on sijoitettu huomattavia summia, mutta tulokset eivät olleet sen mukaiset. Epäilyt korruptiosta ja rahojen menemisestä poliitikkojen ja virkamiesten omiin tarkoituksiin vähensivät entisestään sijoittajien mielenkiintoa.¹¹⁰

Bosnian valtiollisen kehityksen ongelmana oli heikko keskushallinto. Se ei pystynyt hoitamaan perustoimintojaan, kuten turvaamaan sosiaali-, terveys- ja koulupalveluja

¹⁰⁷ Bideleux ja Jeffries 2007, 393; Gadjanova 2006, 98.

¹⁰⁸ Bideleux ja Jeffries 2007, 394.

¹⁰⁹ Effron ja O’Brien 2004, 31; Karjalainen ja Valta 2000, 96 – 97.

¹¹⁰ HRW World Report 2000.

kaikille ja määrittämään yleisiä toimintaperiaatteita. Tämä johti siihen, että Bosniassa paikalliset erot olivat niin suuria esim. peruspalveluissa. Samoin kuin muidenkin Länsi-Balkanin valtioiden, niin Bosnian ongelmina olivat julkisen hallinnon ja lainsäädännön uudistukset, yksityistäminen, taloudellinen uudelleenrakennus jne. Bosnialle ominaisia ongelmia olivat hallinnon monet eri tasot ja niiden vastuualueiden huono määrittely, jatkuvat etniset kiistat sekä näkyvä ja näkymätön korruptio. Poliittiset johtajat hyväksyivät muutokset, mutta oli epäselvää olivatko he täysin sitoutuneita tarvittaviin toimenpiteisiin. Vaikutti siltä, että poliitikot tahtoivat pitää kiinni saavutetuista eduistaan ja kannattivat vallitsevien valtarakenteiden säilyttämistä.¹¹¹ Kaikki edellä mainitut ongelmat olivat hidastamassa pakolaisten paluumuuttoa ja palanneiden sopeutumista entisiin koteihinsa.

3.2. Omaisuuslaki

Laki omaisuuden takaisin saamiseksi eli omaisuuslaki oli merkittävin lainsäädännöllinen uudistus, joka vaikutti pakolaisten paluumuuttoon. Rauhansopimukseen tuli vaatimus omaisuuden korvaamisesta serbien aloitteesta. He halusivat korvauksen niille serbeille, jotka eivät halunneet palata Federaation alueelle sodan jälkeen. Tarkoituksena oli, että menetetty omaisuus korvattaisiin, ei niinkään sodassa tuhoutuneen omaisuuden korvaamisesta. Omaisuuden korvaus oli vaikeaa, sillä Bosnian lainsäädäntö ei tuntenut korvausperiaatetta tai jos tunsi, se ei ollut oikeudenmukainen. Esimerkiksi Federaation lainsäädännössä oli annettu mahdollisuus vaatia takaisin omaa asuntoa viikon (ulkomailla asuvat 15 päivän) sisällä tulitauon 22.12.1995 jälkeen. Jos vaatimuksia ei tullut, asunto menetettiin. Asiasta ei tiedotettu, joten kymmenet tuhannet jäivät ilman asuntoa, etenkin ulkomaille pakoon lähteneet.¹¹²

Coxin mukaan ongelmana oli miten korvaus käsitettiin ja miten sitä käytettiin. Korvaus oli periaatteessa tarkoitettu niille, jotka eivät voineet palata koteihinsa, ei niille, jotka eivät halunneet palata koteihinsa. Korvauksen maksaminen niille, jotka eivät voineet palata, antoi väliaikaiselle asukkaalle tai paikallisviranomaiselle mahdollisuuden saada ta-

---

¹¹¹ Gadjanova 2006, 101; Effron ja O'Brien 2004, 5 – 6.

¹¹² Bideleux ja Jeffries 2007, 371 – 372; Cox 1998, 611, 613.

lo tai tontti omaksi. Tämä ikään kuin laillisesti sodan aikana haltuun otetun omaisuuden takavarikoinnin. Korvauksen antaminen niille, jotka eivät halunneet palata, mahdollisti omaisuuden vaihtamiseen etnisten ryhmien välillä. Korvauksia suunniteltiin myös annettavaksi velkakirjojen muodossa, jolloin velkakirjaa vastaan pystyisi ostamaan toisen asunnon. Tarkoitus omaisuuden korvauksesta oli hyvä, mutta se vahvistaisi etnisen puhdistuksen aiheuttamaa väestönmuutosta entisestään. Cox huomauttaakin, että etnisten ryhmien välinen jako jää todennäköisesti pysyväksi.¹¹³

Rauhansopimuksessa sovittiin Sisäisten pakolaisten ja pakolaisten komission perustamisesta. Komissio tunnetaan myös nimellä Property Commission eli Omaisuus komissio. Sen tarkoituksena oli käsitellä omaisuutensa menettäneiden vaatimuksia sen palauttamisesta laillisille omistajilleen ja korvauksia menetetyistä omaisuudesta. Komissio aloitti toimintansa maaliskuussa 1996 ja alkoi ottaa vastaan vaatimuksia saman vuoden marraskuussa. Komission työ oli kuitenkin hidasta, sillä vaatimuksia tuli tuhansittain, henkilökuntaa ei ollut tarpeeksi ja sillä ei ollut varsinaista toimeenpanovaltaa vaatimuksille. Ensisijaisesti käsiteltiin sisäisten pakolaisten vaatimuksia ja jos aikaa jäi, käsiteltiin ulkomailla olevien pakolaisten vaatimuksia. Komissio päätti, että omaisuuden palautus oli tärkeimmällä sijalla ja korvauksia oli mahdollista saada jos kansainvälinen yhteisö takaisi rahoituksen komissiolle. Paikalliset instituutiot eivät pitäneet komission päätöksiä pätevinä, joten moni ei saanut korvausta eikä päässyt palaamaan kotiinsa. AI nosti esille, että komissio ei pystynyt auttamaan lyhyellä tähtämellä pakolaisten paluuta ja pitemmän tähtäimen vaikutus oli kiinni resursseista ja osapuolten yhteistyöstä pitää kiinni rauhansopimuksen ehdoista.¹¹⁴

Kahden ensimmäisen rauhan jälkeisen vuoden epäonnistunut paluumuutto ja omaisuuden korvaaminen loi paineita muuttaa Bosnian lakia tehokkaammaksi. Molempien hallintoalueiden lait piti saada yhtenäisiksi. Sekä Williams että AI pitivät ensisijaisena ongelmana sodan aikana hylättyjen talojen haltuunottoa paikallisviranomaisten taholta ja antamista muualta tulleille sisäisille pakolaisille. Uusille asukkaille voitiin antaa jopa parempia asuntoja, että he jäisivät alueelle. Tämä järjestelmä oli tehokas jatkamaan et-

---

¹¹³ Cox 1998, 612.

¹¹⁴ AI index EUR 63/01/1997, 9 – 10; Blitz 2006, 249; Cox 1998, 613.

nistä puhdistusta ja sillä saatiin helposti muutettua alueiden etnistä rakennetta, vähemmistöistä tuli enemmistöjä ja päinvastoin.¹¹⁵

Vuonna 1998 korkein edustaja Westendorp painosti molempia hallintoalueita yhtenäistämään lakejaan pakolaisten omaisuuden takaisin saamiseksi. Tämä koski myös sitä omaisuutta, jonka viranomaiset olivat ”ottaneet haltuun” ja antaneet muille. Westendorp käytti valtaansa ja vaikutti ratkaisevasti siihen millainen laista tuli. Tuloksena oli, että lokakuussa 1999 saatiin aikaiseksi molempia hallintoalueita koskeva laki omaisuuden takaisin saamiseksi. Laki määräsi hakemusten mukaisen omaisuuden laillistamisen ja sen seurauksena väliaikaisten asukkaiden tuli lähteä asunnoista. Jos asukkaat eivät läheneet, heidät tuli häätää paikallisen poliisin avustuksella. Häädettyjen piti muuttaa joko vaihtoehtoihin majoitustiloihin tai entisiin asuntoihinsa, joiden omistusoikeus oli laillistettu. Ne, jotka eivät halunneet vaatia omaisuuttaan takaisin, ei katsottu enää olevan sisäisiä pakolaisia.¹¹⁶

Palaaminen omiin laillistettuihin asuntoihin ei ollut helppoa, sillä väliaikaisten asukkaiden häätäminen oli paikallisviranomaisten käsissä, jotka eivät halunneet vähemmistöjen muuttavan alueelle. Korkein edustaja reagoi viranomaisten viivyttelyyn erottamalla virkamiehiä, jotka eivät toimineet lain mukaan. Hakemusten käsittely oli edelleen hidasta koulutetun henkilökunnan ja varojen puutteen takia, myös poliittinen tahto puuttui. Omaisuuslain noudattamisen nopeuttamiseksi perustettiin PLIP (Property Law Implementation Plan), jonka tarkoituksena oli tarkkailla kuinka lakia noudatettiin. Mukana olivat OHR (Office of High Representative), UNHCR, Etyj ja UNMiBH (UN Mission to Bosnia and Herzegovina).¹¹⁷ Vuonna 2000 saatiin lain mukaisia tuloksia. Valvonnan lisääntyessä voitiin väliaikaisia asukkaita häätää ja saatiin poliisit suorittamaan laillisia häätöjä. Julkinen tiedotus oikeuksista omaisuuden takaisin saamiseksi ja viranomaisten velvollisuuksista lisääntyi. Lisäksi julkinen tilastointi sai aikaan, että tuli näkyväksi yleisesti ja paikallisella tasolla miten omaisuuden takaisin saaminen onnistui.¹¹⁸ Edistyksistä huolimatta AI ja HRW pitivät hakemusten käsittelyä liian hitaana ja toivoivat lisää rahoitusta ja koulutettua henkilökuntaa, että käsittely nopeutuisi. Lisäksi järjestöt

---

¹¹⁵ AI index: EUR 63/02/1998, 19; Williams 2006, 43 – 44.

¹¹⁶ AI index: EUR 63/07/2000, 5; HRW World Report 2000; Williams 2006, 44 – 45.

¹¹⁷ HRW World Report 2000; Williams 2006, 45 – 46.

¹¹⁸ Williams 2006, 46.

olivat huolissaan paikallisviranomaisten haluttomuudesta häätää väliaikaisia asukkaita, etenkin jos lailliset asukkaat olivat etniseen vähemmistöön kuuluvia.¹¹⁹

Hakemusten käsittelyn olisi pitänyt tapahtua niiden saapumisjärjestyksessä, mutta käytännössä joidenkin hakemukset katsottiin kiireellisemmiksi kuin toiset. Näitä olivat mm. pakolaiskeskusten asukkaiden ja ns. vähemmistö palaajien hakemukset. PLIP raportoi, että hakemusten käsittelyssä ei aina oltu oikeudenmukaisia ja poliittinen vaikuttaminen, korruptio sekä puhdas mielivaltaisuus vaikutti käsittelyyn. Korkein edustaja puuttui asiaan joulukuussa 2001 ja määräsi hakemusten käsittelyn tapahtuvan aikajärjestyksessä. Poikkeuksena olivat pakolaiskeskusten asukkaiden ja vähemmistö poliisien hakemukset, jotka tuli käsitellä ensin.¹²⁰

Entisessä Jugoslaviassa oli ns. sosiaalisesti omistettuja asuntoja. Asunnot omisti valtio tai valtion yhtiöt ja näissä asui satoja tuhansia perheitä. Näihin asuntoihin entisillä asukkailla ei ollut omistusoikeutta sodan jälkeen. Paikallisviranomaiset asuttivat omaan etniseen ryhmään kuuluvia sisäisiä pakolaisia juuri näihin asuntoihin. Bosnian omaisuuslaki antoi mahdollisuuden hakea myös näihin asuntoihin omistusoikeuden.¹²¹

Ò Tuathailin ja O'Loughlinin tutkimuksen mukaan 85 % heidän otannastaan haki omaisuudelleen laillisen vaatimuksen. Heistä 62 % jäi asumaan sotaa edeltäviin koteihinsa, 13 % myi talonsa omistusoikeuden jälkeen ja loput vuokrasivat talonsa tai jättivät sen osa-aikaiseen käyttöön.¹²² Eryteisesti kaupungeissa asuntojen myyminen, vuokraaminen tai vaihtaminen oli yleistä. Täyttää varmuutta siitä, kuinka paljon omaisuutta haettiin ja ketkä muuttivat entisiin koteihinsa, myivät tai vuokrasivat omaisuutensa, ei ole. Tilastot ovat puutteellisia ja ne on kerätty eri perustein, osa perheistä on rekisteröity eri paikkaan missä he asuvat ja saman perheen jäsenet voivat asua eri paikkakunnilla, joten tilastoista ei saa oikeaa kuvaa tilanteesta. Karkeiden arvioiden mukaan yli 200 000 perhettä on hakenut omaisuuttaan takaisin ja asuu entisissä kodeissaan. Paikalliset erot muuttojen määrässä vaihtelevat huomattavasti.¹²³

---

¹¹⁹ AI index: EUR 01/01/2000, 18; AI index EUR 01/001/2001, 21; HRW World Report 2000.

¹²⁰ Williams 2006, 47 – 48.

¹²¹ HRW World Report 2004: Ivanisevic.

¹²² Ò Tuathail ja O'Loughlin 2009, 1051.

¹²³ HRW World Report 2004: Ivanisevic; Williams 2006, 48 -49.

Omaisuuslaki oli hyödyllinen niille, jotka saivat omaisuutensa takaisin ja niille, joille omaisuus korvattiin. Se antoi mahdollisuuden palata entiseen kotiin tai saada rahaa asettuakseen uudelle asuinpaikalle. Niille, jotka häädettiin laillisten omistajien tieltä, laki ei ollut hyvä. Varsinkaan jos heillä ei ollut mahdollisuutta palata entiseen kotiinsa. Vaihtoehtona oli usein muutto pakolaiskeskukseen tai sukulaisten luokse. AI:n mielestä omaisuuslaki oli kokonaisuudessaan hyödyksi vähemmistöjen paluulle, sillä se yhteinäisti hallintoalueiden lakeja ja nopeutti omaisuuden takaisin saamista¹²⁴.

3.3. Kansainvälisen yhteisön vaikutus

Sodan jälkeen kansainvälisellä yhteisöllä oli suuri merkitys Bosniassa. Tähän antoi mahdollisuuden rauhansopimuksessa määritelty perustuslaki, joka antoi kansainväliselle yhteisölle suuren vallan vaikuttaa Bosnian asioihin.¹²⁵ Merkittävimpiä vaikuttajia olivat esimerkiksi OHR, korkein edustaja, rauhanturvajoukot (NATO), IPTF, EU, Maailman pankki ja kansainväliset järjestöt. Käytännössä Bosniasta tuli sodan jälkeen kansainvälisen yhteisön protektoraatti, sillä lähes kaikki valtaa pitävät tahot olivat ulkomaisten edustajien hallussa tai niissä oli ulkomaisia jäseniä¹²⁶.

Joulukuussa 1995 NATO myönsi luvan lähettää Bosniaan 60 000 sotilaan rauhanturvajoukot (IFOR Implementation Force). Yhdysvalloista oli 20 000 sotilasta, 13 000 Iso-Britanniasta, 10 000 Ranskasta, 2 000 Venäjältä ja loput muista maista.¹²⁷ Joukot olivat NATO –johtoisia, joten Yhdysvalloilla oli merkittävä asema Bosniassa. Rauhanturvajoukot saivat YK:lta vuoden mandaatin joulukuuhun 1996 asti. NATO:n ulkoministerit pitivät kokouksen syyskuussa 1996 ja totesivat, että Bosnian tilanne vaatii rauhanturvaajien läsnäoloa edelleen. IFOR-joukot vaihtoivat nimeä SFOR:ksi (Stabilisation Force) ja rauhanturvaajien määrä väheni n. 32 000 sotilaaseen. YK: mandaatti kesti kesäkuuhun 1998, jonka jälkeen mandaattia jatkettiin 6 – 12 kuukauden välein.¹²⁸

---

¹²⁴ AI index: 63/07/2000, 5.

¹²⁵ Gadjanova 2006, 90.

¹²⁶ Pajic 1998, 126 – 127.

¹²⁷ Bideleux ja Jeffries 2007, 357.

¹²⁸ HRW World Report 1999; SFOR: <http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>.

IFOR/SFOR -joukkojen amerikkalaiset jäsenet saivat kritiikkiä siitä, että ne olivat vahvin joukko, mutta heillä oli heikoin tahto tehdä mitään. He eivät pidättäneet sotarikoksista epäiltyjä, vaikka he liikkuivat amerikkalaisten alueella. Jo rauhanneuvotteluissa tuli esille amerikkalaisten suhtautuminen rauhanturvajoukkojen asemaan ja tehtäviin Bosniassa. Amerikkalaiset pitivät IFOR -joukkojen tärkeimpänä tehtävänä suojella itseään toisena tuli erottaa sotivat osapuolet ja taata rauha. Yhdysvaltojen hallituksen päätös kieltää omia joukkojaan pidättämästä sotarikollisia oli pettymys.¹²⁹

AI ja HRW kritisoivat usein IFOR:a/SFOR:a ja IPTF:a siitä, että ne eivät pyrkineet aktiivisesti etsimään sotarikoksista epäiltyjä. HRW:n mukaan IFOR/SFOR-joukot olisivat pystyneet enempään, mutta ne hoitivat tehtävänsä mahdollisimman vähin toiminnoin. He eivät esimerkiksi auttaneet turvaamaan paluumuuttajien turvallisuutta tai estäneet etnistä väkivaltaa. AI:n mielestä pidätyksiä olisi saatu tehdyksi jos kansainvälisellä yhteisöllä olisi ollut halua saada sotarikolliset kiinni.¹³⁰

Rauhanturvajoukot alkoivat ottaa aktiivisempaa roolia vuodesta 1998, jolloin he pidättivät mm. serbikenraali Radislav Kristicin. Paluumuuttajien turvallisuutta joukot lisäsivät tehostamalla partiointia ja perustamalla monikansallisen erikoisyksikön siviilipidätyksiä varten. Joukkoja vähennettiin olosuhteiden rauhoittuessa. Esimerkiksi vuonna 2001 Yhdysvallat vähensi omia joukkojaan 3 3000 rauhanturvaajaan.¹³¹

AI kiinnitti huomiota myös rauhanturvajoukkojen toimintatapoihin. Järjestö syytti joukkoja laittomista pidätyksistä ja vankien huonosta kohtelusta, jotka lisääntyivät 11.9.2001 WTC -torneihin tehdyn hyökkäyksen jälkeen.¹³² Erityisesti AI kritisoi Yhdysvaltojen ja Bosnian suunnittelemaa sopimusta amerikkalaisten koskemattomuudesta eli heitä ei voitu syyttää ja tuomita Bosnian tuomioistuimissa. AI kehottikin SFOR-joukkoja toimimaan kansainvälisten ihmisoikeusnormien mukaan, NATOa perustamaan

---

¹²⁹ HRW World Report 1997; Holbrook 1999, 215 – 216.

¹³⁰ AI index: EUR 63/16/1996, 1; AI index EUR 63/01/1997, 12; AI index: EUR 63/19/1997, 1 – 2; HRW World Report 1997, HRW World Report 1998.

¹³¹ AI index: EUR 01/01/1999, 18; AI index: 63/03/1999, 1; HRW World Report 2000; HRW World Report 2002.

¹³² Bosniassa asui muista maista tulleita muslimeita, jotka joutuvat terroristi-epäilysten kohteiksi.

toimielimen, joka ottaa tutkittavakseen syytökset ihmisoikeusloukkauksista ja YK:ia perustamaan kansainvälisen toimintatavan, joka valvoo esim. rauhanturvajoukkojen toimintaa.¹³³

OHR:n ja korkeimman edustajan tehtävänä oli valvoa kaikkia siviiliasioita. Korkein edustaja oli korkein auktoriteetti Bosniassa. Heti sodan jälkeen AI ja HRW esittivät korkeimmalle edustajalle suosituksia. AI:n mielestä korkeimman edustajan tuli olla vastuussa siitä, että rauhansopimuksen ehtoja noudatettaisiin ihmisoikeusasioissa ja pakolaisten paluussa. Toiminnalleen hänen tulisi saada poliittinen ja taloudellinen tuki. Hänen pitäisi ottaa johtoasema, painostaakseen osapuolia luomaan olosuhteet pakolaisten turvalliselle paluulle.¹³⁴ AI vetosi korkeimpaan edustajaan, jotta tämä ottaisi huomioon pakolaisten paluumuuton ongelmat. AI pyysi mm. lisäämään valvontaa ja tutkimaan ihmisoikeusloukkauksia ja auttamaan rakentamaan Bosnian kansallista oikeusjärjestelmää.¹³⁵

HRW myönsi, että OHR:n ja korkeimman edustajan vaikein tehtävä oli saada osapuolet toteuttamaan rauhansopimuksen ehtoja. Tähän vaadittiin korkeimmalta edustajalta vahvaa vallankäyttöä. Oli tehtävä selväksi, että rauhansopimusta oli noudatettava ja korkein edustaja ei hyväksyisi osapuolten siinä epäonnistumista. HRW kritisoi ensimmäistä korkeinta edustajaa Carl Bildtiä, että tämä ei käyttänyt tarpeeksi hänelle annettua valtaa saadakseen aikaiseksi merkittäviä parannuksia. Paluumuuttoon Bildt vaikutti myönteisesti kieltämällä avun kaupungeille, jotka eivät ottaneet vastaan pakolaisia.¹³⁶

Myöhemmin Korkeimman edustajan vaikutus oli suuri. Hän mm. pakotti moniin uudistuksiin (passit, lippu, valuutta jne.), erotti useita virkamiehiä ja poliitikoita (syynä mm. pakolaisten paluumuuttojen vaikeuttaminen/hidastaminen), palkkasi erityisavustajia eri puolille Bosniaa sekä uudisti mediaa. Korkeimman edustajan vaikutus ei ollut pelkästään positiivista. Puuttuminen lainsäädäntöön sekä virkamiesten ja poliitikkojen erotta-

---

¹³³ AI index: EUR: 01/002/2003, 15 – 16; AI index: EUR 01/016/2003, 19; AI index: 63/011/2003, 1 – 2; AI index: 01/001/2004, 18 – 19; AI index: EUR 05/002/2004, 1 - 3, 18, 23 – 25, 26 – 27.

¹³⁴ AI index: EUR 63/30/1996, 2 – 3.

¹³⁵ AI index: EUR 63/01/1997, 23, AI index: EUR 63/013/2002, 1 – 2.

¹³⁶ HRW Publications Vol. 8, No 2; HRW World Report 1997.

minen vähensivät mm. bosnialaisten mielenkiintoa äänestä. Äänestysprosentti laski 45 %:iin lokakuun 2004 paikallisvaaleissa.¹³⁷

Rauhaneurantakokouksia järjestettiin vuosittain. Ensimmäinen pidettiin Lontoossa joulukuussa 1995 jo ennen rauhansopimuksen virallista allekirjoitusta. Kokousten avulla kansainvälinen yhteisö seurasi Bosnian kehitystä ja reagoi tarvittaessa Bosnian tilanteeseen. Kokouksiin osallistui G7-maat, Venäjä, EU-presidentti, Euroopan komissio ja OIC (Organization of the Islamic Conference).¹³⁸

AI kirjoitti avoimen kirjeen joulukuun 1996 rauhaneurantakokoukseen. Kirjeessä AI kritisoi osapuolia siitä, että ihmisoikeuksia ei kunnioitettu eikä suojeltu. Ihmisoikeuksia rikottiin jatkuvasti, eikä kansainvälinen yhteisö ole puuttunut asioihin riittävästi. Rauhansopimuksen ehtoja ei noudatettu, erityisesti liikkumisvapaus ja pakolaisten palaamisen oikeus oli unohdettu. Ilman hyvin suunniteltua rauhantoteutusohjelmaa rauhansopimuksen ehdot jäivät toteutumatta ja ihmisoikeusloukkaukset jäävät poliittisten asioiden jalkoihin.¹³⁹

Joulukuussa 1997 pidetyssä rauhaneurantakokouksessa korkein edustaja valtuutettiin erottamaan poliitikot ja virkamiehet, jotka eivät noudattaneet rauhansopimuksen ehtoja tai eivät päässeet yksimielisyyteen neuvotteluissa uudistuksista. Marraskuun 1998 rauhaneurantakokouksessa päätettiin vähentää Bosnian riippuvuutta ulkopuolisesta avusta tehostamalla taloudellisia, laillisia ja poliittisia uudistuksia. Samalla korkeimmalle edustajalla annettiin valta lopettaa määrärahat tai estää puolueita ja poliittisia johtajia osallistumasta vaaleihin, jos he eivät tee yhteistyötä.¹⁴⁰

Balkanin Vakauttamissopimus (Stability Pact) tehtiin Sarajevossa vuonna 1999. Sen tarkoituksena oli vakauttaa alueen tilannetta, lisätä yhteistyötä alueella ja tukea alueen maiden integraatiota Eurooppaan. Sopimus painottui infrastruktuurien rakentamisesta alueelliseen yhteistyöhön ja lisäämään ulkomaisia suoria investointeja, mutta myös ihmisoikeudet otettiin sopimuksessa huomioon. Ulkomaisten investointien lisääminen ei

---

¹³⁷ Gadjanova 2006, 91.

¹³⁸ Bideleux ja Jeffries 2007, 357, 364.

¹³⁹ AI index: EUR 63/30/1996, 1 – 3.

¹⁴⁰ HRW World Report 1999; Bideleux ja Jeffries 2007, 370, 373.

olisi helppoa kansallisella tasolla, mutta Balkanin maiden välinen vapaakauppa-alue olisi kiinnostava kohde investoinneille.¹⁴¹

Bosnian oman hallinnon monikerroksisuus sekä amerikkalaisen sotilashallinnon (NATO) että eurooppalaisen siviilihallinnon (EU) yhteistyö saivat aikaan sen, että kellään ei ollut tarkoin määrättyjä vastuualueita. Eri hallinnot tekivät samoja asioita ja tämä johti päällekkäisyyksiin ja erimielisyyksiin. Ei siis ihme, että Bosnian pääministeri toivoi, vakauttamissopimuksen eurooppalaistavan hallinnon ja saavan amerikkalaiset lähtemään Bosniasta. Ruohonjuuritasolla sopimukselta odotettiin turvallisuutta, varmuutta ettei uusia yhteenottoja tule, Bosnian valtion toipumista sodasta, toimeentulon varmistumista ja pakolaisten pääsyä omiin koteihinsa.¹⁴²

Euroopan Unionin rooli ei ollut vahva Balkanilla 1990-luvun alussa. 1991 laadittu CFSP (Common Foreign and Security Policy) ei tuonut toivottua, koska EU:lla ei ollut kykyä tuottaa yhteisöllisiä päätöksiä eikä toimivia toimintatapoja. Vuonna 1995 EU:lla ei ollut paljoa poliittista valtaa, vaikka se kustansi suurimman osan mm. humanitaarisesta avusta ja asiantuntijoista. Sotilaallisten voimavarojen puute esti EU:n puuttumisen mm. Kosovon kriisiin aktiivisesti. Vasta Kosovon kriisin jälkeen EU:n Balkanin politiikka alkoi tulla tiiviimmäksi ja antoi sysäyksen perustaa omat sotilaalliset joukot.¹⁴³

EU:n perustettua omat siviili- ja sotilajoukkonsa se käytti niitä ensimmäisen kerran Balkanilla. Keväällä 2003 EU otti vastuun Bosnian poliisi-operaatiosta YK:lta. Vuoden 2004 lopussa EU otti myös vastuun rauhanturvajoukoista Bosniassa. NATO:n SFOR-joukot korvattiin n. 7 000 sotilaan EUFOR-joukoilla. Operaatio ALTHEA:n tarkoituksena oli taata turvallinen ympäristö Bosniassa, auttaa korkeinta edustajaa ja auttaa Bosniaa tulevaisuissa ponnisteluissa kohti EU:n jäsenyyttä.¹⁴⁴ AI vetosi uusiin poliisi- ja rauhanturvajoukkoihin, että ne mm. toimisivat kansainvälisten ihmisoikeuslakien mukaan, etsisivät aktiivisesti sotarikoksista epäiltyjä ja takaisivat paluumuuttajien turvallisen paluun.¹⁴⁵

---

¹⁴¹ HRW World Report 2000; Cameron 2006, 103.

¹⁴² Karjalainen ja Valta 2000, 97, 112 – 113.

¹⁴³ Cameron 2006, 100 – 101.

¹⁴⁴ HRW World Report 2004; HRW World Report 2005; Gadjanova 2006, 92; Cameron 2006, 101 – 102.

¹⁴⁵ AI index: EUR 01/004/2004, 1 – 2.

SAP (Stabilization and Association Process), joka vaikuttaa nykyäänkin, antaa Balkanin maille mahdollisuuden saavuttaa EU-jäsenyys. Päätöskokous pidettiin kesäkuussa 2003, jossa tuotiin julki, että Balkanin maiden tulisi olla EU:ssa. SAP määrittelee ehdot, jotka maiden tulee täyttää saadakseen jäsenyyden. Näihin kuuluvat mm. demokratia, markkinatalous ja hallinnon toimivuus. Ihmisoikeudet ja pakolaisten paluu on otettu huomioon European Partnership – dokumentissa, joka on osa SAP:ia. Esimerkiksi pakolaisten paluuta edistävä lainsäädäntö on saatettava loppuun ja ihmisoikeusasioita hoitavat tahot on siirrettävä Bosnian hallintoon. Ehtojen täyttymistä tarkastellaan vuosittain ja EU auttaa maita tarvittaessa. Prosessin ansiosta EU:n vaikutus alueella on kasvanut.¹⁴⁶

EU:n rooli alueella, joka mahdollisesti tulee olemaan jäsen, tulee lisääntymään. Jäsenmaiden tulisi lisätä yhteistyötä ja jäsenmaiden ohjelmien toteutumista tulisi valvoa, niin ettei päällekkäisyydet haittaa tai uhkaa toisia ohjelmia. Erityisesti Bosniassa paikallistasolla tapahtuvaa yhteistyötä pitäisi lisätä, ei niinkään valtiotasolla tapahtuvaa.¹⁴⁷ Bosnian ongelmana EU-jäsenyyttä hakiessa on mm. Korkeimman edustaja läsnäolo ja vaikutus, uudistukset ovat vahvasti ulkopuolisten tukemia, kansalaisten turvallisuuden takaamiseksi tarvitaan vielä ulkopuolisia joukkoja, järjestäytynyt rikollisuus ja sotarikollisten kiinniottaminen.¹⁴⁸

Kansainvälisen yhteisön vaikutus oli positiivisin heti sodan jälkeen. Saatiin aikaan rauha ja se onnistuttiin pitämään, jälleenrakennus pääsi vauhtiin, Bosnian talous lähti nousuun, pakolaisten paluuseen alettiin kiinnittää huomiota jne. HRW:n raporteista tulee selkeästi ilmi, että ilman kansainvälisen yhteisön vahvaa painostusta Bosnian ihmisoikeuksiin ja pakolaisten muuttoon liittyvät positiiviset muutokset eivät olisi onnistuneet.¹⁴⁹ Myöhemmin kansainvälisen yhteisön vaikutusta alettiin kritisoida. Se johti kansalaisten vieraantumiseen päätöksenteosta, paikallisten poliitikkojen vastuuntunnon vähenemiseen ja demokratisoitumisprosessin arvon vähenemiseen. Erityisesti OHR:n läsnäolo nähdään Bosnian itsemääräämisoikeuden ja demokratian vastaisena.¹⁵⁰

---

¹⁴⁶ HRW World Report 2005; Cameron 2006, 102 – 103.

¹⁴⁷ Black, Koser ja Walsh 1998, 77 – 78.

¹⁴⁸ Cameron 2006, 104 – 106.

¹⁴⁹ HRW World Report 1999; HRW World Report 2000; HRW World Report 2001.

¹⁵⁰ Gadjanova 2006, 92.

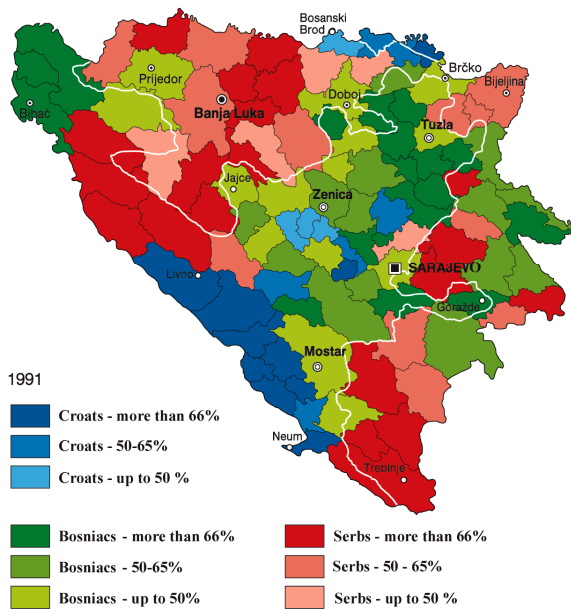
4. Sisäiset pakolaiset

4.1. Enemmistö- ja vähemmistöpaluun ongelmia

Sodan aikaiset pakkosiirrot ja rauhansopimuksen aluejako merkitsi, että Bosniassa oli sodan jälkeen noin miljoona sisäistä pakolaista, lisäksi ulkomaille lähteneitä pakolaisia oli yli miljoona.¹⁵¹ Seurauksena oli, että Bosnian etninen kartta muuttui merkittävästi. Jako Federaatioon ja Republika Srpskaan aiheutti sen, että monella alueella etninen enemmistö joutui vähemmistöksi. Karkeasti jaotellen Federaation alueella serbit joutuivat vähemmistöksi ja RS:n alueella muslimit ja kroaatit joutuivat vähemmistöksi. Myös Federaation sisällä tapahtui muutoksia. Esim. Jajcen alueella oli ennen sotaa muslimienemmistö, mutta sodan jälkeen he olivat vähemmistönä.

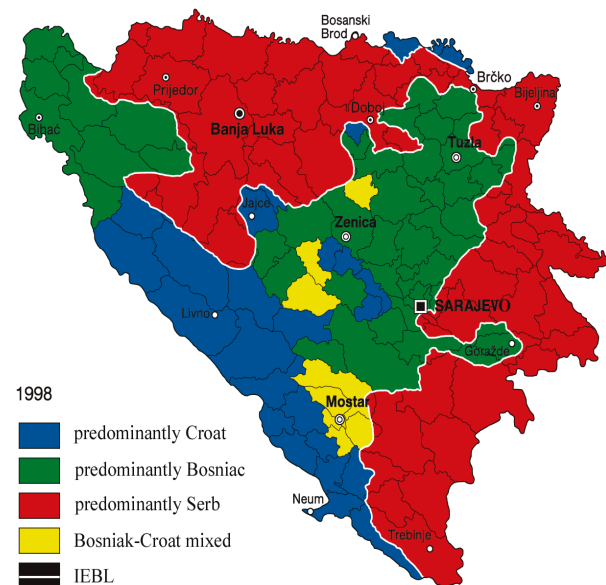
Kartta 2. Etninen rakenne vuonna 1991

Ethnic composition before the war in BiH (1991)

Kartta 3. Etninen rakenne vuonna 1998

Ethnic composition in 1998

Lähde: <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>

Pakolaisten paluumuuttoa pidettiin yhtenä tärkeimmistä asioista itsenäisen Bosnian sisäisessä kehityksessä. Amnesty International pyysi HIWG:a (Humanitarian Issues

¹⁵¹ HRW World Report: Ivanisevic.

Working Group on Formes Yugoslavia) suunnittelemaan paluumuuton niin, että se ottaisi huomioon Bosnian paikallisen kehityksen¹⁵². AI kehotti kansainvälistä yhteisöä myös tekemään huolellisen suunnitelman pakolaisten kotiuttamiseksi, olemaan kiirehtimättä kotiuttamista ja turvapaikan antaneita maita suunnittelemaan kotiuttaminen hyvin, että pystyttäisiin saamaan pysyviä ratkaisuja paluumuuttoon. AI perusteli suosituksiaan mm. sillä, että Sarajevosta oli karkotettu 16 Bosnian serbiä, jotka olivat palaamassa koteihinsa sekä 200 palaavaa kroaattia Travnikissa ja Bugojnossa ja 100 muslimia Jajcessa ja Stolacissa eivät saaneet paikallisviranomaisten apua, vaan heitä kohdeltiin huonosti.¹⁵³

UNHCR jakoi pakolaisten paluun kolmeen kohtaan: 1. Pakolaisten kotiuttaminen alueille, joissa heidän etninen ryhmänsä on enemmistönä (enemmistön paluu), 2. Pakolaisten kotiuttaminen, joiden ennen sotaa oleva kotipaikka on alueella, jossa joutuisivat vähemmistöksi ja jotka haluavat muuttaa muualle Bosniaan sekä 3. Pakolaisten kotiuttaminen alueille, joissa heidän etninen ryhmänsä on vähemmistönä (vähemmistön paluu).¹⁵⁴ Ensimmäisen kohdan mukaan kotiuttaminen oli suhteellisen helppoa, mutta muiden kohdalla - erityisesti kolmannen kohdan, oli ongelmia. Etenkin AI kiinnitti raporteissaan huomiota juuri vähemmistöjen paluuseen ja siihen liittyviin ongelmiin.

Omaisuuskomission ja UNHCR:n teettämän tutkimuksen mukaan uudelleensijoittaminen voitiin jakaa kolmeen eri muotoon. Vapaaehtoinen uudelleensijoitus tarkoitti, että molemmat sekä uusi että vanha omistaja, jotka on sijoitettu uudelle paikalle, suostuvat omaisuuden vaihtoon vapaaehtoisesti ja suostuvat laillistamaan vaihdon. Passiivinen uudelleensijoitus merkitsee, että sijoitus ei perustu vapaaehtoisuuteen, vaikka sijoitus on pysyvä. Tilanteessa uusi ja vanha omistaja ovat sijoitettuna muualla kuin omaan kotiin. Esimerkiksi perhe haluaisi muuttaa entiseen kotiinsa, mutta ei pysty, koska koti on tuhottu tai siinä asuu perhe, joka ei voi palata omaan kotiinsa. Vihamielinen sijoitus on oman etnisen ryhmän tarkoituksellista sijoittamista asuntoihin, jotka kuuluvat toiselle etniselle ryhmälle, että pystytään estämään vähemmistöjen paluu. Vain vapaaehtoinen

---

¹⁵² HIWG isännöi Genevessä 16.1.1996 pidettävää kokousta, jossa tehtiin suunnitelma pakolaisten kotiuttamisesta yhdessä UNHCR:n kanssa.

¹⁵³ AI index: EUR 63/03/1996, 1.

¹⁵⁴ AI index: EUR 63/14/1996, 73.

uudelleensijoitus antaa mahdollisuuden pysyvään ratkaisuun. Muut vaihtoehdot jättävät asumistilanteen epävarmaksi.¹⁵⁵

Genevessä 16.1.1996 pidetyssä kokouksessa esiteltiin suunnitelma pakolaisten ja sisäisten pakolaisten kotiuttamiseksi. Tavoitteena oli kotiuttaa 870 000 pakolaista vuonna 1996. Näistä 500 000 olisi sisäisiä pakolaisia, 170 000 entisessä Jugoslaviassa olevia pakolaisia ja 200 000 muualla Euroopassa olevia pakolaisia. UNHCR piti lukuja maksimimäärinä ja myönsi, että kotiuttaminen riippui mm. turvallisuudesta, rahoituksesta, asuntojen uudelleen rakentamisesta ja miinanraivauksesta.

UHCHR oli mukana pilottihankkeissa¹⁵⁶, joiden tarkoituksena oli edistää pakolaisten kotiutumista. Projekteja oli mm. Stolacissa, Jajcessa, Travnikissa ja Bugojnossa. Travnikiin ja Jajceen paluumuutot suurimmalta osalta onnistuivat. Tavoitteena oli saada 100 kroaattiperhettä muslimien hallitsemaan Travnikiin ja 200 muslimiperhettä kroaattien hallitsemaan Jajceen. Tuloksena oli 200 kroaattiperheen ja 202 muslimiperheen kotiutus¹⁵⁷. Stolacissa ja Bugojnossa paluumuutto ei onnistunut yhtä hyvin. Muslimienemistöiseen Bugojnoon 200 kroaattiperheestä 148 oli palannut tammikuuhun 1997 mennessä. Huonoin tilanne oli Stolacissa, johon yksikään muslimiperhe ei ollut jäänyt. Projektit osoittivat, että paluumuutto riippui paljon tarjolla olevista asutusmahdollisuuksista, tarkasta seurannasta ja kuinka hyvin paikalliset viranomaiset pitivät kiinni rauhansopimuksen ehdoista.¹⁵⁸

Federaation ja RS:n välisen rajan molemmiin puolin oli demilitarisoitu erillisaalue ZOS (Zone of Separation), jolla IFOR:lla oli vahva asema. Tarkoituksena oli suojella alueella olevia vähemmistöjä ja paluumuuttajia sekä ylläpitää rauhaa levottomalla alueella. Erillisaalueen serbipuolelle Itä-Bosniaan muutti muslimeita ja osa toi alueelle aseita. RS:n viranomaiset syyttivät muslimien olevan sotilaallisesti aktiivisia ja yllyttävän yhteenot-

---

¹⁵⁵ AI index: EUR 63/02/1998, 8.

¹⁵⁶ Federaatio ja Bosnian hallitus sopivat Daytonissa 600 perheen, jotka ovat sisäisiä pakolaisia, muutosta neljään kaupunkiin.

¹⁵⁷ AI raportoi, että Jajcessa kroaatit osoittivat mieltä muslimeja vastaan elokuussa 1997. Yhteenotoissa kuoli ainakin yksi muslimi, joka oli jäänyt palavaan taloon. Paikallinen poliisi ei ollut tehnyt mitään estääkseen mellakoita, osa poliiseista oli ollut mukana väkivaltaisuuksissa. AI index: NWS 22/05/1997, 1.

¹⁵⁸ AI index: EUR 63/14/1996, 72 – 74; AI index: EUR 63/01/1997, 10.

toihin. Seuranneissa yhteenotoissa serbipoliisien ja muslimien välillä loukkaantui aseetomia muslimeita ennen kuin IFOR-joukot ehtivät rauhoittamaan tilannetta.¹⁵⁹ Tapaus osoitti, että edes rauhanturvajoukkojen vahva paikallaolo ei estänyt enemmistön ja vähemmistön yhteenottoja.

AI raportoi puoli vuotta rauhan jälkeen, että pakolaisten kotiuttaminen oli hidasta. Pakolaisten määrä oli edelleen valtava. Painetta aiheutti myös turvapaikan myöntäneiden maiden hallitusten painostus bosnialaisia kohtaan, että he muuttaisivat takaisin kotimaahansa. Ongelmana oli, että vain harvoille alueille oli turvallista muuttaa ja Omaisuuskomissio ei ollut päättänyt omaisuuden korvaamisen käytännöistä.¹⁶⁰ AI:n mielestä osapuolet eivät ole täysin kunnioittaneet sopimuksia, siviili-instituutioiden rakentaminen on ollut hidasta, Bosnian tilanteesta ei ole saatavilla luotettavaa tietoa ja rauhansopimuksen täytäntöönpanosta vastaavilla tahoilla ei ole ollut jäsennehtyä, yhdessä sovitua suunnitelmaa ja ne ovat tulkinneet toimintavaltaansa rajoitetusti.¹⁶¹

Human Rights Watchin mukaan rauhan osapuolet eivät ole onnistuneet täyttämään pakolaisten paluun kannalta kriittisiä osa-alueita, kuten pakolaisten pääsyä koteihinsa ja vapaata liikkumisoikeutta. Sen sijaan on annettu ymmärtää, että palaaminen koteihin ja eläminen eri etnisten ryhmien kanssa ei ole mahdollista. Palaavia pakolaisia on uhkailtu ja vain hyvin harvat ovat voineet saada korvauksia menetetyistä omaisuuksista. Bosnian poliitikot ovat kieltäytyneet yhteistyöstä kansainvälisen yhteisön kanssa, eivätkä ole ottaneet kiinni sotarikoksista syytettyjä. Sen sijaan syytettyt ovat edelleen johtavissa tehtävissä ja vaikeuttavat vapaan poliittisen ilmapiirin syntymistä. Vähemmistöt ovat joutuneet väkivallan kohteeksi ja tämä on lisännyt sisäisten pakolaisten määrää.¹⁶²

Kansainvälistä yhteisöä kritisoitiin todellisten tekojen puutteesta. HRW suositteli IFOR-joukkojen ottavan suuremman roolin ihmisoikeuksien turvaamisessa, jotta pakolaiset voisivat palata koteihinsa. IFOR- ja IPTF- joukkojen tulisi lisätä partiointia paikkakunnilla, joilla vähemmistöt ovat vaarassa joutua väkivallan kohteiksi sekä turvata vapaa liikkumisoikeus Federaation ja RS:n välillä. Yhdysvaltojen ja EU:n tulisi vaatia Bosnian

---

¹⁵⁹ AI index: EUR 01/01/1996, 10; Dahlman ja Ó Tuathail 2005, 650.

¹⁶⁰ AI index: EUR 63/14/1996, 67.

¹⁶¹ AI index: EUR 63/14/1996, 69.

¹⁶² HRW Publications Vol. 8, No 8 (D).

hallitusta puuttumaan Federaation alueella tapahtuneisiin Bosnian kroaatteihin ja serbeihin kohdistuviin väkivaltaisuuksiin. Samoin kuin RS:n hallituksen pitäisi puuttua alueellaan tapahtuviin vähemmistöihin kohdistuviin väkivaltaisuuksiin. Lisäksi EU:n tulisi muistuttaa Bosnian hallitusta siitä, että ihmisoikeuksien, vähemmistöjen oikeuksien ja pakolaisten oikeus palata koteihinsa tulisi toteutua, jotta Bosnia saisi pitkän tähtäimen taloudellista apua.¹⁶³

Vuoden 1997 loppuun mennessä yli 90 % paluumuutosta oli enemmistömuuttoa.¹⁶⁴ Vähemmistöpaluun epäonnistuttua tuli esille mielipiteitä, että on mahdotonta saada toisilleen vihamieliset ihmiset asumaan keskenään. Kansainvälinen yhteisö päätti kuitenkin, rauhansopimuksen mukaan, että vähemmistöpaluuta tulee tukea. Taustalla oli pelko, että sisäiset pakolaiset alkaisivat itse vaatia omia alueitaan takaisin väkivalloin, jolloin edessä olisi uusi konflikti.¹⁶⁵

Vuosi 1998 nimettiin vähemmistöpaluun vuodeksi. UNHCR:n tavoitteena oli, että 50 000 vähemmistöön kuuluvaa voisi palata kotiseudulleen. Kansainvälinen yhteisö pyrki luomaan ns. avoimia kaupunkeja, joihin vähemmistöpaluu onnistuisi. Kaupungin julistettua itsensä vapaaksi sekä osoitettuaan aitoa ja pitkäaikaista sitoutumista vähemmistöjen paluun tukemiseen, se saisi taloudellista tukea jälleenrakennukseen ja kehitykseen. AI piti 50 000 palaajan määrää liian korkeana. Järjestö huomautti, että suuri määrä vähemmistöpalajia johtaa väkivaltaisuuksiin ja on vaarallista luottaa SFOR- ja IPTF-joukkojen apuun vähemmistöjen suojelussa. Paluun ei tulisi tapahtua kansainvälisen yhteisön pakottamana, vaan normaalina osana vapautta päättää missä haluaa asua, riippumatta kansallisuudesta, poliittisesta kannasta tai asemasta.¹⁶⁶ Suunnitelmista huolimatta vuonna 1998 vähemmistöpaluu ei lisääntynyt. Esimerkiksi syyskuuhun 1998 mennessä Sarajevoon muutti n. 2 500 vähemmistön edustajaa suunnitellusta 20 000.¹⁶⁷

Monet pakolaiset olivat muuttaneet entisille kotiseuduilleen, mutta kohdatessaan väkivaltaisuuksia ja viranomaisten vastustusta, palasivat alueille, joissa olivat pakolaisina.

---

¹⁶³ HRW Publications Vol. 8, No 8 (D); 1996, HRW Publications Vol. 8, No 12 (D).

¹⁶⁴ AI index: EUR 63/02/1998, 4.

¹⁶⁵ AI index: EUR 63/28/1997, 1; AI index: EUR 63/02/1998, 7.

¹⁶⁶ AI index: EUR 63/02/1998, 28, 31.

¹⁶⁷ HRW World Report 1999.

Tämän johdosta ihmisoikeusjärjestöt alkoivat kiinnittää huomiota ns. pysyvään paluuseen. Oli luotava olosuhteet, joissa pysyvä paluu oli mahdollista. Tähän vaadittiin mm. turvallinen ympäristö, mahdollisuus asuntoon, terveydenhuoltoon, koulutukseen ja työhön. Ketään ei pitäisi pakottaa muuttamaan alueelle, joissa ei ole perusinfrastruktuureja, jotka mahdollistavat normaalin elämän. AI:n mielestä Bosniassa suurin osa uudelleen-asuttamisesta on epäonnistunut, koska ei ole huomioitu riittävästi pysyvään paluuseen mahdollistavia tekijöitä. Esteitä pysyvälle paluulle olivat mm. esteet päästä omiin koteihin, poliisin haluttomuus pidättää vähemmistöväkivaltaan osallistuneita, sotarikollisten vapaana oleminen, jälleenrakentamisen väheneminen sekä palaavien sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien puuttuminen.¹⁶⁸

Pysyvän paluun toteutumista ja palaavien pakolaisten uudelleen integroitumista oli vaikea arvioida. Kaikkialla Bosniassa vähemmistöt joutuivat syrjityiksi työnhaussa sekä muiden sosiaalisten ja taloudellisten etujen saamisessa. Syrjintä vaikutti pysyvän paluun todennäköisyyteen ja sisäisten pakolaisten aikeisiin muuttaa kotipaikalleen. Mieluummin jäätiin alueille, joissa oma etninen ryhmä oli vallassa ja omat mahdollisuudet taloudellisesti ja sosiaalisesti paremmat.¹⁶⁹

Taulukko 2

Sisäisten pakolaisten määrä vuosina 1996 – 2004

<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>
<i>760146</i>	<i>816000</i>	<i>836430</i>	<i>809545</i>	<i>518252</i>	<i>438253</i>	<i>367491</i>	<i>327188</i>	<i>309240</i>

Lähde: 2005 UNHCR Statistical Yearbook

Sisäisten pakolaisten määrä nousi vuosina 1996 – 1998. Tähän vaikutti mm. ulkomailta tulleet pakolaiset, jotka eivät päässeet koteihinsa, vaan joutuivat vaihtoehtoiseen asumisratkaisuihin, kuten sukulaisten tai ystävien luo tai pakolaiskeskuksiin. Lisäksi ensimmäisinä rauhan vuosina vähemmistöjen häirintä oli suurimmillaan ja aiheutti sisäistä

¹⁶⁸ AI index: EUR 63/07/2000, 35 – 36; AI index: EUR 63/014/2000, 1; AI index: EUR 01/001/2001, 21 – 22.

¹⁶⁹ AI index: EUR 01/003/2001, 20; AI index: EUR 01/002/2002, 19; AI index: EUR 01/002/2003, 15; AI index: EUR 01/016/2003, 18 – 19.

pakolaisuutta.¹⁷⁰ Suurin muutos oli vuosien 1999 – 2000 välissä. Laki omaisuuden takaisin saamisesta ja lisääntynyt valvonta vähensivät sisäistä pakolaisuutta merkitsevästi. Monet sisäiset pakolaiset tajusivat, että jos he eivät muuta pian, niin eivät muuta ollenkaan. Spontaani palaaminen maaseudulle oli yleistä.¹⁷¹ Vuoden 2001 jälkeen sisäisten pakolaisten määrä on vähentynyt, mutta huomattavasti maltillisemmin.

Taulukko 3

Palanneet sisäiset pakolaiset vuosina 1996 – 2004

<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>
<i>-----</i>	<i>58360</i>	<i>29570</i>	<i>43385</i>	<i>59347</i>	<i>80172</i>	<i>70775</i>	<i>40303</i>	<i>17948</i>

Lähde: 2005 UNHCR Statistical Yearbook

Enemmistöalueille muutto oli suurimmillaan vuonna 1997. Palanneiden sisäisten pakolaisten määrä laski huomattavasti vuonna 1998, koska suurin osa palanneista kuului vähemmistö alueille muuttaneisiin. Vähemmistöpaluuta hidasti väkivalta vähemmistöjä kohtaan.¹⁷² Vuodesta 2000 lähtien palanneiden määrä nousi huomattavasti omaisuuslain tullessa voimaan ja korkeimman edustajan erottaessa virkamiehiä, jotka hidastelivat lain noudattamisessa. Vähemmistöpaluu lisääntyi huomattavasti. Vuoden 2000 ensimmäisellä puoliskolla vähemmistöpalaaajia oli 19 751. Edellisen vuoden vastaava luku oli 7 709 henkilöä. Vuodesta 2003 lähtien paluumuuttoa on hidastanut erityisesti työttömyys ja taloudellisten ja sosiaalisten etujen puute.¹⁷³ Vuoden 2004 elokuussa oli 2,2 miljoonasta pakolaisesta palannut kotiseudulleen reilu miljoona, vähemmistömuuttajia oli n. 446 000. UNHCR piti lukuja onnistumisen merkinä. Luvut kuitenkin osoittavat, että etnisen puhdistuksen jälkeen Bosnia on jakautunut etnisten ryhmien välillä. Mittavaa kansallisuuksien sekoittumista ei tapahtunut.¹⁷⁴

¹⁷⁰ AI index: EUR 01/01/1997, 10; AI index: EUR 63/02/1998, 24; HRW World Report 1997; HRW World Report 1998.

¹⁷¹ HRW World Report 2001; AI index: EUR 63/07/2000, 12.

¹⁷² AI index: EUR 63/28/1997, 1; AI index: EUR 63/02/1998, 4; HRW World Report 1999.

¹⁷³ AI index: EUR 01/001/2004; AI index: EUR 01/005/2004, 17 – 18; AI index: EUR 01/002/2005; HRW World Report 2001; HRW World Report 2003; HRW World Report 2005.

¹⁷⁴ HRW World Report 2005.

4.2. Viranomaisten vaikutus

Eri etnisten ryhmien viranomaisilla oli erilaiset suhtautumistavat paluumuuttoon ja erityisesti sisäisten pakolaisten uudelleensijoittamiseen. Muslimit tukivat omiensa paluuta koteihinsa niin Federaation kuin RS:n alueille. Käytännössä muslimien tuki RS:n alueelle muuttamiseksi oli lähinnä retorista, sillä käytännön toimet tuesta jäivät vähäisiksi¹⁷⁵. Kroaatit eivät halunneet muslimeita hallitsemilleen alueille, mutta eivät myös kannustaneet omiaan muuttamaan RS:aan tai muslimien hallitsemille alueille ja RS:n viranomaiset eivät tukeneet serbien paluuta koteihinsa Federaation alueelle. RS:n viranomaiset jopa uhkailivat serbejä, jotka aikoivat muuttaa Federaatioon¹⁷⁶. Lähes kaikilla alueilla, joihin palattiin, oli vallassa nationalistisia poliitikoita, joiden vaikutuksesta erityisesti vähemmistöjen paluuta vastustettiin tai sen eteen ei tehty mitään.¹⁷⁷

AI vetosi Bosnian viranomaisiin, että he muuttaisivat puheet teoiksi ja loisivat paluumuuttajille turvalliset olosuhteet palata koteihinsa. Väkivaltaisuuksista vähemmistöjä vastaan pitäisi rangaista, sillä rankaisemattomuus johtaa uusiin väkivaltaisuuksiin ja antaa kuvan, että se on hyväksyttävää. Erityisesti RS:n viranomaisten pitäisi lopettaa hallinnolliset hidasteet paluumuutolle, saada lainsäädäntö ajan tasalle edistääkseen muuttoa ja ihmisoikeuksia sekä yksinkertaistaa rekisteröintiä menettelytapoja.¹⁷⁸

Dahlman ja Ó Tuathail¹⁷⁹ ovat tutkineet paluumuuttoa Jajcessa ja Zvornikissa. Nämä esimerkit antavat hyvän kuvan siitä, miten eri alueiden viranomaiset vaikuttivat paluumuuttoon. Jajce sijaitsee Keski-Bosniassa ja Zvornik Itä-Bosniassa. Vuoden 1991 väestölaskennan mukaan Jajcen asukkaista 39 % oli muslimeista, 35 % kroaatteja ja 19 % serbejä, lisäksi muita kansallisuuksia oli 7 %. Zvornikissa vastaavasti oli 59 % muslimeita, 38 % serbejä ja kroaatteja alle 1 %, lisäksi muita 3 %. Molemmat kunnat jaka-

---

¹⁷⁵ Williams 2006, 43.

¹⁷⁶ HRW Publications Vol. 10, No. 6 (D).

¹⁷⁷ AI index: EUR 63/01/1997, 8; AI index: EUR 01/06/1997, 18; HRW World Report 2004: Ivanisevic; Black, Koser ja Walsh 1998, 35.

¹⁷⁸ AI index: EUR 63/28/1997, 3, 5; AI index: EUR 63/02/1998, 2 – 3.

¹⁷⁹ Artikkelin Broken Bosnia: “*The Localized Geopolitics of Displacement and Return in Two Bosnian Places*”.

tuivat sodassa Federaation ja RS:n alueille. Jajcesta suurin osa jäi Federaation puolelle ja Zvornikista RS:n alueelle.¹⁸⁰

Zvornikin nationalistiset serbiviranomaiset olivat avoimen vihamielisiä paluumuuttajia kohtaan. Muslimien asunnot oli annettu muualta Bosniasta tulleille sisäisille serbipakolaisille. Muslimien ei annettu vierailta entisellä kotiseudullaan rauhassa vaan heitä vastaan järjestettiin asein varustettuja joukkoja, jotka uhkasivat muslimeita väkivallalla. Serbit sulkivat tiet ja perustivat tarkastuspisteitä, joiden avulla estettiin muslimien paluu alueelle. Palaavien pakolaisten häirintä oli yleistä koko RS:n alueella ja siihen osallistui myös paikalliset serbipoliisit. Viranomaiset hidastelivat tarkoituksellisesti omaisuuden palauttamisessa eivätkä häätäneet serbiperheitä muslimien entisistä kodeista. Kaikesta huolimatta muslimeita muutti Zvornikin alueelle. Paluu tapahtui maaseudulle kyliin, joissa asunnot olivat hylätty ja huonossa kunnossa. Paluu oli ns. spontaania paluuta.¹⁸¹

Jajce jäi sodan jälkeen kroaattien hallintaan. Palaavat muslimit joutuivat kroaattien häirinnän kohteeksi. Väkivaltaisuudet saivat aikaan sen, että muslimien paluu alueelle hidastui. Samoin kuin Travnikissa paikalliset viranomaiset vastustivat muslimien paluuta ja hidastelivat omaisuuden palauttamisessa. Jajcen alue jakaantui selkeästi kroaattien ja muslimien hallitsemiin kyliin. Molemmat ryhmät muodostivat rinnakkaiset hallinnot, jotka edistivät jakoa. Jajcen alueelle muutti vuosien 1996 – 1998 n. 6 000 muslimia. Suurin osa muutti muslimien hallitsemiin kyliin. Samoin kuin sisäisiä kroaattipakolaisia muutti kroaattien hallitsemiin kyliin. Näin vahvistettiin nationalististen puolueiden (HDZ ja SDA) valtaa ja etnistä erillisyyttä.¹⁸²

Kaikkialla Bosniassa viranomaisten oli helppo vaikuttaa sisäisiin pakolaisiin omien poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Enemmistöön kuuluvia pakolaisia kannustettiin ja ohjattiin vastustamaan vähemmistöpaluuta, jopa väkivallan avulla. RS:ssa viranomaiset selittivät pakolaisten välisiä ristiriitoja sillä, että serbipakolaiset eivät halua asua monikansallisessa valtiossa, he eivät halua muuttaa Federaation puolelle eivätkä he halua toisia kansallisuuksia RS:aan. Eri järjestöt haastattelivat sisäisiä serbi-pakolaisia ja heistä

---

¹⁸⁰ Dahlman ja Ó Tuathail 2005, 645 – 646.

¹⁸¹ Dahlman ja Ó Tuathail 2005, 649 – 651.

¹⁸² Dahlman ja Ó Tuathail 2005, 655 – 656.

36 % haluaisi palata entisiin koteihinsa Federaation puolelle. AI:n mukaan myös suhtautuminen muiden kansallisuuksien kanssa yhdessä asumiseen ei ollut niin kielteinen kuin RS:n viranomaiset antoivat ymmärtää.¹⁸³

Paikallisviranomaisten suhtautuminen paluumuuttoon ja erityisesti vähemmistömuuttoon oli yksi ratkaisevimmista tekijöistä siihen, miten paluumuutto onnistui. UNHCR:n vuonna 1999 teettämän tutkimuksen mukaan 58 % sisäisistä pakolaisista muuttaisi kotiseudulleen jos paikalliset viranomaiset voisivat taata turvallisuuden. Bosniassa pyrittiin muodostamaan monikansallista kunnallispolitiikkaa, vähemmistöjen olojen turvaamiseksi, mutta siinä ei onnistuttu. Esimerkiksi poliisivoimista vuonna 2002 Federaatiossa vähemmistöjä oli 28 % ja RS:ssa 5 %. Tämä vaikutti suuresti poliisin toimintaan mm. selvittäessä vähemmistöön kohdistuneista väkivaltaisuuksia ja häädettäessä enemmistöön kuuluvia vähemmistöjen asunnoista.¹⁸⁴

Joillakin paikkakunnilla vähemmistömuuttoa siedettiin, niin kauan kun se pysyi vähäisenä, eikä muuttanut etnisten ryhmien tasapainoa. Kun tasapaino kunnassa tai edes pienemmässä yhteisössä oli uhattuna, alkoivat väkivaltaisuuDET.¹⁸⁵ Aina ei ollut selvää erottaa oliko viranomaisten toimet tarkoituksellisia vai aidosti kiinni resursseista. Esimerkiksi suurin este pakolaisten paluulle oli asuntopula, jolle viranomaiset eivät kyenneet tekemään mitään.¹⁸⁶

RS:ssa merkittävin paluumuuttoa jarruttanut viranomaistaho oli OMI:n (Odsjek Ministarstva izbjeglih i lica) eli pakolaisministeriön paikallistoimistot. Toimistot käsitelivät omaisuusvaatimushakemuksia ja laittoivat täytäntöön Omaisuuskomission päätöksiä (jotka olivat lopullisia ja sitovia). Virkailijat kertoivat AI:lle kärsivänsä varojen ja koulutetun henkilökunnan puutteesta, joten hakemusten käsittely oli hidasta. AI mielestä selitykset eivät antaneet oikeutta hitaaseen käsittelyyn. Järjestö oli saanut useita raportteja, joiden mukaan OMI oli mm. tahallisesti hidastellut päätöksissä tai antanut vääriä ohjeita

---

¹⁸³ AI index: 63/07/2000, 15 – 17.

¹⁸⁴ HRW World Report 2004: Ivanisevic.

¹⁸⁵ AI index: EUR 63/02/1998, 15 – 16; AI index 63/07/2000, 20.

¹⁸⁶ AI index: EUR 63/02/1998, 18 – 19.

hakemiseen.¹⁸⁷ Vuonna 2000 Federaatiossa ratkaistiin 20 % hakemuksista ja RS:ssa 12 %. Vastaavat luvut seuraavana vuonna olivat 49 % (F) ja 31 % (RS).¹⁸⁸

Kuntatason viranomaiset olivat usein nationalistisempia kuin keskushallinnon virkamiehet. Keskushallinto oli innokas syyttämään kuntia huonosti hoidetusta pakolaispolitiikasta. Viranomaiset jättivät myös mielellään vaikeat asiat kansainvälisen yhteisön päätettäväksi. Vastuu oli helppoa siirtää toisille, sillä selkeitä vastuualueita ei aina ollut. OHR:lla ja korkeimmalla edustajalla oli merkittävin asema pakolaisasioissa. Useimmat lakiuudistukset olivat tulleet käyttöön korkeimman edustajan painostuksen alla. Paikallisviranomaisten roolina oli täyttää kansainvälisen yhteisön päätökset. Pakolaisten paluumuuton onnistuminen oli kuitenkin bosnialaisten viranomaisten päätettävissä, sillä he antoivat esimerkin kuinka paluumuuttoon suhtaudutaan. Paluumuuttoa kannustava politiikka ei voinut olla kiinni vain ulkopuolisista tekijöistä.¹⁸⁹

Niillä paikkakunnilla, joihin pakolaisia muutti, viranomaisten negatiivisesta suhtautumisesta vähemmistöihin huolimatta, eri etniseen ryhmään kuuluvat ihmiset toimivat keskenään. Esimerkiksi Stolacissa, jossa raportoitiin paljon väkivaltaisuuksia, muslimit ja kroaatit tervehtivät toisiaan kadulla, vanhat tutut kävivät entisten tuttujen hautajaisissa, lapset pelasivat jalkapalloa keskenään, muslimi nuoret kävivät kroaattien kahviloissa, koska siellä oli biljardi-pöytä ja käytiin samoissa kaupoissa. Eräs musliminainen totesi, että oli vaikeaa kun kaikki oli niin politisoitunutta. Poliitikasta puhumista vältettiin, sen sijaan lapsista ja kodinhoidosta voitiin puhua.¹⁹⁰

AI ja HRW totesivat raporteissaan 2000-luvun alussa, että palaajiin kohdistuneista väkivallanteoista alettiin tutkia paremmin ja syytteitä annettiin. Edistykseen syynä oli kansainvälisen yhteisön painostus ja puuttuminen poliisin toimintaan. Useita poliisipääliköitä ja poliiseja, jotka olivat estäneet tai hidastaneet tutkimuksia, oli erotettu viroistaan. RS:n tilanteesta oltiin edelleen huolissaan, sillä siellä parannusta ei ollut juuri tapahtunut.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ AI index 63/07/2000, 6 – 7.

¹⁸⁸ AI index: EUR 01/001/2001, 21; HRW World Report 2003.

¹⁸⁹ HRW World Report 2004: Ivanisevic.

¹⁹⁰ Kolind 2007, 138.

¹⁹¹ AI index: EUR 63/013/2001, 1; HRW World Report 2003; HRW World Report 2005.

4.3. Ihmisoikeusloukkauksia ja sosiaalista syrjintää

Bosnian perustuslain mukaan Euroopan ihmisoikeuksien yleissopimus on ensisijainen kaikkiin lakeihin verrattuna. Molempien hallintoalueiden perustuslait takaavat ihmisoikeuksien suojelun, tasa-arvoisuuden lain edessä ja vastustavat syrjintää sukupuoleen, ikään, etniseen ryhmään jne. katsomatta. Laissa määritellään erikseen perustuslailliset kansat (constituent peoples), näihin kuuluvat serbit, muslimit, kroaatit ja muut vähemmistöt. Oli kuitenkin ristiriitaista, että Federaatiossa perustuslailliseksi kansoiksi laskettiin vain muslimit ja kroaatit, ei serbejä. Vastaavasti RS:ssa vain serbeillä oli perustuslaillisen kansan status, ei muilla. Tämä johti siihen, että vähemmistöillä ei ollut perustuslaillisia oikeuksia ja he joutuivat syrjinnän kohteiksi. Syrjintä tuli esille erityisesti vähemmistö paluumuuton yhteydessä.¹⁹²

Bosniaan saatiin huhtikuussa 2002 laki, jossa serbeistä, muslimeista ja kroaateista tehtiin perustuslaillisia kansoja kaikkialla Bosniassa. Laki velvoitti säilyttämään kaikkien kolmen kansallisuuden oikeudet mm. koulutukseen, uskontoon, kieleen, kulttuurin edistämiseen ja säilyttämiseen sekä julkiseen tiedotusjärjestelmään. Lisäksi määrättiin vuoden 1991 väestölaskennan mukainen tasapaino hallintoalueiden parlamentteihin ja korkeimpaan oikeuteen. HRW piti uuden lain toteutumista haastavana tehtävänä.¹⁹³

AI ja HRW raportoivat sisäisiin pakolaisiin kohdistuvista väkivaltaisuuksista kaikkialla Bosniassa. Erityisesti RS:n hallintoalueella ja Federaation kroaattialueilla tapahtuvat väkivaltaisuuDET tekivät paluumuutosta lähes mahdottoman. Viranomaiset, poliisi ja armeija vastustivat varsinkin vähemmistöjen muuttoja¹⁹⁴. Ne jotka yrittivät palata, joutuivat uhkailun kohteeksi tai heihin kohdistui fyysistä väkivaltaa. Osa taloista alettiin korjata, että päästäisiin palaamaan entiseen kotiin. Näitä taloja tuhottiin tai hajotettiin tarkoituksellisesti kranaateilla, panssaritorjunta-aseilla tai polttamalla. Esim. muslimien hallitsemassa Bugojnossa tuli esille ainakin kymmenen tapausta, jossa kroaattien taloja räjäytettiin. Talojen tuhoamisesta tuli yleinen käytäntö, jolla haluttiin vähentää paluu-

---

¹⁹² Gadjanova 2006, 84.

¹⁹³ HRW World Report 2003.

¹⁹⁴ AI index: EUR 63/01/1997, 3; HRW Publications Vol. 8, No 8 (D); HRW Publications Vol. 8, No 12 (D).

muuttohalukkuutta. Toinen keino oli laittaa räjähteitä taloihin sekä erityisesti kirkkoihin ja moskeijoihin ja uhata räjäyttää ne jos niihin mennään. Joulukuuhun 1996 mennessä kansainväliset järjestöt raportoivat, että yli 300 taloa oli tuhottu.¹⁹⁵

Väkivaltaisuuksia oli eniten rauhan jälkeisinä vuosina. Aina vuoteen 2000 asti AI ja HRW kuvailivat väkivaltaisuuksia toistuviksi ja ne olivat raaimmillaan, useita ihmisiä sai surmansa.¹⁹⁶ Viranomaiset eivät tehneet juuri mitään syyllisten kiinnisaamiseksi. Vain vähäisistä rikoksista joutui tuomittavaksi, sillä ne olivat niin sanottuja helppoja tapauksia, mutta vähemmistöön liittyviin rikoksiin ei puututtu. Erityisesti Stolacin alueella muslimit joutuivat väkivallan kohteeksi. Siellä raportoitiin yli 100 hyökkäystä muslimiteita kohtaan vuosina 1998 - 2000, mutta ketään ei pidätetty. Vähemmistöpaluu lisääntyi merkittävästi vuonna 1999 ja se myös lisäsi väkivaltaisuuksia, erityisesti talojen ja omaisuuden tuhoamista. Myös NATO:n pommitukset Serbiaan lisäsivät väkivaltaisuuksia muslimiteita kohtaan RS:ssa.¹⁹⁷

Vuodesta 2001 väkivaltaisuuksien vähemmistöjä kohtaan vähenivät. Silti vakavia tapauksia sattui: taloja tuhottiin, vähemmistön edustajia pahoinpideltiin ja tapettiin. AI:n ja HRW:n raporttien mukaan suurin osa väkivaltaisuuksista tapahtui RS:ssa ja kroaattien hallitsemilla alueilla Federaatiossa. Edelleen poliisi ei saanut syyllisiä kiinni. Yhtenä erityispiirteenä oli, että uskonnollisiin pyhäköihin ja uskonnollisia seremonioita kohtaan tehtiin hyökkäyksiä. Vähemmistöjä alettiin syrjiä enenevässä määrin työhönotossa, lasten koulunkäynnissä sekä heiltä evättiin mahdollisuus sosiaalisiin ja taloudellisiin oikeuksiin.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ AI index: EUR 01/01/1997, 10 – 11.

¹⁹⁶ AI index: EUR 63/01/1997, 7; AI index: 01/01/1998, 12; AI index: 01/01/1999, 16; HRW World Report 1997; HRW World Report 1998; HRW World Report 1999.

¹⁹⁷ AI index: EUR 01/01/1997, 10 – 11; AI index: EUR 01/01/1998, 12 – 13; AI index: EUR 01/01/1999, 16; AI index: EUR 01/02/1999, 14; AI index: EUR 01/01/2000, 18 – 19; AI index: EUR 01/001/2001, 21 – 22; AI index: EUR 01/003/2001, 19 – 20; HRW World Report 2001.

¹⁹⁸ AI index: EUR 01/001/2001, 21; AI index: 63/007/2001, 1- 2; AI index: EUR 01/002/2002 , 19; AI index: EUR 01/002/2003, 15; HRW World Report 2002; HRW World Report 2003; HRW World Report 2005.

Palumuuttajat eivät olleet ainoita, jotka joutuivat uhkailun ja väkivallan kohteiksi. Myös kotiseudulleen jääneet vähemmistöt joutuivat ihmisoikeusloukkausten kohteiksi. Heitä pyrittiin karkottamaan samoin tavoin kuin vähemmistö palaajia: Uhkailemalla, fyysisellä väkivallalla ja tuhoamalla taloja, lisäksi vähemmistöjen edustajat saattoivat joutua vangituiksi ilman syytä. Teoilla haluttiin antaa mahdollisille palumuuttajille viesti, etteivät he olleet tervetulleita.¹⁹⁹ RS:sta muslimeita joutui sisäisiksi pakolaisiksi vielä sodan jälkeen. Esimerkiksi Banja Lucasta UNHCR joutui evakuoimaan 30 muslimia, koska paikallinen poliisi ei voinut taata heidän turvallisuuttaan. Myös Federaation puolelta joutui vähemmistöjä sisäisiksi pakolaisiksi. Sarajevon serbiasukkaat joutuivat lähtemään RS:n puolelle ja ne jotka jäivät, joutuivat uhkailun ja väkivallan kohteiksi.²⁰⁰

Daytonin rauhansopimuksessa mainittu vapaa liikkumisoikeus ei toteutunut. Erityisesti RS:ssa ja kroaattien hallitsemilla alueilla oli laittomia tarkastuspisteitä, joissa kerättiin vähemmistön jäseniltä maksuja. RS:ssa vierailijoilta vaadittiin ”viisumeita”.²⁰¹ Sisäiset pakolaiset halusivat usein käydä vierailulla entisellä kotipaikallaan. He halusivat nähdä oliko mahdollista palata, olivatko kotitalot tuhoutuneet ja millainen ilmapiiri oli. Vierailijoiden linja-autoja kivitettiin, heitä uhkailtiin ja pahoinpideltiin. Uhkailijoina olivat sisäiset pakolaiset ja paikalliset asukkaat, mutta myös poliisi ja sotilaat osallistuivat väkivaltaisuuksiin. Tai jos eivät osallistuneet, niin he eivät puuttuneet väkivaltaisuuksiin.²⁰² Teoilla haluttiin varmistaa, että vähemmistöt eivät palaisi ja sen hetkinen enemmistö säilyttäisi vallan.

Vapaa liikkumisoikeus helpottui vuonna 1998, jolloin käyttöön otettiin yhtenäiset rekisterikilvet. Ennen etnisen ryhmän pystyi päättelemään rekisterikilvistä ja oli helppoa estää vierailut entisille kotipaikoille. Erityisesti itäisessä RS:ssa muslimien vierailut alueelle lisääntyivät. Monet kävivät katsomassa entisiä kotejaan arvioidakseen voisiko niihin palata. Harva kuitenkin toteutti muuttosuunnitelmiaan.²⁰³

---

¹⁹⁹ AI index: EUR 63/16/1996, 2; AI index: EUR 01/01/1997, 10; HRW Publications Vol. 8, No 12 (D); HRW Publications Vol. 8, No 17 (D); HRW Publications, Vol. 12, No 7 (D).

²⁰⁰ AI index: EUR 63/01/1997, 7.

²⁰¹ HRW World Report 1998.

²⁰² AI index: EUR 63/14/1996, 74; AI index: EUR 63/31/1996, 1; AI index EUR 63/01/1997, 4, 7.

²⁰³ AI index: EUR 01/01/2000, 18; HRW World Report 1999.

AI ja HRW kiinnittivät erityistä huomiota sotarikollisten pidätetyksi joutumiseen. Järjestöjen mielestä sotarikollisten vapaana oleminen oli este paluumuutolle. Esimerkiksi maaliskuussa 1997 sotarikoksista syytettyjä oli 74 ja heistä 66 oli yhä vapaana. He olivat usein paikallishallinnon johtopaikoilla ja pystyivät vaikuttamaan mm. vähemmistöjen muuttoon suhtautumiseen. Tämä herätti pelkoa paluumuuttajissa ja vähensi haluja palata kotiseudulle.²⁰⁴ Etenkin RS:ssa sotarikoksista syytetyt saivat paljon valtaa. Esimerkiksi Karadzic oli RS:n varsinainen johtaja heti sodan jälkeen, vaikka kansainvälinen yhteisö oli kieltänyt häneltä julkiset virat.²⁰⁵

Lisäksi pakolaisten paluumuuton esteenä olivat miinakentät, joita ei pystytty raivaamaan. Miinojen tarkoituksena oli sodan aikana ja sen jälkeen estää karkotettujen palaaminen tietyille alueille. Erityisesti maaseudulla oli suuria alueita, joissa oli miinoja. Alueet eivät olleet merkittyjä, joten oli vaikea tietää missä niitä oli. Arviolta 30 – 35 ihmistä kuukausittain sai surmansa astuttuaan miinaan. UNHCR: miinanraivausohjelma laajeni vuonna 1999 ja myös muita miinanraivausohjelmia toteutettiin vuonna 2000.²⁰⁶

Rauhansopimuksesta oli kulunut vuosi kun AI kehotti kansainvälistä yhteisöä kiirehtiämään tekemään suunnitelmaa parantaakseen Bosnian ihmisoikeustilannetta. Sopimuksen tuli sisältää mm. korkeimman edustajan selkeän johtoaseman ja vaikutusvallan ihmisoikeusasioissa, tarvittavat resurssit paikallisille viranomaisille, että pystyisivät huolehtimaan ihmisoikeuksista sekä sotarikollisten etsimisen ja pidättämisen. AI:n mielestä kansainvälinen yhteisö oli vastuussa Bosnian ihmisoikeuksista, koska Bosnian hallituksella ei ollut resursseja tehdä sitä.²⁰⁷ Raportissaan ”Who’s living in my house?” AI kehottaa erityisesti rauhanturvajoukkojen roolin muuttamista aktiivisemmaksi, että he pystyisivät paremmin suojelemaan pakolaisia ja vähemmistöjä sekä tarkkailijoiden roolin vahvistamista, että ihmisoikeusloukkaukset raportoitaisiin paremmin.²⁰⁸

Yksi suurimmista ongelmista paluumuutolle oli riittämättömät kunnolliset asunnot sekä asuntojen epäselvät omistussuhteet, jotka estivät laajamittaisen pakolaisten paluun.

---

²⁰⁴ AI index: EUR 63/19/1997, 1- 2; AI index: EUR 63/02/1998, 17 – 18.

²⁰⁵ HRW Publications Vol. 8, No 17 (D).

²⁰⁶ AI index: EUR 63/02/1998, 18; AI index: EUR 63/07/2000, 14; Blitz 2006, 251.

²⁰⁷ AI index: EUR 63/30/1996, 2 – 3.

²⁰⁸ AI index: EUR 63/01/1997, 24 – 26.

Esimerkiksi Federaatiossa oli sodan aikana käytäntö, jonka mukaan hylättyihin asuntoihin sai omistusoikeuden kun niissä oli asunut vuoden. UNHCR:n mukaan n. 60 % Bosnian asuntokannasta oli tuhoutunut sodan aikana. Talojen tarkoituksellinen tuhoaminen jatkui myös sodan jälkeen. Uudelleenrakentaminen vaati paljon rahaa ja käynnistyi liian hitaasti tarpeisiin nähden. Epäselvät omistusoikeudet vaikeuttivat myös asuntojen korjausta. Esimerkiksi Sarajevossa kiistat hidastivat 200 asunnon kunnostamista. Toisaalta suurien pakolaismäärien kotiuttaminen olisi vaatinut uusien pakolaiskeskuksien (collective centres) avaamista.²⁰⁹

Kaikki asumiskelpoiset asunnot olivat käytössä. Esimerkiksi sodassa palvelleet sotilaat pitivät oikeutenaan saada kunnollinen asunto ja he käyttivät uhkailua ja väkivaltaa saadakseen paremmat asuinolot. Usein paluumuuttajien asunnoissa asui toisia sisäisiä pakolaisia, jotka odottivat oman talonsa vapautumista. Vähemmistöt joutuivat väistymään enemmistöön kuuluvien pakolaisten vaatiessa asuntoja itselleen, vaikka eivät itse olleet talon varsinaisia omistajia. Esimerkiksi Drvarissa ja Sanski Mostissa viranomaiset kannustivat muuttamaan asuntoihin, jotka eivät olleet omia²¹⁰. Näin he estivät laillisten omistajien paluun alueelle. Omaisuuden korvaamisen hitaus ennen omaisuuslakia 1998 jarrutti paluumuuttoa, sillä moni odotti korvausrahoja, että saisivat rahaa kotinsa korjaamiseen ja näin voisivat palata kotiseudulleen.²¹¹

Paluumuuton lisääntyessä vuodesta 1999 asuntopula vaikeutui entisestään. Useat lahjoittajat vähensivät rahoitustaan tai jättäytyivät kokonaan pois jälleenrakennuksesta ja paluumuuton tukemisesta. Ihmisoikeusjärjestöt ja tarkkailijat vaativat kansainvälistä yhteisöä jatkamaan paluumuuton tukemista, sillä muuten nationalistinen etninen puhdistus jatkuisi. Avustus sen sijaan auttaisi saavuttamaan merkittäviä ja pysyviä ratkaisuja. Asuntojen jälleenrakentaminen väheni edelleen, vaikka paluumuutto lisääntyi vuosina 2000 – 2002. Esimerkiksi vuonna 2002 jälleenrakennukseen sai avustusta 20 % asunnoista, joihin oli osoitettu kiinnostusta muuttaa.²¹²

---

²⁰⁹ AI index: EUR 63/01/1997, 8 – 1; Black, Koser ja Walsh 1998, 31 – 32.

²¹⁰ AI index: EUR 63/28/1997, 7.

²¹¹ AI index: EUR 63/01/1997, 8 – 10.

²¹² AI index: EUR 63/07/2000, 13; HRW World Report 2001; HRW World Report 2002; HRW World Report 2004: Ivanisevic.

Toinen suuri ongelma oli työn saaminen. AI ja HRW kiinnittivät huomiota työttömyyteen ja työhönotossa vähemmistöjen syrjimiseen vuodesta 2001. Bosnian taloudellinen tilanne oli huono, mikä vaikutti yleisestikin työllistymiseen. Vuonna 1998 Bosnian työttömyysprosentiksi arvioitiin 50 – 75 %, riippuen lähteestä ja alueesta. Palkat olivat pieniä (n. 359 DM/kk) ja niiden määrä vaihteli alueittain. Talouden palaamista ennen sotaa olevalle tasolle ei odotettu. Toimivat yritykset syyllistyivät usein vähemmistöön kuuluvien pakolaisten syrjimiseen.²¹³ Työpaikkoja tarjosivat lähinnä pienyritykset, joiden perustamiseen saatiin avustuksia ja järjestöjen tukea. Pienyritysten kannattavuus väheni, koska niitä perustettiin liikaa. Yritysten kannattavuutta vähensi myös kova verotus ja epäselvä lainsäädäntö. Yritysten ongelmana oli myös kiristys, jota käytettiin erityisesti paluumuuttajien yrityksiä kohtaan.²¹⁴

Lasten kouluun pääsyä pidettiin tärkeänä asiana valittaessa asuinpaikkaa. Vähemmistöjen lapset joutuivat usein syrjinnän kohteiksi, joten perheelliset muuttivat mieluummin alueille, jossa olivat enemmistöinä. Kouluissa oli lisäksi etnisesti ja kielellisesti suuntautuneet opetussuunnitelmat, jotka rajoittivat lasten koulunkäyntimahdollisuuksia. Lapset saatettiin lähettää sukulaisten luo enemmistöalueille kouluun tai toinen vanhemmista jäi enemmistöalueelle asumaan lasten koulunkäynnin ajaksi. AI kehotti kansainvälistä yhteisöä parantamaan kouluoloja, sillä järjestö piti lasten koulutusta tärkeänä osana maan yhtenäistämässä. Elokuussa 2003 Bosnian eri alueiden koulutusviranomaiset kirjoittivat sopimuksen, joka yhdistäisi opetussuunnitelmat ja koulujen hallinnon sekä poistaisi ”kaksi koulua saman katon alla” – järjestelmän.²¹⁵

Perheiden paluuta vaikeuttivat myös riittävien infrastruktuurien puute. Lapsille ei ollut esimerkiksi kouluja, lisäksi ei ollut kauppoja ja sairaaloita. Tämä johti siihen, että erityisesti ulkomailta tulleet pakolaiset eivät viihtyneet, vaan halusivat palata takaisin isäntämaahansa. Myös yksin jääneet naiset, joiden puoliso oli kuollut tai kadonnut, joutuivat vaikeuksiin. Heitä syrjittiin niin asuntojen kuin työn saannissa.²¹⁶

---

²¹³ AI index: EUR 63/013/2001, 2; AI index: EUR 01/002/2002, 19; AI index: EUR 01/016/2003, 18; AI index: EUR 01/001/2004, 18; HRW World Report 2002; HRW World Report 2005; Black, Koser ja Walsh 1998, 33.

²¹⁴ Black, Koser ja Walsh 1998, 33, 77.

²¹⁵ AI index: EUR 63/07/2000, 18 – 19; HRW World Report 2004: Ivanisevic.

²¹⁶ AI index: EUR 63/07/2000, 22; Black, Koser ja Walsh 1998, 34.

Ristiriidat eri etnisten ryhmien välillä ovat selkeitä, mutta jännitteitä oli kuitenkin myös etnisten ryhmien sisällä, joita pakolaisuus ja uudelleenasettaminen lisäsivät. Esimerkkinä Sarajevosta lähtemään joutuneet serbit, jotka muuttivat Palen alueelle (RS:ssa) ja Sarajevoon muualta muuttaneet sisäiset pakolaiset. Etnisten ryhmien sisäisiin ongelmiin HRW ei kiinnittänyt huomiota lainkaan ja AI mainitsi ongelmista vain yhdessä raportissa.

Sarajevo siirtyi Federaation hallintaan sodan jälkeen. Kaupungista sisäisiksi pakolaisiksi lähti n. 120 000 serbiä. Suurin osa muutti läheiselle Palen alueelle. Osalla oli ennestään loma-asuntoja Palessa, joihin oli helppo muuttaa, osa muutti sukulaisten ja ystävien luokse ja osa asettui asumaan seudulta lähteneiden muslimien asuntoihin. RS:n politiikka pyrki yhtenäistämään serbi-identiteettiä, joten Sarajevosta tulleiden piti unohtaa kaupunki-identiteettinsä ja sopeutua Palen maaseutuun. Nuorille sopeutuminen oli helpompaa. He alkoivat seurustella ja avioitua paikallisten kanssa. Vanhemmat ihmiset muistelivat Sarajevoa ja entistä elämää kaihoten. Suurin osa Sarajevosta tulleista ei kuitenkaan suunnitellut takaisin muuttoa, vaan kannatti etnisesti yhtenäistä RS:aa.²¹⁷

Vuoden 1998 jälkeen matkustaminen hallintoalueiden välillä helpottui ja vierailut Sarajevoon lisääntyivät. Monet totesivat, että Sarajevo ei ollut enää entisensä, sillä muualta tulleet olivat muuttaneet kaupunkia. Siteet Palen ja Sarajevon välillä olivat aina olleet kiinteät, joten osa serbeistä alkoi luoda uudelleen siteitä entiseen kotikaupunkiinsa. Palen vähäiset työllistymismahdollisuudet ajoivat serbejä etsimään töitä Sarajevosta ja osa muuttikin sinne takaisin. Suurimmalle osalle kuitenkin riitti kun asui lähellä Sarajevoa ja pystyi vierailemaan siellä.²¹⁸

Serbien lähdettyä Sarajevosta, sinne muutti paljon maaseudulta tulleita sisäisiä pakolaisia. Tämä johti siihen, että kaupunkilaisista tui vähemmistöä ja he tunsivat olonsa vieraaksi omassa kaupungissaan. Maalaiset eivät hyväksyneet kaupunkikulttuuria, vaan he säilyttivät omat tapansa. Sarajevolaiset pitivät maaseutulaisia aggressiivisina, takapajuisina ja kulttuurisesti tietämättöminä. Sarajevolaiset selittivät sodan johtuneen siitä, että maalaiset pyrkivät tuhoamaan kaupunkikulttuurin ja että etnis-uskonnolliset ongelmat

---

²¹⁷ Armakolas 2007, 80 – 81, 84 – 85, 89 – 90.

²¹⁸ Armakolas 2007, 90 – 95.

olivat vain tekosyy aloittaa sota. Negatiivista suhtautumista maalaisiin lisäsi maalaisten tavat mm. roskien heittäminen ikkunoista kaduille ja kotieläinten, kuten vuohien ja kanojen, pitäminen kaupungissa. Tulijoiden uskottiin kannattavan fundamentalistisia ajatuksia ja heidän katsottiin uhkaavan Sarajevon hienoa, monimutkaista ja haurasta monikulttuurisuutta. Sarajevolaiset uskoivat, että maaseudulta tulleet oppivat nauttimaan kaupungin ilmapiiristä, eivätkä sen takia halunneet palata entisiin koteihinsa. He eivät uskoneet, että palaaminen voisi olla vaarallista tai mahdotonta.²¹⁹

Kaikkiällä Bosniassa muualta tulleita sisäisiä pakolaisia ei aina hyväksytty ja heitä kohtaan tunnettiin epäluuloja. Heitä pidettiin uhkana erilaisen kulttuurin, poliittisten ja uskonnollisten ajatusten takia, samasta etnisestä ryhmästä huolimatta.²²⁰ Hyväksyntää esti myös ”taistelu” samoista vähistä resursseista, kuten asunnoista, työpaikoista jne. Ristiriidat tulokkaiden ja paikallisten välillä lisäsivät etenkin maalaisten kannatusta nationalistisia puolueita kohtaan. Paikalliset asukkaat eivät ymmärtäneet, että tulokkaiden omien tapojen säilyttäminen saattoi auttaa selviytymään kokemistaan traumaista, kodin ja perheenjäsenien menetyksestä.²²¹

Pakolaisten muuton alkaessa toteutua suuremmissa mittakaavassa AI julkaisi heinäkuussa 2000 raportin RS:n vähemmistöpaluun tilasta. Raportissa kehoitettiin koko Bosnian viranomaisia ja kansainvälistä yhteisöä kiinnittämään huomiota omalla hallintoalueella tapahtuviin ihmisoikeusloukkauksiin ja vähemmistöpaluun onnistumiseen. RS:n viranomaisia kehoitettiin luomaan riittävät edellytykset OMI:lle toimia tehokkaasti, tutkimaan ja tuomitsemaan väkivallan tekijät ja luovuttamaan sotarikoksiin syyllistyneet. Kaikkia viranomaisia kehoitettiin antamaan pakolaisille riittävää ja oikeata tietoa mahdollisuuksista palata kotiseudulle, annettava vapaus päättää haluavatko palata, eikä evätä oikeuksia jos ilmaisevat halunsa palata. Kansainvälistä yhteisöä kehoitettiin huolehtimaan riittävästä rahoituksesta jälleenrakentamiseen ja huolehtimaan rahoituksen menosta oikeaan kohteeseen sekä erityisesti SFOR – joukkoja etsimään sotarikollisia ja saamaan heidät oikeuden eteen.²²²

---

²¹⁹ Stefansson 2007, 63 – 64, 66 – 69.

²²⁰ Bosnian eri alueilla oli hyvin erilaiset kulttuurit ks. luku 2.1.

²²¹ Stefansson 2007, 75 – 76.

²²² AI index: 63/07/2000, 44 – 46.

5. Ulkomaille lähteneet pakolaiset

5.1. Pakolaiset EU-maissa

Monet Euroopan maat myönsivät Bosniasta tulleille pakolaisille turvapaikan pääasiassa väliaikaisesti. Tästä käytetään termiä väliaikainen suojelu (temporary protection), joka tarjoaa suojan, mutta ei anna varsinaista pakolaisstatusta. Tärkein näkökohta oli, että pakolaisia ei pakotettu palaamaan kotimaahansa. Turvapaikan myöntämisessä oli paljon vaihteluja. Osa maista myönsi Bosniasta tulleille turvapaikan varsinaisina pakolaisina, jolloin maan lainsäädäntö antoi mahdollisuuden mm. sosiaalisiin etuihin. Osassa maissa pakolaiset katsottiin siirtolaisiksi ja heihin sovellettiin maan siirtolaislakeja, osa oli maassa laittomina siirtolaisina. Pääosin tarkoituksena oli, että pakolaiset palaisivat Bosniaan kun sota loppuu ja on turvallista palata. Eniten bosnialaisia meni Saksaan (n. 350 000), Itävaltaan (n. 90 000) ja Ruotsiin (n. 60 000). Kaiken kaikkiaan EU-maihin pakeni n. 590 000 bosnialaista.²²³ Arviolta 525 000 pakolaisista lähti Bosnian naapurimaihin, pääasiassa Bosnian serbit menivät Serbiaan ja kroaatit Kroatiaan. Rajojen tuntumaan muodostui pakolaisleirejä, joissa olosuhteet olivat alkeelliset.²²⁴

Paluumuuttoa voidaan määritellä eritavoin. Amnesty Internationalin mukaan spontaanissa paluussa yksittäinen pakolainen tai pakolaisryhmä päättää palata entiseen kotiinsa ilman ulkopuolisen järjestön apua, kun taas vapaaehtoisessa paluussa pakolaisen/pakolaisten turvana on jokin ulkopuolinen järjestö, yleensä UNHCR. Molemmat paluut perustuvat ehdottomaan vapaaehtoisuuteen, ilman ulkopuolista painostusta. Vapaaehtoisuus on tae siitä, että palaamisesta tulee pysyvä. AI piti tärkeänä, että pakolaisille annetaan tietoa Bosnian tilanteesta niin, että he voivat itse päättää onko turvallista palata vai ei. Isäntämaassa oleva pakolaisen status vaikuttaa myös paluun vapaaehtoisuuteen. Jos pakolaisen asema on huono, paluu kotimaahan tuntuu houkuttelevalta, vaikka olosuhteet siellä eivät olisi turvalliset.²²⁵

---

²²³ AI index: EUR 63/01/1997, 12 – 13, 16 – 17; AI index: EUR 63/07/2000, 36 – 38; Black, Koser ja Walsh 1998, 7.

²²⁴ AI index: EUR 63/14/1996, 69.

²²⁵ AI index: EUR 63/14/1996, 70; AI index: 63/07/2000, 39 – 41.

Kansainvälisten mittapuiden mukaan vapaaehtoisen paluun tulee olla turvallista ja arvokasta. UNHCR:n käsikirjan ”Voluntary Repatriation” mukaan turvallisuus tarkoittaa laillista turvallisuutta, joka antaa mahdollisuuden mm. yleisesti tunnustettuun takeeseen turvallisuudesta (esimerkiksi armahdus), koskemattomuuden ja yhdenvertaisuuden lain edessä; fyysisen turvallisuuden, joka sisältää suojan mm. väkivaltaisuuksilta sekä materiaalisesta turvallisuudesta, joka takaa mahdollisuuden omaan omaisuuteen ja asuinympäristöön. Arvokkuuden käsite tarkoittaa, että palaamiseen ei kuulu ehtoja, palaaminen voi tapahtua omaan tahtiin, perheenjäseniä ei eroteta toisistaan, heitä kohdellaan kunnioittavasti ja että heille palautetaan täydet oikeudet. AI velvoitti osapuolia huomioonottamaan kansainväliset suositukset myös Bosnian pakolaistilanteessa.²²⁶

Pakolaisten palautuspolitiikka voidaan jakaa sisällöltään neljään eri ryhmään: Isäntämaahan liittyvään, kotimaahan liittyvään, väestöön liittyvään ja ohjelmaan liittyvään politiikkaan. Isäntämaahan liittyvään politiikkaan ominaista on, että paluumuutto-ohjelmat keskittyvät niihin jotka eivät ole esim. saaneet pysyvää turvapaikkaa isäntämaasta tai eivät ole integroituneet paikalliseen väestöön. Kotimaahan liittyvä politiikka perustuu pakolaisen kotipaikan ja etnisen ryhmän mukaan. Enemmistöpaluuta suositaan ja vain osa hallituksista tukee vähemmistöpaluuta. Vanhuksia, nuoria lapsia ja opiskelijoita ei useinkaan pakoteta palaamaan. Lisäksi mielenterveysongelmista kärsivät, sairaanhoitoa tarvitsevat ja sotarikosoikeudenkäyntien todistajat eivät joudu palaamaan. Ohjelmiin liittyvä politiikka sisältää erilaisia ohjelmia, joihin osallistujat eivät joudu muuttamaan tai muuttaessaan saavat hyötyä ohjelmista. Esim. Hollannin hallituksen ”Basic Remington Programme” maksoi yli 50-vuotiaille palaajille asumiskustannukset heidän loppuiäkseen.²²⁷

Sodan päätyttyä monet maat, joissa oli pakolaisia, alkoivat painostaa bosnialaisia palaamaan kotimaahansa. Hallitusten mielestä tilapäiselle turvalle ei ollut enää perusteita. Esimerkiksi Saksa, jossa oli eniten bosnialaisia pakolaisia, otti ensimmäisenä käyttöön ohjelman, jossa pakolaiset pakotettiin palaamaan Bosniaan. Osa Saksan osavaltioista alkoi palauttaa bosnialaisia 1.10.1996 lähtien. Tarkoituksena oli kotiuttaa pakolaisia alu-

---

²²⁶ AI index: 63/07/2000, 41 – 42.

²²⁷ Black, Koser ja Walsh 1998, 19 – 20.

eille, jotka oli väitetty turvallisiksi ja joissa oli suunniteltua jälleenrakentamista. Ensimmäiseksi karkotettiin yksin olevat aikuiset ja perheet ilman lapsia. Perheellisiä, vanhuksia ja muita Saksaan jääneitä suunniteltiin karkotettavaksi kesällä 1997.²²⁸

Enemmistö Ruotsissa olevista bosnialaisista oli saanut turvapaikan humanitaaristen syyden perusteella. Toukokuussa 1996 Ruotsin maahanmuuttoviranomaiset muuttivat turvapaikkaperusteita ja alkoivat suosia kansainvälisesti koordinoituja kotiutusohjelmia. Näiden toimien avulla se pyrki antamaan selkeän viestin pakolaisille, että he palaisivat Bosniaan. Tanskan ja Norjan viranomaiset jatkoivat tilapäistä suojelua ja olivat sitä mieltä, että bosnialaisia ei pakoteta palaamaan koteihinsa.²²⁹

Itävallan sisäministeri julisti tammikuussa 1996, että Bosnian pakolaisilla ei ole paineita palata kotimaahansa, koska paluu voi haitata rauhansopimuksen toteutumista. Sveitsi päätti lopettaa bosnialaisten väliaikaisen suojelun elokuun 1996 lopusta lähtien. Päätös peruttiin ja suojelua jatkettiin elokuuhun 1997 asti, jolloin Bosnian tilanne arvioitaisiin uudelleen. Aseistakieltäytyjiä ja rintamakarkureita päätös ei koskenut, he saivat jäädä maahan kunnes Bosniaan tulisi heitä koskeva armahduslaki. Sekä Itävalta että Sveitsi kotiuttivat vuonna 1997 bosnialaisia, jotka eivät olisi halunneet palata. Lisäksi Sveitsi aikoi kotiuttaa tuhansia bosnialaisia vuonna 1998.²³⁰

Ulkomailla olevien pakolaisten kotiuttaminen oli suurelta osin järjestettyä. Vuonna 1996 EU-maista palautettiin järjestetysti n. 75 000 bosnialaista ja vuoden 1997 tavoitteeksi laitettiin n. 110 000 bosnialaisen palauttaminen. Luvut eivät sisältäneet spontaania muuttoa.²³¹ Hallitukset, kansainväliset järjestöt ja yksityiset järjestöt olivat päävastuussa paluumuutoissa. Ne mm. kustansivat matkat Bosniaan, antoivat ns. alkurahaa, rahoittivat uudelleenrakentamista ja korjaustöitä, avustivat työn ja asunnon hankinnassa sekä tiedottivat pakolaisia koskevista asioista. Järjestetty paluu voidaan jakaa kolmeen tyyppiin: 1. ohjelmat, jotka keskittyvät vain fyysiseen paluuseen, 2. ohjelmat, jotka aut-

---

²²⁸ AI index: EUR 63/01/1997, 16 – 17; HRW World Report 1998.

²²⁹ AI index: EUR 63/01/1997, 18 – 20.

²³⁰ AI index: EUR 63/01/1997, 18, 20; AI index: EUR 63/02/1998, 27, 33.

²³¹ Black, Koser ja Walsh 1998, 9.

tavat uudelleenintegroitumisessa ja 3. ohjelmat, jotka pyrkivät auttamaan jälleenrakentamisessa.²³²

Muutamit pakolaisiin ja kotiuttamiseen liittyvät kysymykset aiheuttivat keskustelua. Integroiminen isäntämaan yhteiskuntaan jakoi mielipiteitä, sillä toisten mielestä integroiminen vähentäisi halua palata ja toisten mielestä esimerkiksi koulutus antaisi paremmat mahdollisuudet onnistuneelle paluulle. Toinen mikä aiheutti keskustelua, oli palaaville pakolaisille annettu rahamäärä. Myös UNHCR:n kanta vaihteli asiassa. Tammikuussa 1996 se suositteli rahan antamista, mutta kolme kuukautta myöhemmin kanta oli muuttunut. ”Pakolaisia, jotka kotiutuvat ulkomailta, ei saa tehdä etuoikeutetuksi joukoksi palaavaan yhteisöön antamalla heille merkittävää taloudellista tukea, vain pieni rahamäärä voidaan hyväksyä.”, UNHCR suositteli.²³³

UNHCR ja ihmisoikeusjärjestöt pyysivät hallituksia jatkamaan tilapäistä suojelua, kunnes Bosnian olosuhteet olisivat turvallisia paluumuuttajille. UNHCR määritteli turvallisen paluun kriteerit rauhansopimuksen ehtojen perusteella. Turvallisen paluun takasi sotilaallisten ehtojen täyttäminen, yleinen armahdus (ei sotarikollisille) ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi perustetut ja toimivat koneistot²³⁴. AI:n mielestä kriteerit eivät taanneet turvallista paluuta, sillä sotilaalliset ehdot täytyivät vain osittain, ihmisoikeusloukkaukset eivät olleet loppuneet ja Federaatio ja RS eivät olleet myöntäneet armahdusta esim. aseista kieltäytyjille. AI vetosi maihin, joissa pakolaisia oli, että ne eivät pakottaisi pakolaisia palaamaan Bosniaan jos nämä pelkäsivät joutuvansa vainon kohteiksi tai muuten tuntisivat olonsa turvattomiksi. Näihin kuuluivat mm. vankilassa olleet ja erittäin traumatisoidut henkilöt, kuten väkivallan ja raiskausten uhrin, sekä avioliitoissa olevat sekä asepalvelusta kieltäytyneet.²³⁵

Vuoden 1997 lopussa AI kiinnitti erityishuomiota ulkomailta tulleitten pakolaisten muuttoon ja sen onnistumiseen. Suurin osa oli enemmistömuuttoa, jossa palattiin oman

---

²³² Black, Koser ja Walsh 1998, 17 – 18.

²³³ Black, Koser ja Walsh 1998, 21.

²³⁴ AI index: EUR 63/01/1997, 22 – 23; Saksa alkoi kotiuttaa pakolaisia 1.7.1996 lähtien tiukempien määritelmien mukaan: 1. IFOR:n toimenkuvan täytäntöönpano, 2. Aseistakieltäytyjien ja sotakarkureiden armahdus ja 3. Ihmisoikeus- ja omaisuuskomissioiden nimeäminen. AI index: EUR 63/14/1996, 75.

²³⁵ AI index: EUR 63/14/1996, 75 – 76; AI index: EUR 63/01/1997, 15, 24.

etnisen ryhmän hallitsemalle alueelle. Tämä johtui siitä, että vähemmistöjen paluu ei ollut turvallista. AI epäili, että pakolaiset eivät todennäköisesti pääsisi palaamaan omiin koteihinsa, joissa luultavasti asuu joku muu. Suuret määrät enemmistöalueille palaavia pakolaisia saattaisi vaikeuttaa vähemmistöjen paluuta alueille ja vahvistaa maan katiajakautumista. Ratkaisemattomat ongelmat aiheuttivat lisää jännitteitä ja johtivat helpommin konflikteihin eri ryhmien välillä.²³⁶

Yli puolet vuonna 1997 tulleista pakolaisista on sijoitettu muualle kuin kotiseudulleen. He asuvat mieluummin alueilla, joissa on oman etnisen ryhmän hallinto. Esimerkiksi Nenad Vljićak, Saksasta kotiutettu kroaatti, kertoi valinneensa asuinpaikan käytännöllisistä syistä. Hän haluaa perheensä asuvan alueella, jossa hallinto voi taata heille asunon ja turvallisen ympäristön. Entinen koti sijaitsi muslimien hallitsemalla alueella.²³⁷

AI kritisoi mm. Saksan ja Sveitsin pakolaispolitiikkaa, jotka kannustivat ”spontaaniiin” paluuseen antamalla mahdollisuuden hakea taloudellista apua talojen korjaamiseen tiettyyn päivämäärään mennessä. ”Spontaanialuuta” lisäsi myös se, että isäntämaat (lähinnä Saksa) eivät jatkaneet turvapaikkahakemusta, joten spontaani paluu ei välttämättä tarkoittanut vapaaehtoista paluuta.²³⁸ Huhtikuussa 1997 HIWG -kokouksessa Saksan viranomaiset totesivat, että Bosnian pakolaisten ei ole pakko palata koteihinsa, mutta voivat palata jos haluavat. He voivat muuttaa alueille, jossa oma kansallisuus on enemmistönä. AI kritisoi Saksan hallituksen lausuntoa, sillä pakolaisten muutto enemmistöalueille estäisi sisäisten pakolaisten ja erityisesti vähemmistöjen muuton alueelle.²³⁹

AI kehotti isäntämaita huomioimaan, että pakolaisten paluu oli hidasta ja vaikeaa. Sen takia pakolaisia ei saisi palauttaa tai kannustaa palaamaan. Isäntämaiden tulisi pitää pakolaiset siihen asti, että heille voidaan taata turvalliset ja pysyvät mahdollisuudet palata. Suuri määrä ulkomailta tulevia pakolaisia aiheuttaisi ylimääräisiä ongelmia Bosnian muutenkin vaikeaan tilanteeseen. Asuntoja ei ollut tarpeeksi, taloudellinen tilanne oli huono ja viranomaiset eivät kannustaneet palaamaan entisiin koteihin. Paluumuuton tu-

---

²³⁶ AI index: EUR 63/01/1997, 13 – 14; AI index EUR 63/28/1997, 1; HRW World Report 2000; Black, Koser ja Walsh 1998, 32.

²³⁷ AI index: 63/02/1998, 6 – 8, 24.

²³⁸ AI index: 63/28/1997, 6; AI index: EUR 63/02/1998, 15; AI index: EUR 01/01/1998, 13 – 14.

²³⁹ AI index: EUR 63/02/1998, 24 – 25.

lisi alkaa sisäisistä pakolaisista, sillä ulkomailta tulleet pakolaiset, joilla ei ollut mahdollisuutta palata omiin koteihinsa, estäisivät sisäisten pakolaisten paluun omiin koteihinsa.²⁴⁰

Asunto-ongelmaa pyrittiin ratkaisemaan eri tavoin. Esimerkiksi Saksan teknillinen yhteistyö toimisto (Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit) rakennutti Bijeljinaan (RS:ssa) asuntoja²⁴¹, jotta Saksassa asuvat Bosniaan muslimit voisivat palata. Monet isäntämaat jatkoivat asuntojen rakentamista alueille, jossa paluumuuttajat olivat enemmistönä. AI totesi, että tämä vähentäisi vähemmistöjen paluuta alueelle ja jakaisi maata entisestään. Isäntämaiden tulisi ottaa huomioon myös paikkakunnalla asuvat vähemmistöt, ettei enemmistön suureneminen aja vähemmistöjä sisäisiksi pakolaisiksi. Esimerkiksi Sarajevoon muuttaneet muslimipakolaiset, jotka asuivat ennen RS:n alueella, aiheuttivat vähemmistöjen karkotuksia.²⁴²

Pakolaisuuteen liittyy myös erityispiirteitä, joihin ihmisoikeusjärjestöt eivät ole kiinnittäneet huomiota ja alkuperäislähteissä on vain pari mainintaa näistä. Ulkomailta tulleet pakolaiset joutuivat kohtaamaan toisenlaisia ongelmia ja kehittämään omia strategioita selviytyäkseen, kuin sisäiset pakolaiset. Palatessaan Bosniaan ulkomailta olleet pakolaiset kohtasivat suuria muutoksia. Maassa oli uusi taloudellinen ja poliittinen järjestelmä, joiden takia palaaminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan aiheuttivat sen, että piti luoda uudet sosiaaliset suhteet, identiteetti ja kulttuurillinen tarkoitus. Kodin merkitys laajeni käsittämään sekä isäntämaan että kotimaan asuinpaikat, tärkeää oli missä normaali ja pysyvä elämä oli mahdollista.²⁴³

Monet perheet asuivat jonkin aikaa erillään isäntämaassa ja Bosniassa. Kotimaassa yritettiin saada takaisin omaa asuntoa omaisuuslain avulla tai sitä yritettiin vaihtaa toiseen etniseen ryhmään kuuluvan kanssa toiselle hallintoalueelle. Isäntämaahan jäänyt perhe tai sukulaiset tukivat taloudellisesti Bosniaan lähtenyttä perheenjäsentä. Loput perheestä

---

²⁴⁰ AI index: EUR 63/28/1997, 6 – 7; AI index: EUR 63/02/1998, 3; AI index EUR 01/02/1998, s. 15.

²⁴¹ Asuntoihin muutti serbejä ennen kuin muslimit ehtivät muuttaa Saksasta. Serbit häädettiin, mutta he tuhosivat tai ottivat mukaansa asunnoissa olevat huonekalut, jotka oli tarkoitettu muslimien käyttöön. HRW Publications Vol. 10, No 6 (D).

²⁴² AI index: EUR 63/08/1998, 3; AI index: EUR 63/07/2000, 26 – 27.

²⁴³ Eastmond 2006, 143 – 144.

muutti Bosniaan kun asuntoasiat olivat kunnossa ja toiselle vanhemmista oli mahdollisesti järjestynyt työtä.²⁴⁴

Jotkut pakolaiset olivat saaneet isäntämaan kansalaisuuden. Tämä mahdollisti palaamisen sinne jos paluu Bosniaan ei onnistunut. Usein isäntämaahan palaamiseen oli syynä työttömyys, pienet ja epäsäännölliset palkat, korkeat vuokrat tai häätö asunnosta. Erityisesti ne, jotka eivät saaneet taloudellista tukea sukulaisilta, palasivat isäntämaahan. Tämä ei välttämättä tarkoittanut, että ajatus paluusta Bosniaan olisi unohdettu. Kaksoiskansalaisuus antoi turvallisuuden tunteen asuinympäristössä, jossa oli poliittisesti ja taloudellisesti epävakaa. Se antoi myös mahdollisuuden vierailu isäntämaassa pitempiä aikoja esim. lasten luona, jotka olivat jääneet isäntämaahan.²⁴⁵

Taloudellista tukea eivät saaneet vain Bosniaan palaavat pakolaiset. Ulkomailla asuvat bosnialaiset pakolaiset lähettivät rahaa kotimaassa asuville sukulaisilleen ja yhteisöille. On arvioitu, että taloudellinen apu vuosittain olisi ollut n. 750 miljardia € Yhteisöjen tukeminen edesauttoi pakolaisten Bosniaan palaamista, sillä taloudellisen tuen avulla sukulaisten oli helpompi jäädä asumaan kotipaikalleen. Palaajan uudelleenintegroitumista helpotti myös se, että oli saanut hyvän maineen yhteisössä auttajana. Taloudellinen tuki piti yllä ja vahvisti sukulaissuhteita erillään asuessa.²⁴⁶

Pakolaisuus ulkomailla ja palaaminen toivat esille myös negatiivisia piirteitä. Ulkomailta tulleet pakolaiset joutuivat usein maksamaan ns. sotaveroa. Vero määrättiin usein sen mukaan kuinka kauan oli ollut pois. Maksamista pidettiin ”moraalisena velvollisuutena”, koska lähteneet olivat paenneet velvollisuuksiaan puolustaa omiaan ja jättäneet muut kärsimään sodasta. Vero oli käytössä mm. Tuzla-Podrinan ja Zenican kantoneissa Federaatiossa ja RS:ssa kaikkialla. Ulkomailla asuneille pakolaisille yritettiin saada myös tullimaksu ulkomailta hankituille tavaroille, mutta se ei toteutunut.²⁴⁷

Bosniaan jääneet pitivät ulkomaille pakolaisiksi lähteneitä pelkureina, koska olivat paenneet sodan vaikeuksia ja asevelvollisuutta. AI pelkäsi sisäisten pakolaisten ”ran-

---

²⁴⁴ Eastmond 2006, 148 - 149.

²⁴⁵ Eastmond 2006, 150 - 151.

²⁴⁶ Eastmond 2006, 154 - 156.

²⁴⁷ AI index: EUR 63/02/1998, 20; Black, Koser ja Walsh 1998, 35 - 36.

gaistusta” tällaisille pakolaisille. Erityisesti Sarajevoon jääneet tunsivat ulkomaille paenneiden pettäneet heidät. Lisäksi pakolaisten uskottiin ansainneen huomattavia määriä rahaa, josta oltiin kateellisia. Kun pakolaiset palasivat, heitä kohdeltiin kylmästi. Etenkin ne sisäiset pakolaiset, jotka häädettiin palaavien pakolaisten asunnoista, kohtelivat palaavia pakolaisia huonosti, vaikka olivat samaa etnistä ryhmää.²⁴⁸

Taulukko 4

Ulkomailta palanneet pakolaiset 1996 – 2004 (isäntämaiden ilmoitusten mukaan)

<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>
<i>100618</i>	<i>120852</i>	<i>129073</i>	<i>31783</i>	<i>18715</i>	<i>18665</i>	<i>41705</i>	<i>14012</i>	<i>2447</i>

Lähde: 2005 UNHCR Statistical Yearbook

Isäntämaiden palautuspolitiikka oli vahvimmillaan heti sodan jälkeen, jolloin pakolaisia palasi eniten. Erityisesti Saksan, jossa oli eniten pakolaisia, tiukka pakolaispolitiikka vaikutti.²⁴⁹ Alkuvuosien suureen palanneiden määrään vaikuttaa myös enemmistömuutoksen suuri osuus. Palanneiden pakolaisten määrä laski huomattavasti vuosina 1999 – 2001. Yhtenä syynä voidaan pitää spontaanin paluun määrän nousua, joka ei näy tilastoissa. Spontaani paluu tapahtui lähinnä maaseudulle tuhoituihin kyliin. Motiivina muuttolalle oli osoitus näyttää, että muuttohaluja oli ja näin saada taloudellista apua jälleenrakennukseen.²⁵⁰ Vuoden 2002 määrän nousuun ei ole yksittäistä syytä. Bosnian yleisen tilanteen paraneminen saattoi vaikuttaa ja myös se, että aika tuntui sopivalta paluuseen. Vuoden 2002 jälkeen palanneiden määrä laski huomattavasti. Kaikki, jotka halusivat palata, olivat palanneet ja muut olivat integroituneet isäntämaahan, eivätkä halunneet enää palata.

5.2. Pakolaiset entisen Jugoslavian alueella

AI on kiinnittänyt vähän huomiota entisen Jugoslavian alueella oleviin pakolaisiin ja HRW:n raporteissa ei ole käsitelty aihetta ollenkaan. Entisen Jugoslavian alueella oli

²⁴⁸ AI index: EUR 63/01/1997, 9, 13, Stefansson 2007, 71.

²⁴⁹ AI index: 63/07/2000, 26, 30.

²⁵⁰ AI index: 63/07/2000, 12.

vuoden 1997 alussa n. 525 000 bosnialaista pakolaista. Suurin osa pakolaisista oli serbejä, jotka pakenivat Jugoslavian liittotasavaltaan (Serbia ja Montenegro) sodan lopussa, kun kroaatit ja muslimit valtasivat serbien hallussa olevia alueita. RS:n alueelta paenneista kroaateista on n. 14 000 asutettu Kroatiaan serbien entisiin asuntoihin. Tämä taas on vaikeuttanut Kroatian serbien palaamista omiin koteihinsa. Kroatia on myöntänyt vapaasti kansalaisuuden Bosniasta tulleille kroaateille, mikä on helpottanut Kroatiaan jäämistä. Sloveniaan pakeni n. 10 000 bosnialaista. Suurin osa heitä oli Srebrenican tapatumien jälkeen paenneita muslimeita. Heille myönnettiin väliaikainen turvapaikka. Pakolaisille annettiin mahdollisuus saada virallinen pakolais-status, jos he hakivat sitä kolmen päivän kuluessa saapumisestaan. Tiukka ehto rajasi tehokkaasti virallisten pakolaisten määrää Sloveniassa. Entisen Jugoslavian maissa olevilla pakolaisilla on oikeus samanlaiseen suojeluun kuin muissakin Euroopan maissa ja siihen ettei heitä palauteta, koska entiset Jugoslavian maat ovat allekirjoittaneet YK:n pakolaissopimuksen.²⁵¹

AI kritisoi suunnitelmia Saksassa asuvien Bosnian kroaattien palauttamisesta Kroatiaan. Saksa ja Kroatia neuvottelivat n. 80 000 kroaatin asuttamisesta Kroatiaan vuonna 1998. AI epäili, että kroaatit asutettaisiin serbien entisiin asuntoihin. Asuttaminen tekisi serbien palaamisen koteihinsa mahdottomaksi ja tekisi heidän karkotuksestaan pysyvän. AI:n mielestä Kroatian suostuminen ottamaan suuri määrä kroaatteja maahansa oli ristiriidassa siihen, että se ei kykene ottamaan omia kansalaisiaan (serbejä) takaisin koteihinsa. Silti Kroatia otti jatkuvasti vastaan kroaatteja, jotka pakenevat Bosniasta alueilta, joissa he ovat vähemmistönä.²⁵²

Taulukko 5

Kroatiasta ja Serbia-Montenegrosta tulleet pakolaiset 1997 -2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kroatia	40000	30000	39591	24877	23607	22016	19477	7458
Serbia-M.	----	10000	26054	13260	9100	5999	3033	2991

Lähde: 2005 UNHCR Statistical Yearbook

²⁵¹ AI index: EUR 63/14/1996, 69; AI index: EUR 63/01/1997, 19 – 21.

²⁵² AI index: EUR 05/01/1998, 1 – 2.

Bosnia myös vastaanotti pakolaisia muista entisen Jugoslavian alueilta. Suurin osa oli RS:aan paenneita Kroatian serbejä. Vuosien 1997 – 2004 välillä heidän määränsä on vaihdellut 40 000:sta ja 20 000:een Heillä ei ollut juurikaan mahdollisuuksia palata koteihinsa Kroatian pakolaispolitiikan takia, josta on edellä mainittu. Kroatian viranomaiset ovat luoneet hallinnollisia esteitä estääkseen serbien paluun ja ovat epäonnistuneet takaamaan palaajien turvallisuuden. Serbien asuntoihin on sijoitettu asumaan Krajinasta (Kroatia) tulleita kroaattipakolaisia, joiden paluu omalle kotiseudulle ei ole mahdollista. Esteet paluulle riippuvat Kroatian, Serbian ja Bosnian viranomaisista. Yhteistyö on ollut ongelmallista, varsinkin 1990-luvulla. Kroatian uusi hallitus valittiin tammi-kuussa 2000. Sen jälkeen maahan muuttavien serbien määrä nousi huomattavasti. Ensimmäisen puolen vuoden aikana yli 10 000 Kroatian serbiä palasi kotiseudulleen.²⁵³

Kosovon kriisin alettua 1998 Bosniaan pakeni Kosovon albaaneja. Eniten Kosovosta tulleita pakolaisia oli vuonna 1999, jolloin NATO:n pommitukset olivat kiivaimmillaan. Pakolaisten määrä oli enimmillään n. 22 000. Määrä väheni kuitenkin kahdessa vuodessa alle 10 000:een ja vuosina 2003 – 2004 määrä on pysynyt 3 000 molemmin puolin.²⁵⁴ Kosovon kriisi vaikutti myös siihen, että Sandzakin alueelta, Bosnian ja Montenegron rajalta, pakeni muslimeita Bosniaan. Heitä sijoittui erityisesti Sarajevoon. Siellä he saivat huomattavia etuja, kuten parempia asuntoja, joka herätti sarajevolaisissa närää.²⁵⁵

---

²⁵³ AI index: EUR 63/01/1997, 22; 2005 UNHCR Statistic Yearbook; UNHCR News: Croatia and Bosnia: returns breakthrough?

²⁵⁴ UNHCR Statistic Yearbook; UNHCR News: Kosovo Crisis Update 23.7.1999.

²⁵⁵ UNHCR News: Kosovo Crisis Update 14.4.1999; Sarajevoon oli muuttanut jo sodan aikana paljon muslimeita Sandzakin alueelta. SDA oli kannustanut muuttoa saadakseen enemmän muslimiväestöä Bosniaan. Stefansson 2007, 71 – 73.

6. Päätelmät

Olen tutkinut työssäni Bosnian pakolaisten paluuseen liittyviä ihmisoikeusloukkauksia ja heitä kohdanneita ongelmia Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raporttien, julkaisujen jne. pohjalta. AI:n ja HRW:n aineistot käsittelevät pakolaisten paluumuuttoa, erityisesti vähemmistömuuttoa, tarkasti. Paluumuuttajiin kohdistuneet ihmisoikeusrikkomukset saavat ansaitsemansa huomion ja järjestöt pitivät huolta, että tiedot väkivaltaisuuksista tulivat julkisuuteen. Järjestöjen tärkein merkitys oli tiedottamisessa ja suositusten annossa. Järjestöjen roolista johtuen, positiivisten asioiden tuominen ei tullut juuri esille. Asioiden paranemisen voi huomata lähimmä siinä, että raportoitavat asiat vähenivät tai järjestöjen mielenkiinto siirtyi toisiin aiheisiin. Esimerkkinä palaavien pakolaisten määrän vähentyessä alettiin kiinnittää huomio väkivaltaisuuksista sosiaalisiin ongelmiin, kuten työttömyyteen, koulutukseen ja sosiaaliturvaan.

Rauhansopimuksessa päätettiin Bosnian jakamisesta kahteen hallintoalueeseen, Federaatioon ja Republika Srpskaan. Jako aiheutti sen, että sodan aikana etnisten puhdistusten aiheuttama etninen kartta vakiintui. Kun jako tehtiin, ei ollut tarkoituksena, että hallintoalueet muuttuisivat selkeästi tietyn etnisen ryhmän alueeksi. Rauhansopimuksen mukainen kaikkien oikeus palata koteihinsa antoi ymmärtää, että ennen sotaa oleva etninen jako palautettaisiin.

Rauhansopimukseen kirjattu pakolaisten oikeus palata koteihinsa, joissa asuivat ennen sotaa, oli yksi vaikeimmista rauhansopimuksen ehdoista toteuttaa. Niille, jotka halusivat palata, oli luotava olosuhteet turvalliseen kotiutukseen, koska he saattoivat joutua väkivallan ja uhkailun kohteiksi. Erityisesti niillä paikkakunnilla, joissa paluumuuttajat olivat sodan jälkeen vähemmistönä, oli vaara joutua ihmisoikeusloukkauksien kohteeksi. Niille, jotka eivät halunneet palata, oli korvattava menetetty omaisuus. Noin 2 miljoonan pakolaisen asuttaminen ja omaisuuden korvaaminen olivat haasteellisia tehtäviä valtiolle, joka oli juuri toipumassa verisestä sodasta, jonka talous oli lähes tuhoutunut ja joka oli juuri tullut itsenäiseksi. Sodan aikana tapahtuneet ihmisoikeusloukkaukset, kuten joukkomurhat, raiskaukset, häädöt kodeista ja pahoinpitelyt, vaikeuttivat eri etnisten ryhmien välistä yhteistyötä.

Rauhansopimuksen mukainen Bosnian hallintojärjestelmän monimuotoisuus ja keskushallinnon heikkous vaikeuttivat pakolaisten paluuta ja ihmisoikeuksien puolustamista. Paikallisviranomaisille jätettiin vastuu mm. ihmisoikeusasioista ja se näkyi selvästi vähemmistöjen paluumuutossa. AI kritisoi rauhansopimusta siitä, että se oli liian epämääräinen eikä määritellyt tarkasti kuinka pakolaisten paluumuutto järjestetään. Toimintatapojen erilaisuus eri hallintoalueilla hidasti pakolaisten paluuta.

Sodan julmuudet ja pelko uuden konfliktin alkamisesta olivat syynä, että rauhansopimuksessa annettiin kansainväliselle yhteisölle merkittävä rooli Bosnian asioissa. Varsinkin Yhdysvalloilla oli vaikutusvaltaa NATO -johtoisten rauhanturvajoukkojen kautta. AI ja HRW kritisoivat usein juuri rauhanturvajoukkoja ja kansainvälisiä poliisijoukkoja IPTF:a rauhansopimuksen ehtojen laiminlyönnistä. Ihmisoikeusjärjestöjen mukaan SFOR/IFOR- ja IPTF- joukot eivät toimineen heille annettujen valtuuksien mukaan ja vaativat niiltä enemmän toimintaa pakolaisten paluun turvaamisessa.

Sitä kuinka paljon rauhanturvajoukkojen ja IPTF:n aktiivisempi rooli olisi vaikuttanut pakolaisten paluuseen, on vaikea arvioida. AI:n ja HRW:n mukaan vaikutus olisi ollut merkittävä. Järjestöjen mukaan pakolaiset olisivat muuttaneet entisille kotipaikoilleen helpommin jos heidän turvallisuutensa olisi taattu. ZOS-alueella tapahtuneet väkivaltaisuuudet, rauhanturvajoukkojen paikallaolosta huolimatta, osoittavat, että paluumuuton turvaaminen olisi vaatinut ainakin huomattavasti enemmän sotilaita.

Sotarikoksista epäiltyjen etsintä ja pidättäminen olivat myös AI:n ja HRW:n mielestä yksi este paluumuutolle. RS:n alueella sotarikoksista epäiltyjä ei otettu lainkaan kiinni ja he saivat elää rauhassa. Monet olivat paikallistason virkamiehiä ja poliitikkoja, joten he pystyivät vaikuttamaan kielteisesti vähemmistöjen paluuseen. Sotarikollisten aktiivisempi etsiminen ja pidättäminen olisivat luultavasti vaikuttaneet positiivisesti, ainakin RS:aan tapahtuneeseen vähemmistöjen paluumuuttoon.

Kansainvälinen yhteisö sai ihmisoikeusjärjestöiltä suosituksia, joissa vaadittiin vahvempaa sitoutumista. Korkeimmalle edustajalle vaadittiin lisävaltuuksia, joita myös myönnettiin. Korkeimman edustaja rooli olikin hyvin merkittävä erilaissa uudistuksissa ja hän vaikutti ratkaisevasti pakolaisten, erityisesti vähemmistöjen, paluumuuttoon. AI ja HRW eivät kritisoineet korkeimman edustajan valtaa, vaan pikemmin kannustivat

häntä käyttämään sitä enemmän. Tutkimuskirjallisuudessa sen sijaan esitettiin kritiikkiä korkeimman edustajan valtaan, sitä pidettiin mm. esteenä Bosnian sisäiselle kehitykselle ja mahdolliselle EU-jäsenyydelle.

Paikallisten viranomaisten ja poliitikkojen vaikutus pakolaisten paluumuuttoon oli merkittävin tekijä muuton onnistumisessa. Nationalistiset poliitikot ja virkamiehet käyttivät tarkoituksellisesti etnisten ryhmien ristiriitoja hyväkseen pysyäkseen vallassa. Vuosina 1996 - 2002 järjestettiin viidet vaalit, joten poliittinen manipulointi ja vallassa pysyminen olivat jatkuvasti esillä. Vaalien tiheys esti pitkántähtäimen poliittisen yhteistyön eri etnisten ryhmien välillä, koska piti keskittyä vaalien voittamiseen. Lisäksi korkeimman edustajan poliitikkojen ja virkamiesten erottaminen vähensivät kansalaisten mielenkiintoa vaaleja kohtaan, joten poliittinen taistelu vähistä äänestäjistä oli tiukkaa.

Sisäisiin pakolaisiin vaikuttaminen oli helppoa ja heidät saatiin vastustamaan vähemmistöjen muuttoja. Oman identiteetin säilyttäminen uudella asuinpaikalla loi omat ongelmansa ja aiheutti ongelmia paikallisten asukkaiden kanssa. Bosnialaiset ovat aina pitäneet muualla asuneita vieraina. Sisäinen pakolaisuus aiheutti sen, että entiset yhteisöt hajosivat ja joutuivat muuttamaan uusille asuinpaikoille. Maaseudulta tulleet vieroksivat kaupunkien kulttuuria ja selviytyäkseen sodan ja pakolaisuuden aiheuttamista traumoista pyrkivät säilyttämään oman kulttuurinsa. Integroitumista vaikeutti jatkuva kamppailu esimerkiksi asunnoista, työpaikoista ja koulutuksesta.

Ihmisoikeusloukkaukset olivat yleisiä. Niitä tekivät kaikki etniset ryhmät. Ihmisoikeusjärjestöjen mukaan pahimmat ongelmat olivat RS:ssa ja kohdistuivat erityisesti muslimeihin. Väkivallan käyttö ja syrjintä jatkui koko tutkimusajan. Viranomaisten hyväksyntä ja yllytys väkivaltaan sekä siihen syyllistyneiden syyttämättä jättäminen antoi mahdollisuuden jatkaa ihmisoikeusloukkauksia. Kansainvälisen yhteisön vaikutuksesta väkivalta väheni, mutta ei loppunut kokonaan. Vähemmistöjen syrjinnästä työnhaussa sekä sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien estämisestä tuli keino vähentää paluumuuttoja. Bosnian huono taloudellinen tilanne vielä heikensi vähemmistöjen olosuhteita. Moni jäi mieluummin asumaan enemmistöalueille, joissa oli edes jonkinlaiset mahdollisuudet selvitä.

Heti rauhan jälkeisinä vuosina palaaminen oli enemmistöpaluuta. Pakolaisten oli helppo palata alueille, joissa oma etninen ryhmä hallitsi. Vähemmistöihin kuuluvat voitiin ajaa pois omista asunnoista ja viranomaiset eivät puuttuneet häätöihin. Enemmistöpalaajat valloittivat myös sellaisia asuntoja, jotka kuuluivat muualla oleville pakolaisille. Viranomaiset kannustivat vähemmistön asuntoihin muuttamista, mikä taas vaikeutti myöhemmin vähemmistöpaluuta.

Vähemmistöpaluuseen alettiin kiinnittää huomiota ja vuosi 1998 julistettiin vähemmistöpaluun vuodeksi. Paluu alkoi lisääntyä vasta 1999, kun uusi omaisuuslaki tuli voimaan. Tosin hakemusten käsittely ja lain täytäntöönpano eivät alkaneet toimia nopeammin vasta kuin vuodesta 2000 lähtien, kun korkein edustaja erotti useita virkamiehiä. RS:n alueella omaisuuslain toteutuminen oli vielä hitaampaa kuin Federaation puolella.

Ulkomailta tulleiden pakolaisten paluumuuttoon vaikutti isäntämaiden pakolaispolitiikka. Erityisesti AI kiinnitti huomiota siihen, että pakolaisia ei tulisi palauttaa liian aikaisin. Saksa sai eniten kritiikkiä, koska se kotiutti pakolaisia, vaikka turvallisuutta ei pystytty turvaamaan ja ei ollut varmuutta pääsevätkö pakolaiset entisiin koteihinsa. Ulkomailta tulleet pakolaiset muuttivat usein enemmistöalueille ja vaikeuttivat lisää vähemmistöjen paluuta. Jos ulkomailla olleet pakolaiset olisivat saaneet jäädä isäntämaihinsa pitempään, olisiko heistä moni palannut? Integroituminen isäntämaahan vähensi etenkin nuorten palaamishaluja. Vanhemmat ihmiset palasivat Bosniaan, mutta isäntämaihin jääneet perheenjäsenet antoivat mahdollisuuden palata takaisin isäntämaahan jos Bosniaan palaaminen ei onnistunut. Ulkomailla asuvat perheenjäsenet ja sukulaiset olivat merkittävä taloudellinen tuki Bosniaan jääneille. Myös kotimaan yhteisöt hyötyivät taloudellisesti, koska rahaa saatiin mm. jälleenrakennukseen.

Tutkimuskirjallisuudessa esille tuli myös se, että yhteiselämä eri etnisten ryhmien välillä voi toimia. Olisi mielenkiintoista tietää miten tavallinen arki ja yhteistyö on saatu sujumaan paikallisviranomaisten ja poliitikoiden toimista huolimatta ja mitkä asiat ovat olleet vaikuttamassa yhteistyön onnistumiseen. Toinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla miten pakolaisten tilanne on kehittynyt vuodesta 2004 lähtien. Onko integroitumista tapahtunut vai onko ryhmien välillä edelleen ristiriitoja ja mitkä niitä aiheuttavat?

Bosnian etnisen kartan palauttaminen ennalleen ei onnistunut. Kansainvälisen yhteisön suuresta vaikutuksesta huolimatta jako etnisiin hallintoalueisiin säilyi. Ihmisoikeusjärjestöjen vaatima turvallinen ja arvokas paluu on epäonnistunut paikallisviranomaisten vastustukseen, vähemmistöjen syrjimiseen ja huonoon taloudelliseen tilanteeseen. Vuonna 2004 saavutettiin palanneiden pakolaisten määrässä miljoonan raja. Tämä merkitsi sitä, että edelleen yli puolet pakolaisista asui muualla kuin entisissä kodeissaan. Paluumuuton hidastuminen osoittaa, että pakolaisten määrä jää suureksi. Ajan myötä integroituminen isäntämaahan tai enemmistöalueelle hidastaa edelleen paluumuuttoa. Olikin mietittävä kumpi on tärkeämpää: sisäisten pakolaisten integroituminen enemmistöalueelle vai heidän saamisensa entisiin koteihinsa.

Ihmisoikeuksien puolustaminen ei ole myöskään onnistunut odotetulla tavalla. Viranomaisten haluttomuus puuttua ihmisoikeusloukkauksiin on antanut mahdollisuuden syrjiä vähemmistöjä. Lainsäädännölliset uudistukset eivät ole vaikuttaneet paikallisviranomaisiin niin nopeasti kuin olisi toivottu. Bosnian mahdollisuus saavuttaa EU-jäsenyyssvelvoittaa maata kiinnittämään huomiota myös ihmisoikeuksiin, joten voisi ajatella Bosnian ihmisoikeustilanteen paranevan. Tämä voi olla vaikeaa, sillä monelle viranomaiselle vähemmistöihin kohdistuva syrjintä on monen vuoden toimintamalli, jota voi olla vaikea muuttaa.

LIITE 1

Lyhenteet:

AI	Amnesty International
CFSP	Common Foreign and Security Policy
HDZ	Hrvatska Demokratska Zajednica
HIWG	Humanitarian Issues Working Group
HRW	Human Rights Watch
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
IFOR	Implementation Force
IPTF	International Police Task Force
OHR	Office of High Representative
OIC	Organization of the Islamic Conference
OMI	Odsjek Ministrava Izbjeglih i lica
PLIP	Property Law Implementation Plan
RS	Republika Srpska
SAP	Stabilization and Association Process
SDA	Stranka Demokratske Akcije
SDS	Srpska Demokratska Stranka
SFOR	Stabilisation Force
UNCHR	United Nations Commission on Human Rights
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNMiBH	United Nations Mission to Bosnia and Herzegovina
WTC	World Trade Centre
ZOS	Zone of Separation

LÄHDELUETTELO

Alkuperäislähteet

Amnesty International:

AI index: EUR 63/030/1995

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/030/1995/en/0e798a1c-ff4c-47b2-ba6e-e5bcbb085c50/eur630301995en.pdf>

AI index: EUR 63/03/1996

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/003/1996/en/001c6d1e-bd14-4dad-b19b-c0db7e2c39e8/eur630031996en.pdf>

AI index: EUR 63/14/1996

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/014/1996/en/1f2ce68c-eafb-11dd-aad1-ed57e7e5470b/eur630141996en.pdf>

AI index: EUR 63/16/1996

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/016/1996/en/83965709-10d3-49dc-bce8-c927ed128849/eur630161996en.pdf>

AI index: EUR 63/31/1996

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/031/1996/en/007a64b2-b749-4c62-a171-4fd21ef89e8e/eur630311996en.pdf>

AI index: EUR 63/30/1996

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/030/1996/en/4643da90-eacd-11dd-b6f5-3be39665bc30/eur630301996en.pdf>

AI index: EUR 01/01/1997

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/001/1997/en/94315b26-ece9-4664-8e21-1daf9ba5843a/eur010011997en.pdf>

AI index: EUR 63/01/1997

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/001/1997/en/bd2b85b9-eabc-11dd-9f63-e5716d3a1485/eur630011997en.pdf>

AI index: EUR 63/19/1997

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/019/1997/en/8d342cc5-ea21-11dd-81a5-b3b510cf0818/eur630191997en.pdf>

AI index: NWS 22/005/1997

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/NWS22/005/1997/en/e0655b6d-e9a4-11dd-b3a1-f9ff1fdfb4a5/nws220051997en.pdf>

AI index: EUR 01/06/1997

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/006/1997/en/cab45c94-7962-445f-8ebd-d79fe9d6104a/eur010061997en.pdf>

AI index: EUR 63/28/1997

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/028/1997/en/b52d3533-e8bb-11dd-9c6c-dfd5a453deaf/eur630281997en.pdf>

AI index: EUR 63/02/1998

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/002/1998/en/dd2c7fc0-e80e-11dd-8472-79c56f609935/eur630021998en.pdf>

AI index: EUR 01/01/1998

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/001/1998/en/a18e1673-e80f-11dd-8472-79c56f609935/eur010011998en.pdf>

AI index: EUR 63/08/1998

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/008/1998/en/24d89764-dab6-11dd-80bc-797022e51902/eur630081998en.pdf>

AI index: EUR 05/01/1998

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR05/001/1998/en/291c067a-d9ea-11dd-af2b-b1f6023af0c5/eur050011998en.pdf>

AI index: EUR 01/02/1998

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/002/1998/en/0011bb29-d9db-11dd-af2b-b1f6023af0c5/eur010021998en.pdf>

AI index: EUR 01/01/1999

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/001/1999/en/4c13984d-e2a0-11dd-963a-3b5ccc16a910/eur010011999en.pdf>

AI index: EUR 63/03/1999

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/003/1999/en/4a367e50-e119-11dd-b0b0-b705f60696a0/eur630031999en.pdf>

AI index: EUR 01/02/1999

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/002/1999/en/9289120a-e0e2-11dd-aaeb-414a3b04625c/eur010021999en.pdf>

AI index: EUR 01/01/2000

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/001/2000/en/60bccbc8-dfab-11dd-86cb-8b2e02a92d82/eur010012000en.pdf>

AI index: EUR 63/07/2000

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/007/2000/en/9bc65b80-def3-11dd-b263-3d2ffbc55e1f/eur630072000en.pdf>

AI index: 63/014/2000

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/014/2000/en/95b2512c-dd01-11dd-a007-3753b71c3d78/eur630142000en.pdf>

AI index: EUR: 01/001/2001

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/001/2001/en/3a2182dc-dc4d-11dd-a4f4-6f07ed3e68c6/eur010012001en.pdf>

AI index: EUR 63/007/2001

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/007/2001/en/e7cb4558-d937-11dd-ad8c-f3d4445c118e/eur630072001en.pdf>

AI index: EUR 01/003/2001

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/003/2001/en/8e1e66c9-fb2d-11dd-9486-a1064e51935d/eur010032001en.pdf>

AI index: EUR 63/013/2001

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/013/2001/en/45a67b3c-fb1b-11dd-ac08-b50adaf01716/eur630132001en.pdf>

AI index: EUR 01/002/2002

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/002/2002/en/386ad048-d88f-11dd-ad8c-f3d4445c118e/eur010022002en.pdf>

AI index: EUR 63/013/2002

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/013/2002/en/91a40604-d803-11dd-9df8-936c90684588/eur630132002en.pdf>

AI index: EUR 63/009/2002

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/009/2002/en/1c96b96c-d83c-11dd-9df8-936c90684588/eur630092002en.pdf>

AI index: EUR 63/011/2003

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/011/2003/en/2435e575-fad6-11dd-b531-99d31a1e99e4/eur630112003en.pdf>

AI index: EUR 63/015/2003

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/015/2003/en/ff011fe1-fad3-11dd-b531-99d31a1e99e4/eur630152003en.pdf>

AI index: EUR 01/002/2003

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/002/2003/en/eec2a48a-f7a9-11dd-8fd7-f57af21896e1/eur010022003en.pdf>

AI index: EUR 01/016/2003

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/016/2003/en/fd12331b-d67c-11dd-ab95-a13b602c0642/eur010162003en.pdf>

AI index: EUR 63/021/2003

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/021/2003/en/b609b1c4-fac6-11dd-b6c4-73b1aa157d32/eur630212003en.pdf>

AI index: 63/018/2003

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/018/2003/en/8abd5c01-d67b-11dd-ab95-a13b602c0642/eur630182003en.pdf>

AI index: EUR 05/002/2004

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR05/002/2004/en/6b6d22bf-d5ee-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur050022004en.pdf>

AI index: EUR 01/001/2004

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/001/2004/en/89e695d8-d60a-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur010012004en.pdf>

AI index: EUR 01/004/2004

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/004/2004/en/5e59eef0-d5b2-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur010042004en.pdf>

AI index: EUR 01/005/2004

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/005/2004/en/128658a3-d5a4-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur010052004en.pdf>

AI index: EUR 01/002/2005

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/002/2005/en/a06f300b-d51a-11dd-8a23-d58a49c0d652/eur010022005en.pdf>

Human Rights Watch

HRW World Report 1996

http://www.hrw.org/legacy/reports/1996/WR96/Helsinki-04.htm#P253_50786

HRW World Report 1997

http://www.hrw.org/legacy/reports/1997/WR97/HELSINKI-03.htm#P176_58205

HRW World Report 1998

http://www.hrw.org/legacy/worldreport/Helsinki-05.htm#P357_89852

HRW World Report 1999

<http://www.hrw.org/legacy/worldreport99/europe/bosnia.html>

HRW World Report 2000

<http://www.hrw.org/legacy/wr2k/Eca-04.htm>

HRW World Report 2001

<http://www.hrw.org/legacy/wr2k1/europe/bosnia.html>

HRW World Report 2002

<http://www.hrw.org/legacy/wr2k2/europe5.html>

HRW World Report 2003

<http://www.hrw.org/legacy/wr2k3/europe5.html>

HRW World Report 2004: Ivanisevic, Bogdan, Legacy of War: Minority Returns in the Balkans

http://www.hrw.org/legacy/wr2k4/16.htm#_Toc58744965

HRW World Report 2005

<http://www.hrw.org/legacy/english/docs/2005/01/13/bosher9856.htm>

HRW Publications Vol.8, No. 8 (D): Bosnia-Herzegovina: A Failure in the Making Human Rights and the Dayton Agreement

<http://www.hrw.org/legacy/summaries/s.bosnia966.html>

HRW Publications Vol. 8, No. 12 (D): Non-compliance with the Dayton Accords: Ongoing Ethnically-Motivated Expulsions and Harassment in Bosnia

<http://www.hrw.org/legacy/summaries/s.bosnia968.html>

HRW Publications Vol.8, No 17 (D): The Continuing Influence of Bosnia's Warlords

<http://www.hrw.org/legacy/summaries/s.bosnia96d.html>

HRW Publications Vol. 10, No 6 (D): A Closed, Dark Place: Past and Present Human Rights Abuses in Foca

<http://www.hrw.org/legacy/reports98/foca/>

HRW Publications Vol. 12, No 7 (D): Unfinished business: The Return of Refugees and Displaced Persons to Bijeljina

<http://www.hrw.org/legacy/reports/2000/bosnia/>

Muut alkuperäislähteet

Dayton Peace Agreement

http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380

2005 UNHCR Statistical Yearbook

<http://www.unhcr.org/4641836a0.html>

UNHCR News: Croatia and Bosnia: Returns breakthrough?

<http://www.unhcr.org/3ae6b82520.html>

UNHCR News: Kosovo Crisis Update 14.4.1999

<http://www.unhcr.org/3ae6b80c34.html>

UNHCR News: Kosovo Crisis Update 23.7.1999

<http://www.unhcr.org/3ae6b80f38.html>

Tutkimuskirjallisuus

Armakolas, Ioannis (2007), "Sarajevo No More? Identity and the Experience of Place among Bosnian Serb Sarajevans in Republika Srpska." Teoksessa *New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Toim. Bougarel, Xavier; Helms, Elissa ja Duijzings, Ger. Ashgate.

Banac, Ivo (2006), "The Politics of National Homogeneity." Teoksessa *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Co-operation*. Toim. Blitz, Brad K. Cambridge University Press.

Bideleux, Robert ja Jeffries, Ian (2007), *The Balkans. A post-Communist History*. London: Routledge.

Black, Richard; Koser, Khalid ja Walsh Martha (1998), *Conditions for the Return of Displaced Persons from the European Union. Final Report*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Union.

Blitz, Brad K. (2006), "New Beginnings? Refugee Returns and Post-Conflict Integration in the Former Yugoslavia." Teoksessa *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Co-operation*. Toim. Blitz, Brad K. Cambridge University Press.

Cameron, Fraser (2006), "The European Unions Role in the Balkans." Teoksessa *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Co-operation*. Toim. Blitz, Brad K. Cambridge University Press.

Cox, Marcus (1998), "The Right to Return Home: International Intervention and Ethnic Cleansing in Bosnia and Herzegovina." *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol 47, No 3. Cambridge University Press. (JSTOR)

Dahlman, Carl ja Tuathail Gearóid Ó (2005), "Broken Bosnia: The Localized Geopolitics of Displacement and Return in Two Bosnian Places." *Annals of the Association of American Geographers*, Vol 95, No 3. Taylor & Francis Ltd. (JSTOR)

Donia, Robert J. ja Fine Jr, John V.A. (1997), *Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed*. Hong Kong: Hurst and Company.

Eastmond, Marita (2006), "Transnational Returns and Reconstruction in Post-War Bosnia and Herzegovina." *International Migration*, Vol.44 (3) 2006. Blackwell Publishing Ltd. (EBSCO)

Effron, Laurie ja O'Brien, F. Stephen (2004), *Bosnia and Herzegovina – Post-Conflict Reconstruction and the Transition to a Market Economy: An OED Evaluation of World Bank Support*. Washington D.C.: World Bank Publications. (Ebrary)

Gadjanova, Elena (2006), *The State of Local Democracy in the Western Balkans. A Study of Local Democratic Process and Institutions in Albania, Bosnia and Herzegovina, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, and Serbia and Montenegro*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Union.

Glenny, Misha (1999), *The Balkans 1804-1999*. London: Granta Publications.

- Hakovirta, Harto (1988), Ihmisoikeudet ja maailman pakolaisongelma. Teoksessa Kansainväliset ihmisoikeudet. Toim. Helminen, Marjut ja Lång, K.J. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Hakovirta, Harto (1989), Pakolaisuus – maailman ongelma meidän ongelmamme. Tampere: Kustannus 54.
- Helminen, Marjut (1988), ”Ihmisoikeusalan kansainvälisten kansalaisjärjestöjen asema ja rooli.” Teoksessa Kansainväliset ihmisoikeudet. Toim. Helminen, Marjut ja Lång, K.J. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Holbrooke, Richard (1999), To End a War. New York: Random House.
- Johnstone, Diana (2007), Jugoslavia ja NATO. Narrien ristiretki. Jyväskylä: Like.
- Karjalainen, Erkki ja Valta, Raija (2000), Balkan kolkuttaa Euroopan omaatuntoa. Saarijärvi: Gummerus.
- Kolind, Torsten (2007), ”In Search of ”Decent People”: Resistance to the Ethnicization of Everyday Life among the Muslims of Stolac.” Teoksessa *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Toim. Bougarel, Xavier; Helms, Elissa ja Duijzings, Ger. Ashgate.
- Laitila, Teuvo (1997), Veljeys ja epäsopu. Monikansallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tutkimuksia nro 67, 1995.
- Laitila, Teuvo (1999), ”Bosnian etnisten konfliktien taustaa.” Teoksessa *Syitä ja seurauksia*. Toim. Miklossy, Katalin (1999), Helsinki: Kikumora Publications.
- Lehti, Marko (1999), ”Bosnia ja Makedonia. Historialliset kummajaiset kansallisvaltioiden maailmassa.” Teoksessa *Balkan 2000: Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Toim. Saarikoski, Vesa (1999), Turku: Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17.
- Levin, Leah (2001), Ihmisoikeudet. Kysymyksiä ja vastauksia. Vammala: Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja nro 80. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja nro 8.
- Malcolm, Noel (1996), *Bosnia A Short History*. New Updated Edition. London: Papermac
- Nieminen, Liisa (1988), ”Ihmisoikeuksien historia.” Teoksessa *Kansainväliset ihmisoikeudet*. Toim. Helminen, Marjut ja Lång, K.J. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Pajic, Zoran (1998), ”A Critical Appraisal of Human Rights Provisions of the Dayton Constitution of Bosnia and Herzegovina.” *Human Rights Quarterly*, Vol 20, No 1. The John Hpkins University Press. (JSTOR)
- Pentikäinen, Merja ja Scheinin, Martin (1994), ”Kansalaisuus, valtiottomuus, pakolaisuus, siirtolaisuus.” Teoksessa *Ihmisoikeudet: Sata kansainvälistä asiakirjaa*. Työryhmä Hannikainen, Lauri; Kortteinen Juhani; Lång, K.J.; Parkkari, Juhani; Pentikäinen, Merja; Scheinin, Martin ja Suikkari, Satu. Ihmisoikeusliitto ry. Helsinki: Painatuskeskus.

Stefanovic, Verdan ja Summa, Tarja (1995), Jugoslaviasta Suomeen. Entisen Jugoslavian alueen pakolaiset Suomessa. Porvoo: Suomen Mielenterveysseura.

Stefansson, Anders (2007), "Urban Exile: Locals, Newcomers and the Cultural Transformation of Sarajevo." Teoksessa *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Toim. Bougarel, Xavier; Helms, Elissa ja Duijzings, Ger. Ashgate.

Scheinin, Martin (1994), "Ihmisoikeussopimuksista ja muista ihmisoikeusasiakirjoista." Teoksessa *Ihmisoikeudet: Sata kansainvälistä asiakirjaa*. Työryhmä Hannikainen, Lauri; Kortteinen Juhani; Lång, K.J.; Parkkari, Juhani; Pentikäinen, Merja; Scheinin, Martin ja Suikkari, Satu. Ihmisoikeusliitto ry. Helsinki: Painatuskeskus.

Scheinin, Martin (1994), "Keskeiset ihmisoikeusasiakirjat." Teoksessa *Ihmisoikeudet: Sata kansainvälistä asiakirjaa*. Työryhmä Hannikainen, Lauri; Kortteinen Juhani; Lång, K.J.; Parkkari, Juhani; Pentikäinen, Merja; Scheinin, Martin ja Suikkari, Satu. Ihmisoikeusliitto ry. Helsinki: Painatuskeskus.

Szasz, Paul C. (1996), "The Protection of Human Rights Through the Dayton/Paris Peace Agreement on Bosnia." *The American Journal of International Law*, Vol 90, No 2. American Society of International Law. (JSTOR)

Tuathail, Gearróid Ó ja O'Loughlin, John (2009), "After Ethnic Cleansing: Return Outcomes in Bosnia-Herzegovina a Decade Beyond War." *Annals of the Association of American Geographers*, Vol 99, No 5. Taylor & Francis Ltd. (EBSCO)

Vartiainen-Ora, Päivi (1996), *Perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla*. Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto. Helsinki: Edita.

Visuri, Pekka (1999), "Jugoslavian hajoamissodat Euroopan turvallisuuden ongelmina." Teoksessa *Sytä ja seurauksia*. Toim. Miklossy, Katalin (1999), Helsinki: Kikimora Publications.

Williams, Rhodri C. (2006), "The Significance of Property Restitution to Sustainable Return in Bosnia and Herzegovina." *International Migration*, Vol.44 (3) 2006. Blackwell Publishing Ltd. (EBSCO)

Muut lähteet

Amnesty Suomi

<http://www.amnesty.fi/tietoa-meista>

Human Rights Watch

<http://www.hrw.org/en/node/75134>

SFOR

<http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>

Kartat

<http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>